(કુટુંબમાં રાખવા યોગ્ય સંપૂર્ણ)

નળાખ્યાન.

(મહાકવિ પ્રેમાનંદ કૃત.)

(જુદિ જુદિ ચાર પ્રતપરથી સુધારી)

છપાવનાર

એક વ્યાસ.

મુંબઈ:

ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

૧૮૮૫.

કિંમત છ આના.

નળાખ્યાન.

(મહાકવિ પ્રેમાનંદ કૃત.)

૨૪૨૫

મુંબઈ:
ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

૧૮૮૫.

કિંમત છ આના.

નળાખ્યાન.

કડવું ૧ લું.–રાગ કેદારો.

શંભૂસુતનું ધ્યાનજ ધરૂં, સરસ્વતીને પ્રણામજ કરૂં ;
આદરૂં, રૂડો નૈષદનાથ રે.

ઢાળ.

નૈષધનાથની કહું કથા, પુણ્યશ્લોક જે રાય ;
વૈશંપાયન વાણી વદે, આર્ણિક પર્વ મહિમાય.
રાજ્ય હારી ગયા પાંડવ, વસ્યા દ્વૈત વનમોજાર ;
એકલો અર્જુન ગયો કૈલાસે, આરાધ્યા ત્રિપુરાર.
પશુપતાકાસ્ત્ર પશુપતિયે આપ્યું, પછે ગયો સ્વર્ગમાંહે ;
કાલકેત પુલોમા મારયો, પંચ વર્ષ રહ્યા તાંહે.
યુધિષ્ઠિરરાય અતિ દુઃખ પામ્યા, ઊપન્યો ઉદ્વેગ ;
પુનરપિ પારથ નહી આવ્યો, ભાઇએ કીધો તાંહાં નવો નેગ.
એહેવે સમે એક તાપસ આવ્યો, વૃહદસ્વ એહેવું નામ ;
પૂજા કીધી પાંડવે, આપ્યો વસવાનો ઠામ.
ચાતુર માસ તાંહાં રહ્યા, કુંતીસુત કરે સેવાય ;
રાત રાતના વારાફરતી, પાંડવ ચાંપે પાય.
એક વાર યુધિષ્ઠિર બેઠા, તળાંસવાને ચર્ણ ;
તે સમે અર્જુન સાંભર્યો, ભરાયું અંતસ્કર્ણ.
ધર્મરાયને ઋષિજી પૂછે, જળે ભીના પગ માહારા ;
શે દુઃખે સતવાદી રાજા, નેત્રે ભરે જળધારા.
ધર્મ કેહે સાંભળીએ સ્વામી, ઉઠી ગયો અર્જુન ;
અવળાસવલા સાલે સવ્યસાચી, માટે કરૂં છૌં રૂદન.

ભીમસેનની પાસે જો હું, માગું દાતણ પાણી;
ખડખડતો જાએ રીસાવી, લાવે વૃક્ષ મોહોટું તાણી.
પ્રાતઃસામગ્રી નકુળ પાસે, કદાપી જો મેં માગી;
એક પોહોર તો વાર લગાડે, એટલી કરે વરણાગી.
સહદેવને જો કામ દેઉં, સાધુ મન ન આણે રોષ;
પણ મધ્યાન્હે ઘરમાંથી નીસરે, જોતો જોતો જોષ.
દક્ષિણ દિશાએ જોગણી જો, જાઉં તો દુઃખ પામું;
પૂર્વ દિશાએ પરવરૂં તો, ચંદ્રનું ઘર છે સાહામું.
એહેવી રીત તો ત્રણે ભાઇની, મુજથી નવ સેહેવાય;
દ્રૌપદીને મોકલું તો, હરણ કરી કો જાય.
વણ માગે વેળાએ આપે, જે જોઈયે તે આણી;
ફળ જળ મુખ આગળ લેઇ મેહેલે, તે તો ગાંજીવપાણી.
તેહેના ગુણ હું નથી વિસરતો, રહ્યો છૌં રૂદયા રાખી;
સુખ સંતોષ વિના છૌં સૂતો, મુનિ હું પારથ પાખી.
નિસ્વાસ મુકી ધર્મ એમ પૂછે, કોહોને વૃહદસ્વ રૂખી;
વન વસવું ને વિજોગ પડીઓ, હું સરખો કો દૂખી.
રાજ્યાસન ધન ભુવન રિધ, તેહ હમો સર્વ હારી;
એહેવું કોને હવું હશે સ્વામી, પીડા પામી નારી.
વળતા વાણી વદે વૃહદસ્વજી, શું આણે વૈરાગ;
નળ દુઃખ પામ્યો અરે પાંડવ, નથી તેહેનો સોમો ભાગ.
રૂપ રાજ્ય ને ધંન બળ તે, ન મળે નળસમાન;
અનેક કષ્ટ તેહેના જેવું કો, ન ભોગવે રાજાન.
ભીમકકુમારી નળની નારી, રૂપ શું કહું મુખ માંડી;
તે રાણી જાહાં નહીં ફળ પાણી, નળે વનમાં છાંડી.
દાસીરૂપ ધરયું દમયંતી, કુબડું થયું નળગાત્ર;
તેહેનાં દુઃખ આગળ યુધિષ્ઠિર, તાહારૂં દુઃખ કોણ માત્ર.
કર જોડીને ધર્મ એમ પૂછે, કોહો મુજને ઋષિરાય;
ઘણું દુઃખ પામ્યો નળરાજા , શા કારણ કેહેવાય.
કોણ દેશનો નરેશ કાહાવે, કેમ પરણ્યો દમયંતી:
તે રાણી નળે કેમ છાંડી ને, કાંહાં મૂકી ભમયંતી.

ઉતપત્ય કોહો નળદમયંતીની, અથ ઈતિ કથાય;
દુખીઆનું દુઃખ સાંભળતાં માહારી, ભાગે મનની વ્યથાય.

વલણ.

વ્યથા ભાગે માહારા મનની, કેહે યુધિષ્ઠિર રાજાનરે;
વદે વિપ્ર પ્રેમાનંદ તે, નળતણું આખ્યાનરે.

કડવું ૨ જું—રાગ ગોડી.

વૃહદશ્વજી મુખ વાણી વદે, રાય યુધિષ્ઠિર ધરતા હૃદે.
નૈષધ નામે દેશ વિશાળ, રાજ્ય કરે વીરસેન ભુપાળ.
તેહને સુરસેન બાંધવજંન, તે બેહુને એકેકો તંન.
તે રૂપે પુટડા જેવા કામ, નળ પુષ્કર બન્યોનાં નામ.
પછે નળને આપી રાજ્યાસંન, પિતા કાકો બન્યો ગયા વંન.
ચલાવે રાજ્ય નળ મહામતી, પુષ્કરને કીધો સેનાપતી.
જીત્યા દેશ વધારી ખ્યાત, શત્રુ માત્ર પમાડયા શાંત.
ભુપતી સર્વે નૈષધને ભજે, નળપુષ્કરે કીધો દિગવજે.
પ્રજા સુએ ઉઘાડે બાર, ન કરે ચોરી ચોર ચખાર.
સત્યે યમપતિ કીધો સાધ, પુરમાંહે કોને નહીં વ્યાધ.
કણકે ભરીઆ છે કોઠાર, જેહેવાં ધન તેવા દાતાર.
જાચકનાં દારિદ્ર કાપીઆં, નળે મુખમાગ્યાં ધન આપીઆં.
ભિક્ષુક કેહે ભલું નળનું રાજ, ગયું દુખ હોલાણી દાઝ.
કીર્ત્તિ થઇ નળની વિસ્તીર્ણ, જેમ સૂરજના પ્રસરે કીર્ણ.
પુણ્યસ્લોક ધરાવ્યું નામ, વૈષ્ણવ કીધું બાધું ગામ.
ઘેર ઘેર થાયે હરિ કીર્તન, એકાદશી વ્રત કરે હરિજન.
ચારે વરણ પાળે નિજધર્મ, ધ્યાયે દેવ વ્યાપક પરિબ્રહ્મ.
નળે લીધો એટલો નેમ, માગ્યું દાન આપે કરી પ્રેમ.
જો આવે મસ્ત માગનાર, તો આપતાં ન લગાડે વાર.
ઉત્તર દક્ષિણ પૂરવ દશ, વીરસેનસુતનો વાધ્યો યશ.
ત્યારે પુષ્કરને થઇ અદેખાઇ, મુજથકી વાધ્યો પિતરાઇ.
નળને નમે પ્રજા સમસ્ત, એ આગળ હું પામ્યો અસ્ત.
એહેવું જાણી મન આણી વૈરાગ, ગયો વંન ઘર કીધું ત્યાગ.

નળનો વાળ્યો તે નવ વળ્યો, દારૂણ વનમાં પોતે પળ્યો.
જઇને સેવ્યું પર્વત શૃંગ, તળે વેહે છે નિર્મળ ગંગ.
શલ્યાનું કીધું આસન, પાનડાંનું કીધું છત્ર રાજંન.
માનસી રાજ માંડયું વનતણું, કોકિલા ગાન કરેછે ઘણું.
આ મૃગ તે અશ્વ માહારે કારણે, દ્રુમ પ્રતિહાર ઉભા બારણે.
શુંડ હસ્તિ પૃથ્વી પરજંગ, એ રાજ કેમે ન પામે ભંગ.
કો લુટી લેવા આવી નવ ચડે, ઉઘાડે બાર ખાતર નવ પડે.
એણી પેરે માંડયું રાજ્યાસંન, અણચાલતે વશ કીધું મંન.
એ કથા એટલેથી રહી, નળરાજા શું કરતો તહીં.
જારે પુષ્કર ઊઠી વનમાં ગયો, ભાઇ વિના ભુપ એકલો રહ્યો.
નિષકંટક રાજ્ય એકલો કરે, ધર્મઆણ રાજાની ફરે.
માગાં મોકલે દેશ દેશના ભૂપ, નળ જોવડાવે કન્યાનું રૂપ.
શરીર કુળમાંહે કાહાડે ખોડ, કહે ન મળે કો મારી જોડ.
બત્રીસ હોય લક્ષણ સંપૂર્ણ, તેહેનું હું કરૂં પાણિગ્રહણ.
એમ કરતાં વહી ગયા દિંન, એહેવે આવ્યા નારદ મુંન.

વલણ.

નારદ મુનિ પધારીઆ, સુણ યુધિષ્ઠિર ભૂપાળરે;
પછે વેણાપાણીએ કેમ મેળવ્યું, નળનું વેવીસાળરે.

કડવું ૩જું.—રાગ રામગ્રીની દેશી.

એણીપેર બોલ્યા બૃહદસ્વ વાણીજી, નળને ઘેર આવ્યા વેણાપાણીજી;
વીરસેનસુતે દીધું માનજી, અર્ઘપાદ્યે પૂજ્યા ભગવાનજી.

ઢાળ.

પૂજ્યા નારદ આદર આણી, રૂદેમાં અતિ પ્રેમ;
અન્યો અન્ય પૂછીઓ, સમાચાર કુશળી ક્ષેમ.
રાજ્યઆસન નળનું દેખી, નારદ રૂખી એમ પૂછે;
પટરાણી દિસતાં નથી એ, કોહોની કારણ શૂં છે.
આસને બેસવું રાણી વિના, તેહેનો મોટો દોષ;
પછે પ્રતિઉત્તર વિચારી નળ, બોલીઆ ધરી શોષ.

નળ કેહે તમો પ્રજાપતિના, પુત્ર વેણાધારી ;
જાણતા હશો બ્રહ્માજીએ, માહારે નિરમી છે કો નારી.
સપ્તદ્વીપ નવખંડમાંહે, કાંઇ કન્યા કોટાકોટ;
રૂપી હું વરૂં એહેવી નવ મળે, શકે છે કન્યાની ખોટ.
રૂપ તાંહાં કુળ નહી, કુળ તાંહાં નહીં ચાતુરી ચાલ;
કો સકળ લક્ષણ હોય પૂરણ, તો હું પરણું તતકાળ.
નારદ રૂખી તવ ઓચર્યા, એમ ન કીજે ભૂપ;
તાહારા સરખું નવ મળે, કો શ્યામાનું સ્વરૂપ.
પણ તે કન્યા અલોકિક છે, વેદ જેહેને વરણે;
તે ઇંદ્રને ઇછે નહીં તો, તૂંને કાંહાંથી પરણે.
નળ કેહે ઓ મહામુની તે, કન્યાનું કોણ નામ ;
કવણ રાયની દીકરી ને, કવણ તેહનું ગામ.
નારદ કેહે સકળ દેશ મધ્યે, ઉત્તમ વિદર્ભ દેશ;
તાંહાં રાજ્યાસન કરેછે, ભીમક નામ નરેશ.
તેહેને ઘેર એક તારૂણી, વજ્રાવતી નામ નિદાન;
પુણ્યદાન અપાર કીધાં, પણ પેટે નહીં સંતાન.
એહેવે સમે એક દમન નામે, આવીઓ તાપસ;
આતિથ્ય કીધું તેહનું ને, જમાડયો ખટ રસ.
ઘણા દિવસની ગઇ ક્ષુધા, ને પામીઓ સંતોષ;
ત્રિકાળ જ્ઞાને જાણીઓ, રાણીનો વંઝાદોષ.
પૂછીને તાંહાં ખરૂં કીધું, નિશ્ચે નહિં સંતાન;
કરૂણા આણી આપીઉં, રાયરાણીને વરદાન.
ત્રણ પુત્ર ને એક પુત્રી, હશે રૂપનાં ધામ ;
એંધાણી રાખજે એટલી, જે માહારે નામે નામ.
એહેવું કહીને ઋષીજી, પામીઆ અંતરધાન ;
કેટલે દિવસે રાણીને પછે, આવીઆં સંતાન.
દમન દંતુ દુર્દમન, દમયંતી નામજ ધર્યાં;
હર્ષ પામ્યો ભૂપતી, બાળક ચાર ઉછર્યાં.
દમયંતી જે દીકરી તે, મુખે વરણી ન જાય;
અંગ તણી તો ઉપમા, નળ કશીએ ન અપાય.

વલણ.

ઉપમા ન અપાયે નળ મેં, એમ બોલ્યા વેણાધારીરે ;
નળ કેહે નારદ પ્રત્યે, તેહેનું રૂપ કહો વિસ્તારીરે.

કડવું ૪ થું રાગ–આસાવરી.

નારદનાં વચન સુણી, બોલ્યા નૈષધધણી,
ભીમક તણી કુંઅરી છે, કેહેવી રૂટડીરે.

ઢાળ.

રૂટડી કેહેવી દમયંતી, કોહો તેહેનું વીખાણ ;
નારદ કેહેરે સાંભળો, વીરસેનસુત સુજાણ.
ગુણ ચાલ ને ચાતુરી, અદ્‌ભુત સુંદર વેશ ;
તેહેને હું કેમ વર્ણવું, વર્ણવી ન શકે શેષ.
બુદ્ધિ પ્રમાણે માનનીનું, કરૂં છું વરણન ;
જ્યમ સાગરમાંથી ચાંચ જળની, ભરે પક્ષીજન.
દમયંતીનો ચોટલો, દેખી અતી સોહાગ ;
અભિમાન મૂકી લજ્જા આણી, પાતાળ પેઠો નાગ.
ભીમક-સુતાનું વદન સુધાકર, દેખીને શોભાય ;
ચંદ્રમા તો ક્ષીણ પામી, આભમાં સંતાય.
સૃષ્ટિ કરતાં બ્રહ્માજીએ, ભર્યું તેજનું પાત્ર ;
તે તેજનું પ્રજાપતિયે ઘડયું, દમયંતીનું ગાત્ર.
તેમાંથી કાંઈ શેષ વાધ્યું, ઘડતાં ખેરો પડિયો ;
બ્રહ્માયે એકઠું કરીને, તેનો ચંદ્રમા ઘડિયો.
નળ કહે નારદને, એ વખાણભાવ ન પહોતો ;
દમયંતિ હમણાં અવતરી, ચંદ્ર પહેલો નહોતો ?
નારદ કહે બ્રહ્માજીયે, સઉ પેહેલી ઘડીને રાખી ;
પણ પૃથ્વિમાં અવતારિ નહિ, ભરથાર એવા પાખી.
વિરંચિયે વૈદર્ભ નાંખી, ઉદય હવડે પામી ;
તે જો અહિંયાં અવતરી, તો નિર્મ્યો હશે કો સ્વામી.
નળ કહે આગળ વિસ્તારો, એ ભેદ મેં સાંભળિયો ;
ચંદ્ર પેહેલી ચતુરાં, સંદેહ મનનો ટળિયો.

નારદ કહે સાંભળો રાજા, મીન ને મધુકર ;
નેત્ર ભૃકુટી દેખિને, જળ કમળ કીધાં ઘર.
નાસિકા વેસર દેખીને, કળાધર ને કીર ;
તેણે અરણ્ય પર્વત સેવિયાં, ધારી શકયા નહિ ધીર.
દમયંતીના અધર દેખી, પેટ વેષ્યું પ્રવાળી ;
એ કામનીનો કંઠ સાંભળિ, કોકિલા થઈ કાળી.
રસના વાણી સાંભળી, સરસ્વતીને આવ્યો વૈરાગ ;
કુંવારી પોતે રહી, સંસાર કીધો ત્યાગ.
દંત દેખી દાડમ ફાટયું, કપોત સંતાડે મહોને ;
તે નાદ કરતો ફરે વનમાં, કહે દુખ કહું હું કોને.
દમયંતીના કુચ દેખી, હાર્યું કુંજરકૂળ ;
તે હીંડતાં ચાલતા હાથી, માથે ઘાલે ધૂળ.
હસ્ત-કમળથી કમળ હાર્યું, જળમાં કીધું ઘર ;
ઉદર દેખી દમયંતીનું, સુકાયું સરોવર.

વળણ.

સરોવર સુકાયું સાંભળી, નળરાય મનમાં રંજ્યા ;
દમયંતીની જંઘા દેખી, કેળ રહી કાકવંઝા.

કડવું ૫ મું–રાગ સામેરી.

દમયંતી છે દોષરહીતા, તેના ગુણની ગાઉં ગીતા ;
નારદજી વાયક એમ બોલે, નહિ ઉપમા તારૂણીની તોલે ;
દમયંતી દોષ રહીતા, તેના ગુણની ગાઉં ગીતા. ટેક.
જોઈ ભિમક-સુતાની કટી, સિંહની જાત વનમાં ઘટી ;
હંસને પણ થઇ ચટપટી, ચાલ્ય ગોરીની આગળ મટી. દમયંતી.
રામા અંગની રોમાવળી, વનસ્પતિ દવે મરે છે બળી ;
તેનાં વસ્ત્ર રહ્યાં જળહળી, દેખી આભમાં પેસે વીજળી. દમયંતી.
પગપાનીથી હાર્યો અળતો, રહે અબળાને પાગે લળતો ;
નેપુરનો નાદ સાંભળતો, રહે ગાંધર્વનો સાથ બળતો. દમયંતી.
વરણથી ચંપક નવ ભજિયો, માટે મધુકરે તેને તજિયો ;
એવું રૂપ બ્રહ્માએ સજિયું, બીજું કોઈ નથી નીપજિયું. દમયંતી.

હવે સણગાર વખાણું સોળ, મંજન ચીર હાર તંબોળ;
ઉઠે સુગંધના કલ્લોળ, અંગે અરગજાના રોળ. દમયંતી.
શીશફૂળ રત્ન રાખડી, શોભે ભમરમાં ચુની જડી;
ગોફણો રહયો અંગશું અડી, કટિમેખળાશું પડે વઢી. દમયંતી.
ગળુબંધ કંઠે નવરંગ, મુગતાહાર છે બે સંગ;
શકે ગિરી કરીને ભંગ, સ્તન મધ્યે વહે છે ગંગ. દમયંતી.
વાયે ઓઢણી રહિ છે ઉડી, ખળકે કંકણુ ને કર ચુડી;
રૂપે રતિ તો સંભ્રમે બુડી, એવી કોઈ મળે નહિ રૂડી. દમયંતી.
વાજે નેપુરકેરો ઝણકો, અંગુઠે અણુવટનો ઠણકો;
અંગુળિયે વીછવાનો રણકો, બોલે મધુર ઝાંઝરિનો ઝણકો. દમયંતી.
જેણે દયમંતી નવ જોઇ, તેણે ઉમર એળે ખોઇ;
જાણે કાયા કનકની લોઇ, એવી જગમાં બીજી ન કોઈ. દમયંતી.
જેમ નદીમાં ભાગીરથી, તેમ શામામાં સર્વથી;
ત્રણ લોકમાં જોડી નથી, જાણે સાગરથી કાઢી મથી, દમયંતી.
ઇંદ્રાદિક પરણવા ફરે, મહેલા મનમાં નવ ધરે;
અશ્વનીકુમાર આગળ પળે, તે ન આવે આંખ્યજ તળે. દમયંતી.
જ્યારથી એ પુતળું અવતરિયું, નારીમાત્રનુ માન ઉતરિયું;
દમ્યું જગત સ્વરૂપ ઉદે કરિયું, માટે દમયંતી નામ ધરિયું. દમયંતી.
જોગી થઇ તજ્યું હશે સર્વસ્ત, તીર્થ નાહયો હશે સમસ્ત;
ગાળ્યાં હશે હીમાળે અસ્ત, તે ગ્રહશે દમયંતીનો હસ્ત. દમયંતી.
વખાણુ સાંભળિને સબળ, રૂધિર અટવાયું પળ પળ;
નારદ પ્રત્યે બોલ્યો નળ, સ્વામી પરણુવાની કહો કળ. દમયંતી.
નારદ કહે મારૂં કહેણુ ન લાગે, હું નવ જાઊં તારે માગે;
મને મોહનાં બાણુજ વાગે, બ્રહ્મચર્ય વ્રત મારૂં ભાગે. દમયંતી.
એવું કહી પામ્યા અંતરધ્યાન, મોહ પામ્યો નળ રાજાન;
લાગ્યું દમયંતીનું ધ્યાન, કામજ્વર થયો વન્હિ સમાન. દમયંતી.
વૈદ મોટા મોટા આવે, વગડાની ઐાષધિ લાવે;
તાપ કોઇયે ન શમાવે, મંત્રી કહે શું થાશે હાવે. દમયંતી.

વલણ.

હવે શું થાશે કહે મંત્રી, વિચારે છે મનરે;
નીલાંબર પહેરી અશ્વ બેશી, નળરાય ચાલ્યો વનરે.

કડવું ૬ ઠું.–રાગ વસંત.

અનંગ અનળ તે નળને પ્રગટયો, વન ગયો વન્હિ સમાવ્વા;
હયે બેઠો ચિંતામાં પેઠો, લાગ્યો આકુળ વ્યાકુળ થાવા. અનંગ. ટેક.
નીલાં વસ્ત્ર ને નીલો વાઘો, મૃગયાનો શણગાર;
અઘોર વનમાં રાયે દીઠું, માનસરોવર સાર. અનંગ.
સુભટ સાથે કોય મળે નહિ, એકલો ન પડે ગમ્ય;
હયથકો હેઠો ઉતરીને, વન જોવા લાગ્યો રમ્ય. અનંગ.
વૃક્ષ વારૂ ચારોળીનાં, ચંદન ચંપા અનંક;
નાનાવિધના પુષ્પને ભારે, વળિ રહ્યા છે વંક. અનંગ.
મોગરો મરડાઇ રહયો ને, મગી અરણી ને મરેઠી;
આંબલિ આવળ ને અંગથિયાં, એખરા ને અરેઠી. અનંગ
કદળી થંભ શોભે અતિ સુંદર, સાકર સરખી શેલડી;
લવિંગલતા ને લિંબુ લલિત વળી, વિરાજે વૃક્ષવેલડી. અનંગ.
નાળીકેરી નારંગી નૌતમ, નીચાં નમ્યાં બહુ નેત્ર;
ફોફળિ ફાલસિ સુંદર દીસે, ખજુર ખારેકનાં ક્ષેત્ર. અનંગ.
પીંપળા પીંપળિ વડ ને ગુલર, દાડમડી ને પાલાશ.
અશ્વથિ ઉતરી નળરાજાયે, વન નિરખ્યું ચોપાસ. અનંગ.
જળ ફળ સબળ દેખી નળ હરખ્યો, ઉત્તમ આંબાસાખ;
બાબચિ બીજોરી ને ચિનિકબાલા, ઝુલે ઝુમખા દ્રાખ. અનંગ.
સુંદર કુમુદનિ સરોવર માંહે, વાયુ પ્રહારે નમંતી;
દેખી અનળ તે બમણો વ્યાપ્યો, સાંભરી દમયંતી. અનંગ.
શીતળ વાયુ વન્હી સરખો, લાગે રાયને તન;
નગ્ન વૃક્ષ છે કદળીનાં તેને, દેતો આલિંગન. અનંગ.
રંભન ચુંબન કરે કેળને, થડથી મરડી પાડે;
મુખથી શબ્દ કરે જેમ કોઇ, મોટો મેગળ ત્રાડે. અનંગ.
એવે સમે બહુ હંસ ત્યાં દીઠા, સુવરણનાં છે અંગ;
તે દેખી દમયંતી વીસરી, ટળી ગયો અનંગ. અનંગ.
નહોતું દીઠું તે મેં દીઠું, આવ્યો દીસ અનુક્રમી;
આવિ કનકની જાત પંખીની, બ્રહ્માયે કયારે નિરમી. અનંગ.
એકે હાથ પડે એમાંથી, પાળું પાસે રાખું;
રમાડું જમાડું એને, દુઃખ દહાડા ખોઇ નાંખું. અનંગ.

શરપ્રહાર કરૂં જો એને, તો એ થાય નિધન ;
ગ્રહણ કરવું જોઇએ જીવતું, ભૂપ વિમાસે મન. અનંગ.
એવે સકળ પંખીનો રાજા, દીઠો પૃથ્વી માંય ;
વૃક્ષતણે થઇ નીદ્રા કરીને, ઉભો છે એક પાય. અનંગ.
તેને દેખી નળ મનમાં હરખ્યો, ભેદ કરી પરવરિયો ;
અંબર ઓઢી અંગ સંકોડી, શ્વાસરૂંધન કરિયો. અનંગ.
દ્રુમ થઇ પુંઠે નળ ભઇ આવ્યો, બેશી આઘો ચાલ્યો ;
લાંબો કર કરી લઘુલાઘવીમાં, પંખીનો પગ ઝાલ્યો. અનંગ.

(ઉથલો.)

ઝાલ્યો પંખી જાગી ઉઠયો, નળને કીધા ચંચના પ્રહારરે;
પછે પોતાની વાણીએ કરી, કરવા લાગ્યો પોકારરે.

કડવું ૭ મું.—રાગ મારૂ.

હંસે માડયોરે વિલાપ, પાપી માણસાંરે ; શું પ્રગટયું માહારૂં પાપ. પાપી૦
એ કાળામાથાંના ધણી, પાપી૦ જેને નિર્દયતા હોયે ઘણી. પાપી૦
એ તો જીવને મારે તતખેવ, પાપી૦ હવે હું મુઓ અશ્વમેવ. પાપી૦
ટુંપી નાખશે માહારી પંખાય, પાપી૦ મુને શેકશે અગ્નિમહાંય. પાપી૦
કોણ મુકાવે કરી પક્ષ, પાપી૦ માહારે મરવું ને એહેને ભક્ષ. પાપી૦
આ મજ સરખું રતન, પાપી૦ તે એળે થાશે નીધંન પાપી૦
ટળવળી મરશે માહારી નાર, પાપી૦ તે જીવશે કેહેને આધાર. પાપી૦
અવો નારીએ દીઠો નાથ, પાપી૦ ધાયો સહસ્ર સ્રીનો સાથ. પાપી૦
નાથ ઉપર ભમે સ્રીવૃંદ, પાપી૦ ઘણું કરવા લાગાં આક્રંદ. પાપી૦
હંસીએ દીધો શાપ, પાપી૦ તારી સ્રી એમ કરજે વિલાપ. પાપી૦
હંસ નારીને કેહે વચન, હંસી સાંભળોરે ;
તમે જાઓ સર્વે ભુવંન, આંહાંથી પાછાં વળોરે.
જે કાંઇ લખ્યું હશે બ્રહ્માય, હંસી૦ તે અક્ષર નવ ધોવાય. આંહાંથી૦
કેમ છૂટીએ કર્મના બંધ, હંસી૦ આપણે એટલો હશે સંબંધ. આંહાંથી૦
જો અણઘટતું કીધું અમેં, હંસી૦ મને વારી રાખ્યો નહિ તમે. આંહાંથી૦
આપણે વસવું વૃક્ષ ને વ્યોમ, હંસી૦ આજ મેં નિદ્રા કીધી ભોમ. આંહાં થી૦
જે થાએ થાનકભ્રષ્ટ, હંસી૦ તે પામે માહારી પેર કષ્ટ. આંહાંથી૦

સર્પને દેઉં છોં શીખામણ, હંસી૦ તમો ધરણિમા મુકશો ચર્ણ. આંહાંથી૦
એમ કેહેતો સ્ત્રીને ભરતાર, હંસી૦ દેખી નળે કીધો વિચાર. આંહાંથી૦
પંખી સર્વ પામ્યાં છે રોષ, હંસી૦ તે દે છે મુજને દોષ. આંહાંથી૦
તમો હંસ ધરો વિશ્વાસ, હંસી૦ હું નવ કરવાનો નાશ. આંહાંથી૦

વલણ.

નવ કરવાનો નાશ એહેવી, વાણી નળે કહી રે;
વચન સુણી નળરાયનાં, હંસને વાચા થઇરે.

કડવું ૮ મું.—રાગ મારૂ.

મનુષની પેરે પંખી બોલ્યો, મુને મુકી જુઓ એક વાર;
પ્રાણદાન તું આપીશ તો, કાંઇ કરીશ ઉપકાર.
મૂક મુજને સર્વથા આ, રૂવેછે સહસ્ત્ર સુંદરી;
એહેને આસનાવાસના કરીને, હું આવીશ તુજકને ફરી.
વચન સુણી વીર વિસ્મે પામ્યો, અલ્યા હવે નહિ ચૂકું;
રૂપ ને વાણી બે ગુણ તુજમાં, મરતાં લગે નવ મૂકું.
હંસ કહે વિશ્વાસ આણો, અમો બ્રહ્માના વાહંન;
આકાશ અવની એક થાયે તો, જુઠું ન બોલું વચંન.
નળ કહે હું વીરસેનસુત છૌં, નૈષધ માહારૂં ગામ;
દેશપતિ ને ક્ષત્રી કેવળ, નળરાય માહારૂં નામ.
હુંથી વિઘ્ન થાયે નહીં, પ્રાણની પેરે પાળું;
અમો રાજવંશીને રૂડું લાગે, તાહારૂં બોલવું રઢીઆળું.
ખટપટ ટાળો મરણની ને, રખે આણો શોક;
એમ જાણી રેહો મુજ પાસે, જાવાની આશા ફોક.
પંખી કેહેરે પુણ્યશ્લોક માહારી, માતા રોઇ રોઇ મરશે;
એકનો એક છૌં તેહેને, માતા કોહોને જોઇ ઠરશે.
એક સહસ્ર રૂએ છે નારી, ઘેર ત્રણ છે પટરાણી;
માહારૂં બંધન જાણી સર્વકો, તતક્ષણ તજશે પ્રાણી.
વાહાલી સ્ત્રીએ પુત્ર પ્રસવ્યો, મેં તેહેનું મુખ નથી જોયું;
અરે નળરાજા હું રંકનું તે, સુતનું સુખ કાં ખોયું.
આપણ બન્યો મિત્ર થયા તેહેનો, સૂરજ દેવતા સાખી;
રૈરવ નરકે હું પડું જો, ન પાળું વાચા ભાખી.

ગુરૂદ્રોહી સ્વામીદ્રોહી, એ પાતિક લાગે મુજને;
જો નારીને મળી આવી, શીશ ન નમાવું તુજને.
ત્રાહે ત્રાહે કરી નળ બોલ્યો, મુકું છું નિરધાર;
તું જાણે પરમેશ્વર જાણે, સમતણો વિચાર.
પ્રતિજ્ઞા માટે મુકું છું, મળવાને તારી નાર;
નહિં આવે તો શું કટક ચઢાવું, કે તુને ક્હાડું ન્યાતબાહાર.
એહેવું કહીને પંખી મુકયો, હંસ ઉડયો આકાશ;
રૂદન મા કરશો એમ કેહેતો, આવ્યો પ્રેમદા પાસ.
સમાચાર કહયો શ્યામાને, સમજાવી સુંદરી;
વોળાવી નારીને પોતે, આવ્યો નળકને ફરી.
જેમ કો અંધ આનંદ પામે, ફરી આવે લોચંન;
તેમ રાવનું હંસને દેખી, હરખ્યું અતિસે મંન.
ભૂપ કેહે આ કાળને વિષે, પંખી બહુ સતવંત;
પ્રતિજ્ઞા પાળી પોતાની તુંને, વાહલા હશે ભગવંત,
હંસ કેહે હો ભૂપતી, સાંભળ માહારા મિત્ર;
બોલ્યું વાયક પાળીએ નહિં તો, કાગ ને અમો શો અંત્ર.

વલણ.

અંતર શો અમો કાગ કરતાં, મિત્ર જો અમારી પેર રે;
હંસ સાથે અશ્વ બેસી, નળરાય ચાલ્યો ઘેર રે.

કડવું ૯ મું.—રાગ દેશાખ.

નળરાજા મંદિર આવીઓ, સુભટ હંસ સાથે લાવીઓ;
સૈન્ય સઘળું સાહામું જાય, હંસને દેખી વિસ્મે થાય.
આ વસ્ત કાંહાંથી પામ્યા રાજાન, એણી પેરે પૂછે પરધાન;
નળ કેહે સરોવર માન, તાંહાંથી મૂને આપ્યો ભગવાન.
એ માહારે થયો છે વીર, એમ કહી આવ્યો મંદીર;
કનકનું કીધું પિંજર, હંસને રેહેવાનું ઘર.
એકઠા બેસી બન્યો જમે, ધૂતક્રીડા તે રસિયા રમે;
અન્યોન્ય કાઢી લે તંબોલ, મુખે વાણી કરતા કલ્લોલ.
હંસવિના ન ચાલે ઘડી, પ્રેમ રેહેણે પ્રીત જે જડી;

અશોક વાટિકામાં એક વાર, બન્યો બેહ્ના ગુણભંડાર.
હંસે વાત બ્રેહેની કરી, ત્યારે નળને દમયંતી સાંભરી;
ડોઓ જાગ્યો આકસમાત, નેત્રે કીધું આંસુપાત.
હંસ પૂછે મારાં વીર, તાહારે નયણે કાં વેહેછે નીર;
નળ કહે શું પૂછે મૂને, એટલું સૂજ નહીં પડે તૂંને.
પરણ્યા કુંવારા ન જુઓ અમો, ઘરમાં ભાભી દીઠી હશે તમો;
હંસ બોલે ને કર ઘસે, મેં જાણ્યું ભાભી પીહેર હશે.
તમો કુંવારા ન જાણ્યા માટ, શું પૃથ્વીમાં કન્યાનો દાટ;
પોતાની પાંખે લોહ્યું જળ, ખગે રોતો રાખ્યો નળ.
મરકલડું કરી મહીપતી, મિત્ર સાથે બોલ્યો વીનતી;
જે દહાડે મેં તમને ગ્રહ્યા, તે બોલ શું વીસરી ગયા.
તેં કહ્યું નળ મુક એક વાર, કાંઇ હુંએ કરીશ ઉપગાર;
ભાઇ તે બોલ્યું કહીંએ પાળશો, એ મોહોટું દુઃખ કયારે ટાળશો.
વળતો હંસ કેહે મહારાજ, હું સરખું કાંઇ સોંપો કાજ;
મહા કઠણ જે કારજ હશે, તે હું સેવકથી સરવે થશે.
નળ કહે તમો કરો સર્વથી, પણ માહારી જીભ ઉપડતી નથી;
કપરૂં કામ કેમ દેવાય, કદાપિ થાય કે નવ થાય.
ન થાય તો તમો પામો ખેદ, લાજે ઘેર નાવો વાયક વેદ;
હંસ કહે અમથો નવ વળું, હું રીસાવાનું નોહું પૂતળું.
ચૌદલોકમાં ગયાની ગત્ય, તાહારૂં કારજ થાશે સત્ય;
નળ કહે હો પંખીજન, શરીર સુનાનું ચંચ રતંન.
એહેવી તમારી દીસે દેહ, કાંહાંથી વર પામ્યા ભાઇ એહ;
હંસ ભણે સાંભળ હો નળ, સરોવરમાં છે સુનાનાં કમળ.
નિત્ય ભોજન કરવું તેહ, જેવું જમવું તેવી દેહ;
પાળ પગથીએ જડયાં રતન, ચંચ ઘસું અમો પંખી જન.
તેહેની વળગેછે રેખાય, માટે રત્નજડિત ચંચાય;
હવે મા પુછશો આડી વાત, કામ શૂં છે કોહોની ભ્રાત.
નળ કેહે એક વિદર્ભ દેશ, કુંદનપુર ભીમક નરેશ;
તેહેને દમયંતી દીકરી. કારણરૂપે તે અવતરી.

વલણ.

કારણરૂપે તે અવતરી, વણ દીઠે મોહ થયો અમને;
તે નારીસું વેહેવા મેળવો, એહવું માગુંછો તમકને.

કડવું ૧૦ મું.–રાગ રામગ્રી.

હસીને બોલ્યા વિહંગમ વાણીજી; ભ્રાત શું માગ્યું લજ્જા આણીજી.

ઢાલ.

માગી માગીને શું રે માગ્યું, એક દમયંતી નારી;
દેવકન્યા આણી આપું તો, કવણ ભીમકકુમારી.
વિદ્યાધરી ને કિન્નરી, ગાંધ્રવી તે રૂપનિધાન;
તે નારીનાં રૂપ આગળ, દમયંતી મૂકે માન.
કોટી કન્યા પરણાવું, પદ્મની ગૌર ગાત્ર;
તેહેની કાંતિ આગળ દમયંતી, તે દીસે દાસી માત્ર.
અતળ વિતળ સુતળ તળાતળ, રસાતળ પાતાળ;
ત્યાં પેસી નાગકન્યા આણી આપું, કોણ ભીમકની બાળ.
નળ કેહે હું સકળ શ્યામા, પામ્યો પંખીરાય;
કોટી કારજ તેં કરયાં મેળવ, વૈદર્ભીસું વેહેવાય.
એક માસનો વાયદો, હંસે કરયો સુજાણ;
ત્યારે નળ કેહે ત્રીસ દહાડા,ત્રીસ જુગ પ્રમાણ.
ત્યારે દિવસ આઠની અવધ કરી, કેહેતો ગયો ગુણવાન;
પીઠી કરજો રાજાજી, તત્પર કરજો જાન.
ભૂપ કેહે પ્રયાણ તે, હંસ મેં ન કેહેવાય;
હું તો તું વિના એહેવો, પ્રાણ વિના જેમ કાય.
હવે એમ જાણી વિલંબ મા કરશો, રખે કરતા કોસું સ્નેહ;
જો અવધ વટશે આવ્યાની તો, પડશે માહારો દેહ.
વિશ્વાસ આપ્યો વીરને, પછે પરવરયો ખગેશ;
થોડે કાળે આવીઓ, જાંહાં વિદર્ભ દેશ.
ભીમકરાયના ઘરની વાડી, ત્યાં દમયંતીનું ધામ;
તે વાડી મધ્યે આવી હંસે, લીધું નળનું નામ.
ચંદ્રમા મસ્તકે આવ્યો, પૂર્ણિમા મધ્ય જામની;
સખી સાથે દ્યૂત રમેછે, દમયંતી જે ભામની.

તેણે સમે તાંહાં હંસલે, વિખાણ્યો નળરાજન;
શબ્દ સુંદર સાંભળી, શ્યામાએ ધરિયો કાન.
હરિવદનીએ હંસ દીઠો, બેઠો ચંપક છોડ;
આ સું સુનાનું સાવજું, થયું ઝાલવાનું કોડ.
શોભતું ને બોલતું કરે, નળની વિખાણ;
એ પંખી કર ચડે નહીં તો, તજું માહારો પ્રાણ.
અબળા હેઠી ઉતરી, ઝાંઝર કાડયાં તતકાળ;
હંસે દીઠી કામની, ત્યારે બેઠો નીચી ડાળ.
દોડે આડી અવળી અંગના, કરે ઝાલવાનો ઉપાય;
હાથમાંથી હંસ નાહાસે, ચપળ નવ્ય ઝલાય.
પંખી કેહેરે પ્રેમદા, અમો કમળના રેહેનાર;
નળવિના કો ન ઝાલે તું, કોણ જે ગ્રેહેનાર.

વલણ

ગ્રેહેનાર તું કોણ મૂર્ખી, તુંને કાંહાંથી નળની શુદ્ધ રે;
વચન સુણીને વામાએ, વિચારી ઝાલવાની બુદ્ધ રે.

કડવું ૧૧ મું. રાગ મારૂ.

ચતુર ભીમકની કુમારી, તેણે અકળીત વાત વિચારી;
નથી હંસ દેતો મુને સાહાવા, પણ નવ દેઉં એહેને જાવા.
પંખી ધીરે કમળને કાજે, હાથ આપ્યા મને મહારાજે;
જોગવાઇ જગદીશે મેલી, માહારી કમળ જેવી હથેલી.
શરીર સઘળું કહીંએ સંતાડું, પાણપંકજ એહેને દેખાડું;
પોતાનાં વસ્ત્ર દાસીને પેહેરાવી, બેઠો ચેહેબચામાં આવી.
મસ્તક મુકયું પલાશનું પાન, વિકાસી હથેલી કમળ સમાન;
મધ્ય મુકયું જાંબુનું ફળ, જાણે ભમર લેછે પીમળ.
પોતે નાસીકાએ ગણગણતી, ભામા ભમરાની પેરે ભણતી;
હંસે હરિવદની જાણી, ન હોયે પંકજ પ્રેમદાનો પાણી.
બેસું જઇ થઇ અજ્ઞાન, પરણાવવો છે નળ રાજન;
આનંદ આણી અંબુજ ભણી ચાલ્યો, બેસતાં અબળાએ ઝાલ્યો.
દમયંતી કેહે શેં ન નાઠો, હલ્યા ગાડુઓ થઇને ગાઠો;
મુને દોડાવી કીધી દૂખી, મુવા પેહેલા હું ન ઓળખી.

તારા અવગુણ નહીં સંભારૂં, મુને બાપના સમ જો મારૂં;
હંસ કેહે શું જાઓછો ફૂલી, નથી બેઠો હું ભ્રમે ભૂલી.
હુંમાં પ્રાક્રમ છે અતિ ઘણું, ચંચપ્રહારે તાહારા હસ્ત હણું;
દમયંતી કહે હંસ ભાઇ, તાહારે માહારે થઇ મિત્રાઇ.
અન્યોઅન્યે તે બોલજ દીધો, હાથેથી મૂકીને ખોળે લીધો;
તમો વિખાણ કીધું સબળ, તે બીઆ કોણ છે નળ.
તેહેનાં કોણ માત ને તાત, મુને વિખાણી કોહો વાત;
હંસ બોલ્યો મુખે તવ હસી, અબળા દીસે ઘેલી કશી.
તેહેના ગુણ બ્રહ્મસભામાં ગવાય, નળ તે વિષ્ણુ આગળ વખણાય;
એ બીઆ મોટા ચતુરસુજાણ, જે હું નળની કરૂંરે વિખાણ.
નળ દીઠો નહી તે નર રોઝ, સાંભળ્યો નહીં તે વ્રખડોજ;
જોયો નહીં તેહેનાં લોચન કેહેવાં, મોરપીછ ચાદંલીઆ જેવાં.
એટલામાં મન વેહેવળ કીધું, ચિત્ત મહિલાનું આકરશી લીધું;
બેહુ કર જોડીને નમયંતી, હંસ પ્રત્યે કેહે દમયંતી.
હું પુછું છૌં બીહીતી બીહીતી, નળની કથા કોહો અથ ઇતિ;
છે બાળક વૃદ્ધ જોબન ધામ, શે અર્થે નળ ધરાવ્યું નામ.
તમે આવડો જીભે વરણ્યો, છે કુંઆરો કે પરણ્યો;
એહેવાં વચનને સાંભળી, ત્યારે હંસ બોલ્યો કળકળી.
નળ છે કુંવારો નથી કન્યા, છે બ્રહ્માનો મોટો અન્યા;
અમો કોટાનકોટ નારી નિરખી, ન મળે નળને પરણવા સરખી.
એકવાર બ્રહ્માએ શું કરીઉં, સકળ તેજ એક પાત્રમાં ભરીઉં;
તે તેજનો ઘડ્યો નળરાયે, કાંઇ એક રજ વાધી પાત્રમાંહે.
તેની એક થપોલી હવી, આકાશે ઉપન્યો રવી;
વાહાણે સાંજે નળ બાહેર નીસરે, તેજવંત વનમાં ફરે.
સૂરજ ઝાંખી કાહાડે કોર, વાહાણું સાંજ તેણે ટાહાડો પોહોર;
અદષ્ટ જ્યારે થાય રાજન, નિશ્ચંત ભાનું તપે મધ્યાન્હ.

વલણ

મધ્યાન્હે નળ જાય મંદિરમાં, માટે સૂરજ તપે ઘણું;
હંસ કેહે હો હરિવદની શું, વિખાણ કરૂં તે નળતણું

કડવું ૧૨ મું. રાગ-જેતશ્રી.

હંસ ભણે હો ભામની, બ્રહ્માંડ ત્રણ જોયાં સહી;
નળની તુલના મેળવું પણ, મહીતળમાં તૂલના કો નહીં.-તુલના.
જુગ્મ રવિસુત રૂપ, આગળ જાય નાખી વાટ;
ગંભીરતાએ વર્ણવું, પણ અર્ણવમાં ખારાટ;-તુલના.
શીતળતાએ શશિ હારયો, મુકે કળા પામે કષ્ટ;
તેજથી આદિત ફરે નાહાઠો, મેરૂફેરી પૃષ્ઠ;-તુલના.
ઐશ્વર્ય યુદ્ધે ઇંદ્ર હારયો, ઉપાય કીધા લાખ;
નળ આગળ મહીમા ગયો માટે, મહાદેવ ચોળે રાખ.-તુલના.
નૈષદરાયના રૂપ આગળ, દેવને થઇ ચિંતાય;
રખે આપણિ સ્ત્રિયો વરે નળને, સર્વે માંડી રક્ષાય;-તુલના.
લક્ષ્મીનું મન ચંચળ જાણી, વિષ્ણૂ મન વિમાસે;
પ્રેમદાને લેઇ પાણીમાં પેઠા, બેઠા શેષને વાંસે;-તુલના.
હીમસુતાને હર લેઇ નાઠા, ગયા ગૂફામાંય;
સહસ્ત્ર આંખ્ય ઈંદ્રે કરી, કરવા નારીની રક્ષાય;-તુલના.
સિદ્ધિ બુદ્ધિને ધીરે નહીં, રાખે ગણપતિ અહોનિશ પાસ;
રૂષિપત્નીને રૂષિ લેઈ નાઠા, જઇ રહ્યા વનવાસ;-તુલના.
પાતાળમાં લેઇ પદમનીને, વસિયા વરૂણ તે ભૂપ;
સ્વાહાને સાચવવા વન્હિયે, ધર્યાં અડતાળિશ રૂપ;-તુલના.
ચંદ્ર નેં સૂરજ નાઠા ફરે છે, રખે વરતી નારિ;
નારદજી આગળથી ચેત્યા, માટે રહ્યા બ્રહ્મચારિ;-તુલના.
હંસ ભણે હો ભામની, એમ સહુએ શામા સંતાડી.
નળના વપુના વાનથી, સર્વે સૃષ્ટિ કષ્ટ પમાડી;-તુલના.
પૂરૂષને અદેખાઇનું બળવું, નારીને દહે કામ;
અનલ પ્રગટયો સર્વને, માટે નળ ધરાવ્યું નામ;-તુલના.
જપ વ્રત જેણીએ કરયાં હશે, સેવ્યો હિમ પરવત;
તે નારી નળને પરણશે જેણે. કાશી મુકાવ્યું કરવત;-તુલના.
બ્રહ્માજીની સૃષ્ટિમાં કો, ન મળે જાચક રૂપ;
નળને દાને દારિદ્ર છેદ્યાં, ભિક્ષુક કીધા ભૂપ;-તુલના.

ત્યારે નરમ થઇ દમયંતી બોલી, નિર્મળ નળ ભૂપાળ;
જેમ તેમ કરતાં ભાઇ માહારો, તાંહાં મેળાવ વેવીસાળ;—તુલના૦
હંસ કેહે ફોકટ ફાંફાં જેમ, વામણો ઇચ્છે આંબાફળ;
તેમ તુજને ઇચ્છા થઇ, ભરતાર પામવા નળ;—તુલના૦
હજાર હંસ હું સરખા ફરેછે, નૈષધપતિના દૂત;
ખપકરી પરણાવીએ, તો તું સરખું કંઇ ભૂત;—તુલના૦
વચન સુણી વિહંગનાં, અબળાએ મુકયો અહંકાર;
ભુંડા એમ શું મુને નિભંછાં, આપણે મિત્રાચાર;—તુલના૦
સ્નેહ તે સત કર્મનો એમ, વદે વેદ ને ન્યાય;
એમ જાણી પરણાવ મુજસું, લાગું તાહારે પાય—;તુલના૦

વલણ.

પાયે લાગું ને નળ માગું, હવે આવી તાહારે શર્ણ રે;
નહીંતર પ્રાણ જાશે માહારા, ને પીંડ પડશે ધર્ણ રે;

કડવું ૧૩ મું.—રાગ વેરાડી.

હંસ ભણે હો ભગની માહારી, ભીમકરાજ કુમારી;
નિશ્ચે નળ તુજને પરણાવું, મુને દયા આવેછે તાહારી. હંસ ભણે૦
અમો મળતાંને પ્રાણજ આપું, પુરૂં મનની આશ;
તાહારો મોહ લગાડું નળને, નાખી ઉંચાનીચા પાશ. હંસ ભણે૦
એક જડીબુટ્ટી સુંઘાડું નળને, તતક્ષણ થાશે ઘેહેલો;
આફ્ણીએ આંહાં આવીને રેહેશે, વેહેલો સર્વની પેહેલો. હંસ ભણે૦
નળને તું નિરધાર પરણશે, એ માહારો સંકેત;
રખે ત્યાર પેહેલી કોને વરે, પછે હું થાઉં ફજેત. હંસ ભણે૦
આવશે નળનાં રૂપ લેઇને, દેવતા મોટા ધાતી;
વણ તપાસે વરીશ મા, રખે ડાહી થઇ વહવાતી. હંસ ભણે૦
નળ અમરમાં વેહેરો શું છે, ઓળખાવ્યો તે વેશ;
દેવ રહેશે અંત્રિક્ષ ઉભા, નવ મળે નીમેષ. હંસ ભણે૦
સ્વયંવર તું ઘેર રચાવે, વળી કરે એક વાતું;
તાહારો પિતા નોહોતરૂં મોકલે, તું પત્ર લખજે છાનું. હંસ ભણે૦
હંસરાયનાં વચન સુણીને, વામા કરે વીદાય;
જાઓ કહું તો મારી જીભ કાપું, ગયાવિના કામ ન થાય. હંસ ભણે૦

હોરે વિહંગમ હોરે વિહંગમ, મારો વિરહનો વન્હિ સમાવો ;
વીરસેનસુતને વીવા અરથે, વીરા વેહેલા વેહેલા લાવો. હોરે વિહંગ૦
તારા વ્હોણી નળનો વિજોગ છે, હું એ બે દુખે દુખાળી ;
અન્ન ન ભાવે નિદ્રા ન આવે, મેળાપ તમારા ટાળી. હોરે વિહંગ૦
વિશ્વાસ આપીને વાત વેહેવાની, રખે જાતા વીસરી;
સ્વયંવરમાં નળ નહીં આવે તો, પ્રાણ જાશે નીસરી. હોરે વિહંગ૦
જો તમો નાથ આણી નહિ આપો, તો કોણ આપશે વળતું ;
મોટું પુન્ય છે મનુષ્ય રાખ્યાનું, અનંગઅગ્નિથી બળતું. હોરે વિહંગ૦
માત તાત ને સગા ભાઈ હું, તેહેને લાજું કેહેતી;
કેમ કહું નળને પરણાવો મુને, સરવે કેહે અલેતી. હોરે વિહંગમ૦
ગુહ્ય વાત તે મિત્રને કહીયે, વાહાલાની હોય ચોરી ;
વણ રોગે આ વપુની વેદના, તું હંસ જાણે મોરી. હોરે વિહંગ૦
તાહારી આશાસૂત્રનો તંતુ, પ્રાણ રહ્યા છે વળગી;
વેહેવા વાત મિથ્યા સાંભળતાં, દેહ થાશે પ્રાણથી અળગી. હોરે વિહંગમ૦
વિશ્વાસઘાતનું પાપ છે મોહોટું, તમો ડાહ્યાને શું કહીએ;
વૃદ્ધની વાત કરી જાઓ છો, નથી કીધી નાહાને છૈએ. હોરે વિહંગ૦
હંસ કેહે હો ભામની, નિશ્ચે રેહે તું વિશ્વાસે;
એમ કહીને ખગ તાંહાં થકી, ઉડી ગયો આકાશે. હોરે વિહંગ૦
આવી મળ્યો નળરાજાને, વાત કહી જે વીતી ;
સમાચાર કહયો જઇ હંસે, નળને અથ ઇતિ. હોરે વિહંગ૦
પંખી કેહે પુણ્યશ્લોકજી, વીતી વાત શું કરૂં;
દિન દશ પાંચમાં આવ્યું દેખશો, પરણ્યાનું નોહોતરૂં. હોરે વિહંગ૦

વલણ.

નોહોતરૂં આવશે સ્વયંવરનું, હંસે વાત નળને કહી ;
વેવિશાળ મળ્યું, દૂત ફળ્યું, તેમાં કાંઇ સંદેહ નહીરે.

કડવું ૧૪મું.–રાગ મલ્હારની દેશી.

બન્યો મિત્ર મળીને બેઠા, પૂછે નળ ભૂપાળજી :
વીર વિહંગમ કોહોને વારતા, કેમ મેળ્યો વેવીસાળજી.
ગામ ઠામ ને રૂપ ભૂપ ગુણ, ગોત્ર ને આચરણજી ;
સર્વાંગે સંપૂરણ શ્યામા, માન્યું તાહારૂં અંતસ્કર્ણજી.

કેમ ગયો કેમ દૂત થયો, વાત કહો મુને માંડીજી;
તે કન્યા કેમ બોલી તુજ સાથે, લજ્જા મનની છાંડીજી.
પંખી કહે સાંભળીએ સ્વામી, કન્યા વર્ણન વિવેકજી;
શેષ છેક ન પામે સ્તવતાં, શું કહું જીવ્હા એકજી.
કુંદનપુર તે કુંદન જેવું, જોતાં મોહ ઉપજાવેજી;
વૈકુંઠ ત્યાં આણ્યું પ્રસ્થાને, અમરાપુરીને લજાવેજી.
ચ્યાહારે વર્ણ ધર્મને પાળે, જે પોતાનાં કર્મજી;
સુખનિવૃત્ત નિરખે પ્રજાને, આણુ ભીમકની ધર્મજી.
આનંદ ઓચ્છવ ને હરિસેવા, ઘેરઘેર વાજીંત્ર વાજેજી;
વાસવ વિષ્ણુ વિરંચી ઇછે, વાસસુખને કાજેજી.
વિધા મુકાવી નિશાચરની, તે શીખ્યા દીશાચર કામજી;
જુગમ કપાટ વિજોગ પુરમાં, જુઆં રહે અષ્ટ જામજી.
કર્મત્યાગ પારધીએ કીધાં, ગુણકાએ ગ્રહી લજ્જાજી;
ઉચ્ચાટ એક અધર્મીને વર્તે, સકંપ એક ધ્વજાજી.
ભુવન ભવ્ય ભૂપ ભીમકનાં, ભુવન ત્રણ વ્યતિરેકજી;
ઘરની વાડી પરમ મનોહર, મધ્યે અવાસ છે એકજી.
સપ્ત ભોમ તે વ્યોમ સમાને, ફરતી બારી જાળીજી;
દશ સહસ્ર નારી આયુધધારી, કરે કન્યાની રખેવાળીજી.
ચંદન ચંપક ચારોળી ને, વટ વાળો વેલડીજી;
ફણુસી ફોફળી ને શ્રીફળી, આંબા સાખ સેલડીજી.
બીલી કોઠી દ્રાખ ડાડમી, નારંગી ને નેત્રજી;
અખોડ ખજુર ને લવંગલતા, બહુ ખારેકનાં ખેત્રજી.
શીતળ જળાશય કમળ કેતકી, કુસુમ પૂરણ કુંજજી;
મળીઆગર મોગરા માલતી, ખટપદ ગુંજાગુંજજી.
વેલ વાળી એખરો કળી, શીતળ વાય સમીરજી;
વયણ પંખી રયણ બોલે, ડોલે રાજા ગીરજી.
સાગ સીસમ ને સરધુઆ, સાદડીઆ તાલ તમાલજી;
કરેણુ કામ બાબચી બદ્રિકા, જાવંત્રી જાયફલજી.
વાડ વાટિકા વંક વેલામણી, કેળ વંન બીજોરીજી;
બેલડીએ સાહેલડી વળગી, હીંડે ગુણવંત ગોરીજી.

તે વનમાંહે હું ગયો ને, હવો તે હંસ પૂર્ણજી ;
વૃક્ષજુથમાં પેસી બેઠો, ગોપવીને ચર્ણજી.
દાસી સર્વે થઈ નિદ્રાવશ, ઇંદુ આવ્યો માથેજી ;
દમયંતીએ દ્યૂત આરંભ્યું, માધવી સખી સાથેજી.
તેણે સમે મેં તમો વર્ણવ્યા, શ્યામાએ ધરીઆ શ્રવણજી ;
ઉઠી બાળી અટાળીએ આવી, જોતી નેત્ર તીક્ષણજી.
પાસે દાસી બંન્યો રાખી, ચતુરા ચોદશ ભાળેજી ;
આ વનમાં કોઈ જન આવ્યોછે, બોલી કરે આ કાળેજી.

વલણ.

આ કાળે બોલી કોણ કરે છે, જુએ વનમાં ફરીફરી ;
હંસ કહે હું હવો વિસ્મય, શું વખાણું એ સુંદરી રે.

કડવું ૧૫ મું–રાગ ધનાશ્રી.

ભૂપ મેં દીઠી ગર્વઘેલડી, સખી બે મધ્ય ઉભી અલબેલડી ;
કદળીસ્થંભ જુગલ સાહેલડી, વચે વૈદર્ભી કનકની વેલડી.

ઢાળ.

વેલ જાણે હેમની, અવેવ ફૂલે ફૂલી ;
ચકિત ચિત થયું માહરૂં, ને ગયો દૂતત્વ ભૂલી.
સામસામાં રહયાં શોભે, વ્યોમ ભોમ્ય ને સોમ ;
ઈંદુમાં બિંદુ બિરાજે, જાણે ઉડગણ ભોમ્ય.
ઉભે અમિનિધિ કીરણ પ્રગટયાં, કળા થઇ પરકાશ ;
જ્યોતેજ્યોતથી સ્થંભ પ્રગટયો, શું એથી થંભ્યો આકાશ.
કામનીનો પરિમળ બેહેકે, કળા શોભે લક્ષ ;
શકે ધરાધર વાસ લેવા, ચડયો ચંદન-વૃક્ષ.
કુરંગ મીનની ચપળતા, શું ખંજન જાળે પડિયાં ;
નેત્રઅણિઅગ્રે શ્રવણ વીંધ્યા, સોય થઇ નીસરિયાં.
શકે નેત્ર ખેત્ર છે મોહનું, ડોડાળાં અંબૂજ ;
ભ્રુવ શરાસન દૃષ્ટિ શર, હાવ ભાવ બે ભૂજ.
ગળસ્થળ નારંગ ફળશા, આદિત્ય ઇંદુ અકોટી ;
અધર પ્રવાળી દંત કનકરેખા, જીભ્યા જાણે કસોટી.

કીર આનન પર શ્રીખંડ શોભે, કોયલ બોલે અણછતી ;
બનલતાપર પંખી બેઠો, નવ રહેવાયું મારી વતી.
અધરરસ પર શ્વેત બિંદુ, મેં જાણ્યું કરૂં ગ્રાસ ;
ઉદર સર આભરણુ અંબુજ, જઇને પૂરૂં વાસ.
નાભી નીકટ મેખળા, રહે ગમન સાથ અમારો ;
રોમાવળિ દ્રુમ કુચ ટોડા, ઉરમંડળ શું ઉચારો.
અંગ રંગ તરંગ યૌવન, જોતાં તૃપ્ત ન થઇએ ;
ક્ષુધા તૃષા પીડે નહી, રૂપ-સુધામાં રહિયે.
કુચ ભૂષણુ કદળીઉપરે, શબ્દ તેનો ઊઠે ;
ન બોલે પંચો પણુ પ્રહાર થાતે, લાગિયો યૌવન પુંઠે.
સ્કંધ વદન તે કદળી સરખા, ખટ તો યજતો એ પાખે ;
સુદ્ધ બુદ્ધ નવ રહી મારી, હું બોલિ ઉઠયો અભિલાખે.
વદી વાણી વ્યોમચરની, પડયો મુરછા ખાઇ ;
હાટક રૂપ દેખી સખિ સાથે, મુજને ગ્રહવા ધાઈ.
મોહ-વારૂણી પી પડયો, કન્યાયે ગ્રહ્યો આવી ;
ભુજ અંબુજ મેં પણુ ભેધાં, તોયે મન નવ લાવી.
નાત ગામ ને નામ પૂછયું, સ્વામી તારો કૂણુ :
રટણુ રસનાયે કરે બાંધી, એવો વરણ નિપૂણુ.
સ્વામી નળ ને વરણુન નળનું, દૂત નળનો છુંય ;
ગિરિ તરૂવર કે ધાતુ ફળ કે, કુસુમ નળ તે શુંય.
પ્રાણુ નળ કે ઉદર નળ, કે જળ નળ એહનો ;
રહે તુજ મળયો કાંતિ કમળે, એ વરણ તેની દેહનો.
પર અગ્ર વૃશ્ચિક આંકડો, ભેધું નિજ ભૂતળ ;
શકે તારા નાથનિ એવી, કાયા છે કોમળ.
શબ્દ શુણિ શામાતણો, હું સહિ રહયો તે કાળ ;
તમ પ્રતાપે તારૂણીને, મેં નાંખી મોહ-જાળ.
અમૃત-ઘટ થાયે જો ઊણો, અમર પાન જ્યારે કરે ;
વૈદર્ભીની વાણી સુધા જાણી, લેઇ કુંભ પૂરો ભરે.
વિનતાવદન વિધિયે કીધું, સાર શશીનું લીધું ;
નક્ષત્રનાથને લાંછન ભાસે, કલંક લાગટ કીધું.

ગ્રહેશ નેં શરવરીપતિ તે, ગોખ્ય ઉભા ફરે ;
વૈદર્ભીના વક્ત્ર આગળ, અમર તે આરતી કરે.
કુચસમુહની રાવ કરવા, વિધિ કને કળાધર ગયો ;
કર અધર ચંદ્ર કાઢયો ઠેશે, તે અદ્યાપી અંતરિક્ષ રહ્યો.
સંસાર સર્વનું સાર લીધું, દિવ્ય દેહડી થવા ;
ઘાડે દમયંતી ને ભુજ ખંખેર્યો, તેના તો તારા હવા.
જગ્ન જાગ ને ધર્મ ધ્યાન તીરથ, કીધાં હશે સમસ્ત ;
તેને પુણ્યે પુણ્યસ્લોકજી, ગ્રહશો દમયંતિનો હસ્ત.
ભાગ્ય ભૂપ એ તમતણું, જે વશ વૈદરભી વળી ;
વેવિશાળ મળ્યું ને દૂત ફળ્યું, નવ શકે તેનું મન ચળી.
કાલ આમંત્રણ આવશે, તમે કરો તતપર જાન ;
એ વાત નિશ્ચે જાણજો, તેના સાક્ષિ શ્રીભગવાન.
આનંદ નળ પામ્યો ઘણો, પણ સ્વપ્ના સરખું ભાસે ;
વિશ્વાસ મન નથી આવતો, જે વીવા કેઇ પેરે થાશે.

વલણ.

થાશે સંબંધ ભિમક-સુતાનો, એ આશ્ચર્ય મોટું સર્વથા ,
કહે પ્રેમાનંદ કહું હવે, દમયંતીતણી કથા.

કડવું ૧૬ મું–રાગ ગોડી.

હંસ વળાવિને વળી વિનતા, જ્યાં પોતાનું ધામ :
દમવા લાગ્યો દમયંતીને, નળના વિરહનો કામ.
વખાણબાણ શામાને વાગ્યાં, પંખી ગયો મોહ મેલી ;
રોમે રોમે વન્હિ પ્રગટયો, લાગી તાલાવેલી.
ઘડિયે ઘરથી બહાર નિસરે, બેસે જઈને અટાળી ;
ચંદ્રકિરણ અગનીથી અદકા, મારશે મુજને બાળી.
વણપરણ્યાંને વ્યાકુળ કરવા, વ્યોમ વસ્યોછે પાપી :
શું કહિયે કમળાપતિને રાહુનું, મસ્તક નાખ્યું કાપી.
સિંહિકાસુતને શરીર હોતતો, મુજને ચિંતા થોડી ;
સુધાકરને ગળત પેટમાં, બળી થાત રાખોડી.
જળપાત્ર વિષે ઇંદુબિંબ દીઠું, સખીને કીધી શાન ;
લાવ્ય ભોગળ રિપુને મારૂં, પ્રહારે પિષ્ટ સમાન.

એમ કરતાં પ્રાતઃકાળ થયો, તારૂણિને આવ્યો તાવ ;
અન્ન ન ભાવે નીદ્રા ન આવે, વાતતણો નહિ ભાવ.
અગ્નિના તણખા સરખા લાગે, ટાઢક ચરચે જેહ ;
વાયુ વ્યાધના બાણ સરીખો, નિસરે સોંસરો દેહ.
દુખતું જાણી આવી રાણી, જોયું વસ્ત્ર ઉઘાડી ;
ચુંબન કરીને પૂછે માતા, શું દુખ છે તને માડી.
લાડકવાઈ કયાંથકિ જીવે, છે કર્મ અમારાં દોખી ;
અક્ષત ઉતારો દૃષ્ટિ બેઠી હોય, કોઇની મેલી ચોખી.
પરણ્યાનો ઓરિયો નવ વીત્યો, જાત સાસરે સમોતી ;
રત્ન દીકરી કયાંથી જીવે, ત્રણ ભાઇનિ બેહેન પનોતી.
આવડો તાવ તે તારૂણિને શો, દૈવને ઘેર વળ્યો ડાટ ;
કહે કુંવરી અંતરની આપદા, અમને થાય ઉચાટ.
મુખ મરડી દમયંતી બોલી, ઘરડાં માણસ નઠોર ;
પરણ્યાં કુંવારાં કાંઇ ન પ્રીછે, ફોગટ કરવો સોર.
હું સમાણી જાય સાસરે, તેના જોને ભોગ ;
તેનીપેરે મારે થાશે, આફુરો જાશે રોગ.
વચન સુણીને સમજ્યાં રાણી, પુત્રી થઇ પરણનારી ;
ભામનીએ જઇ કહ્યું ભીમકને, પુત્રી કાંહાં લગી રાખશો કુંઆરી.
વાહાણું વાય ને દુખવા આવે, જો જીવે આવારકી ;
કોહોને ભાએગે કાળથી ઉગરે, પરણાવી કરો પારકી.
દીકરી માણસ મોટી થઇ ત્યારે, પીહેર નવ સોહાયે ;
સ્વયંવર કરીને પરણાવો, જાંહાં એની ઇચ્છાયે.
રાયે પુત્ર તેડાવ્યા પોતાના, કહ્યું બેહેનને પરણાવો ;
દેશ દેશના જે રાજા, દૂત મોકલી તેડાવો.
અંન ધંન તૃણ સામગ્રી, મંડપને રચાવો ;
ધવળ મંગળ ગીત નફેરી, અપછરા નચાવો.
સ્વયંવરની સામગ્રી માંડી, મોટા મળ્યા રાજાન ;
નળને તેડવા ભીમકે મોકલ્યો, સુદેવ નામે પ્રધાન.

વલણ.

પ્રધાન નૈષધ મોકલ્યો નારદે, કીધું હતું વિખાણરે.
દમયંતીએ પત્ર પાઠવ્યો, વાંચી નળે દીધાં નિશાણરે.

કડવું ૧૭ મું. રાગ–સારંગ.

આવી સુદેવે આપ્યો કાગળ, હૃદયા ચાંપી વાંચે નળ ;
સ્વસ્તશ્રી નૈષધપુર ગામ, પુણ્યવંત પુણ્યશ્લોક નામ.
છે કાલાવાલાની કંકોતરી, લખીતંગ દમયંતી કિંકરી ;
આંહાં આવી ગયા ખગપત, કેહે તે વારતા માનજો સત.
મેં તમને સમરપ્યું ગાત્ર, આ સ્વયંવર તે નિમિત્ત માત્ર ;
મીનનીરની કરજો પ્રીત, માહારા સરખું કરજો ચિત્ત.
વાંચ્યો કાગળ ને હરખ્યો નળ, તત્પર કીધું જાનનું દળ ;
અતિ શીઘ્રે સાંચરે રાય, શુકને મળી સવચ્છી ગાય.
કોરંગ કોરંગનીને સાથ, સાહામા ઉતરયાં દક્ષિણ હાથ ;
હંસ ભણે ભલાં શૂકન, તું દમયંતી પામે રાજન.
વિદર્ભ જઇને સિધ કીજીએ, મને આજ્ઞા હવે દીજીએ ;
વળિ કો સમે આવિશ રાજન, તું છે મારો પ્રાણજીવન.
ભાઈ તુજને કહું વીનતી, ધૃત ના રમશો નૈષધપતી ;
નવ કરશો સ્ત્રિનો વિશ્વાસ, એ એથકી થાય વિનાશ.
ચાલ્યો ખગપતિ વિનતી કરી, નળરાજાએ આંખડી ભરી ;
હંસ કહે સાંભળ રાજન, એમ કરિયે ન કાચું મન.
માત પિતા સુત બાંધવ જેહ, સર્વે વેરસંબંધે મળ્યું તેહ ;
તારે કાજે મેં રાજા એહ, ખગપતિનો ધાર્યો દેહ.
હું છું બ્રાહ્મણ ને તું છે ભીલરાય, પૂર્વ જન્મની કહું કથાય;
મારા ઘરમાં હું દુખિયો થયો, કાશિ કરવત મૂકાવા ગયો.
એવો સમો મનમાં ધરી, ચાલ્યો વનમાં સમર્યા હરી ;
અઘોર વનમાં ભૂલો પડયો, તારે સ્થાનક આવી ચડયો.
તેવામાંહે રજની થઇ, દ્વાદશ કોશમાં વસ્તી નહી ;
તેવા વનમાંહિ રહેતો તુંય, ત્યાં આવીને ચડિયો હુંય.
તારે સ્થાનકે આવી રહયો, ત્યાં તું પણ ચિંતાતુર થયો ;
મારી આગતા સ્વાગતા કરી, પણ સૂવાનિ ચિંતા ધરી.
નહાનિ હતી ગુફા છેક, આવ્યું માણસ માય ન એક ;
તારી સાધવી નારી સુજાણ, મારૂં આસન કર્યું નિર્વાણ.
તું તો વીરા બાહર રહિયો, રાક્ષસ આવિ તને મારિયો ;

માંસ ચરણુ હસ્ત હેઠે રહ્યું, નવ જાણું તેનું શું થયું.
તારી સ્ત્રીયે તજ્યો ત્યાં પ્રાણુ, કાષ્ટ ભક્ષ કરી નિરવાણુ;
મરતાં એવું બોલી સતી, એજ વર દેજો કમળાપતી.
એવું જ્યારે સ્ત્રી બોલી વચંન, ત્યાર મેં વિચાર્યું મંન ;
શું જીવું હત્યા લઈ કરી, એને તું મેળવજે હરી.
એવું કહીને હું તે વાર, પડયો બળતા અગ્નિમોઝાર ;
તે માટે પંખી અવતાર, લીધો નૈષદમાં આ વાર.
એવો બોલ ખગપતિયે કહયો, શીર નામીને ઉભો રહયો ;
આજ્ઞા આપો તો તતપર થાઉં, અમો અમારે સ્થાનક જાઉં.
એવી વિનંતી હંસે કરી, નળરાયે આંખડિ ભરી ;
એ શું બોલ્યો.તું મારા વીર, તારા વીના ધરૂં કેમ ધીર.
આપ્યું તેં મને પ્રાણનું દાન, તું છે મારા બંધુ સમાન ;
હંસ કહે તેં ખરૂં કહ્યું વીર, પણ સાંભળ પરમ સુધીર.
તારૂં રૂણ છુટયો હું ભ્રાત, હવે રહેવાની કરિશ ન વાત ;
એમ કહિને ઉડયો આકાશ, ત્યારે નળે મુકયો નિશ્વાસ.
નળ પોહોતો વિદ્રભા દેશ, તાંહાં મળ્યા મોટા નરેશ.
ચોહોફેર સબીરનાં ધામ, વસ્યા રાજા તેટલાં ગામ ;
સાગરમાં નાવ હોયે જેમ, ભીમકનું નગ્ર દીસે તેમ.
ગજદળ હયદળ ને માનવ, તેણે અંન થયું મોઘું સરવ ;
રસકસ સાહામું નવ જોવાય, તૃણ જળ ટાંકે તોળાય.
રંક લોકની ચાલે અરજના, માગ્યાં મૂલ આપે ગરજના ;
ભીમક લે સર્વનો તપાસ, જે જોઇયે તે ફેરવે દાસ.
નગર ભરાયું ખચખચી, રાયે મંડપ રચના રચી ;
હીંડોળા બાંધ્યા ધારણે, કદળીસ્તંભ રોપ્યા બારણે.
ચિત્રામણ ચિતરિયાં ભીત, નાના પ્રકારની કરી રીત ;
મંડપ લીંપ્યો કનકની ગાર, સાહામા સાહામી આસનની હાર.
જેહેને જાંહાં બેઠાનો ઠામ, તાંહાં રાજાનાં લખિયાં નામ ;
એ કથા એટલેથી રહી, એક નવીન વારતા થઇ.
નારદને કલહની ટેવ, ગયા સ્વર્ગ જાંહાં બેઠા દેવ ;
પૂજ્યા અરચ્યા પ્રીત અપાર, તવ ઇંદ્ર પૂછે સમાચાર.

કહો ઋષિ પૃથ્વીની પેર, કો પુરુષ ન આવે અમારે ઘેર ;
પૃથ્વીમાં પડતી સાધુની કાયે, તે આવતા સ્વર્ગ માંહે.
અમરાવતીનો સુનો ઘાટ, જમપુરની વેહેછે વાટ ;
જમપુર ભરાઈ વસ્યું, આહાં કો નાવે તે કારણ કશું.
કેહે નારદ સાંભળીએ સત્ય, હવડાં મનુષ જાયે અવગત્ય ;
દમયંતી દમયંતી કરતા મરે, તે સર્વ જમપુરી સાંચરે.
જેણે દમયંતી દીઠી નથી, જીવતા મુઆ તે સર્વેથી ;
ત્યાં સ્વયંવર મંડાયો આજ, મળ્યા છે પૃથ્વીના રાજ.
શું અપ્સરાનાં વોહોછો વના, દમયંતીની દાસી દેવાંગના ;
વિદર્ભદેશ ને કુંદનપૂર, જાઓ જોવા શું બેઠા સૂર.
કહી નારદ થયા અંતરધાન, છાના દેવ થયા સાવધાન ;
સંભારી રૂપ મનમાં ફૂલતા, ચાર દેવને લાગી લુલતા.
ઈંદ્ર અગ્નિ વરૂણ ને જમ, ઉઠી ચાલ્યા જે જયમ ત્યમ.

વલણ.

જયમ ત્યમ ચાલ્યા દેવતા, ધરી જુજવાં રૂપરે ;
વિદર્ભ ગયા મનભંગ થયા, દેખી નળનું રૂપ રે.

કડવું ૧૮ મું રાગ–સારંગ.

નળને જોવા ઈંદ્ર રહ્યા છે, એટલે આવ્યા જમજી ;
અગ્નિ વરૂણ પૂઠેથી આવ્યા, પૂછે માંહોમાંહે કયમજી.
અન્યો અન્યે ચોરી કરતા, બોલે જુજવાં કામજી ;
ચારે દેવ માહોમાંહે છેતરે, લે પરણ્યાનું નામજી.
અગ્નિ કેહે શું અધર્મ બોલવું, સર્વે દમયંતીના લોભીજી ;
મનના મનોરથ રાખો મનમાં, નળ આગળ કાંતિ ન શોભીજી.
પછે તાળી દેઇ હસ્યા માંહોમાંહે, કપટ કીધું ત્યાગજી ;
સ્વયંવરમાં ચારે જઇ જોઇએ, કોહોનું ભળશે ભાગ્યજી.
વરૂણ ભણે વૈદર્ભી વર્યાની, મૂકો મનની આશાજી ;
પરણશે નળ આપણે ફજેતી, છેદાશે અધરસું નાસાજી.
અગ્નિ કેહે હો વાસવ રાજા, મૂકો હૈયાનો હર્ષજી.
દમયંતીને તમો ન પામો, જો તપો શત વર્ષજી.

ભીમકસુતાને આલિંગન નહિ દે, અભાગિયાં આપણા ગાત્રજી;
વિરસેનસુત આગળ વિષ્ણુ ન પામે, તો આપણુ કોણુ માત્રજી.
જદપી મનસા નળની મૂકી, આપણી મમતા કરેજી;
ગુણુ વોહોણી જો હોય દમયંતી, બલા આપણી વરેજી.
લક્ષણુ વોહોણી દમયંતી છે, રૂપ યૌવન ઉનમત્તજી;
ગોળ મુકીને ખોળને ખાયે, નોહે ચતુર પશુવતજી.
બેહુ પ્રકારે એહેને ન વરવી, માટે પાછાં ફરવુંજી;
માણુસ વરે ને દેવ ફરે એથી, આપે ભલું મરવુંજી.
શક્ર કેહે નળરાજાને, જમરાજ લો જમલોકજી;
આફ્ણીએ આપણને વરસે, થશે હંસનું કીધું ફોકજી.
વરૂણુ ભણે જે એ શી લલુતા, વણુ ખુટે મરે કયમજી;
એમ ચાલતું હોય તો લેઊં દમયંતીને, એમ કેહેવા લાગા જમજી.
અગ્નિ કેહેરે ભલું શ્રમ કીજે, કદાપી થાય સાચુંજી;
દમયંતી ભણી દૂત થૈ જાય, નળને જૈને જાચુંજી.
પછે નળ પાસે આવ્યા સ્વર્ગવાસી, વેશ વિપ્રનો ધારીજી;
ત્રિપુંડ તાણ્યાં પુસ્તક કરમાં, ગ્રહી સુંદર ઝારીજી.
નળે નિર્મળ બ્રાહ્મણુ દીઠા, આપ્યાં આદરમાનજી;
આસન આપી પૂજા કીધી, પછે પૂછે રાજાનજી.
કામકાજ અમસરખું કહીએ, હરિ મોહોટા છે કરનારજી;
વિપ્ર કેહે અમો આવ્યા છૈયે, તુને જાણી ગુણભંડારજી.
નળ કેહે જે માગો તે આપું, માનજો અવશ્યમેવજી;
વચન લેઇ વિપ્રવેશ મુકીને, થયા પ્રત્યક્ષ દેવજી.
વજ્રપાશ જ્વાળા ગ્રહી, જમે ગ્રહયો જમદંડજી;
જળહળ મંદીર થઇ રહ્યાં, જાણે ઉદયા માર્તંડજી.
ચકીત રાજા થૈ રહયો, કરતો દંડ પ્રણામજી;
નળ વિના કો દેખે નહીરે, રૂપરૂપનાં ધામજી.

વલણ.

રૂપધામ તે દેવતા, વિનતી નળરાયને કરેરે;
તું દૂત થઇ જા કન્યાને જો, દમયંતી અમને વરેરે.

કડવું ૧૯ મું રાગ–બેહાગડો.

દેવ કેહે હો રાજા મિત્ર, પુણ્યશ્લોક પરમ પવિત્ર;
કૃપા કરી કન્યા કને જાઓ, વેવીસાળીયા અમારા થાઓ.
મહિલાને મારો મોહનાં બાણ, ચારે ચતુરના કરજો વખાણ;
ભાગ્ય હોશે તેહેને વરશે, જેહેનાં કર્મનું પાનડું ફરશે;
નળ કેહે રક્ષક બળીયા હોય, મુને પેસવા નવ દે કોય;
દેવ કેહે જાઓ જોગીને વેખે, દમયંતી વિના કો નવ દેખે.
ચારે કરે નળને અણુસારા, બે ગુણ અદકા બોલજો મારા;
એહેવું સાંભળી ચાલ્યો નળરાય, ત્યારે દેવને વિમાસણ થાય.
રૂપવંત નળનેરે જોશે, કન્યાનું મન સધે મોહોશે.
વાત કેહે નહીં આપણી વરણી, વેવીસાળીઓ બેસશે પરણી.
દષ્ટે દષ્ટ જ્યારે મળશે, ગુણ આપણા નવ સાંભળશે;
નળને લેવરાવ્યો જોગીનો વેષ, શીખવ્યું તેમ કરજો વિશેષ.
રૂપ પાલટીને નળ પળીયો, દેવે અનુચર એક મોકલીઓ;
દૂતને દેખે નહી નળરાય, આગળ પાછળ બન્યો જાય.
પેઠા ઘરમાં પાધરા દોર, કો નવ દેખે દિવસના ચોર;
જ્યાં દમયંતીનું અંતઃપૂર, ત્યાં આવ્યો નળરાય શૂર.
દીઠી દેવકન્યા જેવી દાસ, જે રમતી રાણીને પાસ;
કોઇ નાયકા તો ત્યાં નાહાતી, કોઇ કન્યાના ગુણ ગાતી.
કોઇ શામળી ને કોઈ ગોરી, કોઇ મુગધા ને કોઈ છોરી;
કો કામ કરતી હાલેમાળે, કો વસ્ત્ર બાંધે ઘડી વાળે.
રેહે આપઆપણે સાજે, હાર ગુંથતી કન્યા કાજે;
એમ જોયો હેઠલો માળ, પછે બીજે ચડયો ભૂપાળ.
ત્યાં દાસીનું જુથ જોયું, પછે ચડયો જ્યાં ત્રીભોયું;
વસેછે દમયંતી નારી, સહસ્ત્ર દાસી સેવા કરનારી.
કેટલી ગાન કરે સ્વર ઝીણા, કો નાચે વજાડે વીણા;
વાતે રીજવતી ચતુરસુજાણ, કેટલી કરતી કન્યાનું વિખાણ.
એકાંત ત્યાં છે ઓરડી, હીંડોળે હીર દોરડી;
હરિવદની બેઠી હીંચે, દાસી કેશમાં ધૂપેલ સીંચે.

કિંકરી પાસે માથું ગુંથાવે, કેહે સેંથો રખે વાંકો આવે;
ભીંત માંહે જડીઆ ખાપ, વણ ધરે દીસે છે આપ.
આગળ દમયંતી પાછળ દાસી, સાહામાં પ્રતિબિંબ રહ્યાં પ્રકાશી;
મુખકમળ કન્યાનું ઝળકે, સામો ચંદ્ર બીજો જાણે ચળકે.
શોભે નારી જોબનધામ, મુખે નળરાજાનું નામ.
એવું ભૂપતિએ રૂપ જોયું, મોહબાણે મનડૂં પરોયૂં;
અંગરંગથી આડો આંક, મોલ્યા દેવતણો શો વાંક
ચારમાં કોનું ભાયગ ભલશે, રત્ન આ કર કોને ચઢશે.
મુને પરણત મનની રૂચે, અંત્રાઇ થયા દેવ આવી વચે;
ભલું ભાવી પદારથ થયો, નળે વિવેક મનમાં ગ્રહ્યો.

વલણ.

ગ્રહયો વિવેક શોકને તજી, જ્ઞાન તે હૃદયે ધરે રે;
સત્ય પોતાનું પાળવા, દેવનું માગ્યું કરે રે.

કડવું ૨૦ મું–રાગ–સામેરી.

બેઠી દમયંતી શીશ ગુંથાવા, સ્વયંવરને સાંતરી થાવા;
સામી ભીતમાં જડી છે ખાપ, વણ ધરે દીસે છે આપ.

ઢાળ.

આપ દીસે વણ ધરે, પ્રતિબંબ જોતી દષ્ટ;
દાસી ને દમયંતી બેઠાં, નળ આવી રહયો છે પૃષ્ઠ.
પ્રતિબિંબ પડયું દર્પણમાં, પ્રેમદાએ દીઠો પૂર્ષ;
ગઇ ખુણે નાહાસી તેડી દાસી, શું બેસી રહી છે મૂર્ખ.
માધવી વળતું વદે બાઇ, શામાટે નાહાસી ગયાં;
મેં કો ન દીઠું તમે દેખી, આવડું શું વિસ્મે થયાં.
ગેહેલી તાહારી મીટ મસ્તકમાં, મેં દર્પણ રાખ્યું દૃષ્ટિમાં;
સ્વરૂપ દીઠું દિવ્ય નળનું, ન મળે બીજો સૃષ્ટિમાં.
વેશ છે વૈરાગનો જાણે, નાટક કોએક લાવ્યો;
શકે તો એ પ્રાણજીવન, નળરાય નિશ્ચે આવ્યો.
સાહેલી કેહે પ્રીછો તમો, ક્યાં દીઠું છે જે ઝંખના;
નળ આવીને કેમ શકે જ્યાં, ના આવે પ્રાણી પંખના.

કામની કેહે તે પ્રીછીઉં, તું દાસી માણુસનો અવતાર;
ન માને તો આવ કૌતક, દેખાડું બીજીવાર.
પુનરપિ બેઠાં પૂઠ પૂઠે, દર્પણમાં મીટ જોડ;
સ્વરૂપ નળનું દેખાડયું, જેની કાંતિ કંદર્પ ક્રોડ.
દાસી રાણી થયાં બેઠાં, ઝબકારે ઝબકી વીજળી;
દમયંતી કેહે દાસીને કાં, માહારી વાત કેહેવી મળી.
પછે સ્તુતિ માડી શ્યામાએ, અંતરપટ આડો ધરી;
દેવસ્વરૂપ થાઓ દેખતા, ત્યારે નળે દેહ પ્રગટ કરી.
આપી આસન કરી પૂજન, પછે પૂછે કિંકરી;
કહો દેવપુરૂષ કાંહાંથી આવ્યા, વેશ જોગીનો ધરી.
નળ કેહે તું નીચ માણુસ, કેમ વદું હું વૈખરી;
દમયંતી પુછે તો બોલું, નહીંતર જાઉં પાછો ફરી.
દમયંતી કેહે દેવ જદપી, પણ થઇ આવ્યા સંન્યાસી;
કપટરૂપને કન્યા કેમ પૂછે, માટે પૂછે દાસી.

વલણ.

દાસી સંન્યાસીજોગ છે, કેવળ નોહે અતીતરે;
વચન સુણીને નળ મન હરખ્યો, હરી લીધું ચીતરે.

કડવું ૨૧ મું.—રાગ મારૂ.

મન મોહ પામ્યો મહિપતી, ધન્ય દેવ જે વરશે સતી;
ભોગી ભૂપને ભામનિ ભોગ્ય, ઘટે દેવને અમો અયોગ્ય.
નારિ પ્રત્યે નળ એમ કહે છે, જો તું જોગીરૂપને લહે છે;
અમો ન જાઉં વિષયાની વાટે, અહિયાં આવ્યો હું સાધવી માટે.
હું તો દૂત છું દેવતાતણો, પાળું છું આચાર આપણો;
તારૂં પૂર્વ જનમનું પુન્ય, ભાગ્યમાંહિ કાંઇ નથી ન્યૂન.
જે દેવદૂત ઘેર આવ્યો, મોદવર્ધન વારતા લાવ્યો;
અળગું કરોને અંતરપટ, કરૂં વાત આણીને ઊલટ.
અમો રૂપ કોટાનકોટ ધરૂં; તજી સ્વારથ પરમાર્થ કરૂં;
સાંભળીને બોલ રસાળા, પટ તજીને નીસરી બાળા.
પરિસ્વેદ મુક્તા રહ્યાં ટબકી, બહાર નીસરિ વીજળિ ઝબકી;
હિંડતાં હાલે જ્યમ દ્રુમવેલી, નળ નિકટ ગઇ ગર્વઘેલી.

તારૂણીનો પ્રતાપ ન માયો, ઝબકારે નળ ઝંખવાયો ;
દીઠી મદપૂરણ માતંગી, નળ તકિયે બેઠો ઊઠંગી.
ઘુઘરિ ઝાંઝરની ઝણઝણતી, પગને અંગુઠે પૃથ્વી ખણતી;
કર દીધો છે ગળસ્થળે, એવી નારી દીઠી નળે.
પ્રેમે પ્રેમે થયાં બે ભેળાં, મોહયો મહિપતિ દેખિ મહેલા ;
સત્યવાદિયે સત્યજ રાખ્યું, મનથી પરણવું કાઢી નાખ્યું.
રખે ઇંદ્રિ નારીને નરખે, નળ મન પાછું આકરખે ;
બેઠો આસને આસન વાળી, માંડી વાત તે સત્ય સંભાળી.
પરમારથે દેવાનિ વતી, ગોષ્ટિ માંડિ છે નૈષદપતી ;
અહો લલિતા અંબુજ-લોચની, સુખવર્ધનિ દુઃખમોચની.
બેસો આસને લજ્જા છાંડી, પુછું વાત કહો મુખ માંડી ;
કન્યા કેહે કોહો જે કેહેવું, મુને ઘટે છે ઉભાં રેહેવું ;
પર પુરૂષ બેઠાં કેમ બેસું, જાણે નળ તો કેહેશે એ શું.
વારૂ થયું જે તમે મળીયા, શું નૈષધનાથે મોકલીયા ;
વળી કોહોને કાહાવ્યું જેહ, સાંભળવા ઇચ્છું છું તેહ.
વળતા બોલ્યા વીરસેનસુત, નહિ હું નળનો દેવનો દૂત;
નળ નળ મુખ શું ભાખે, તજી સુધા વિષ કાં ચાખે.
તજી સ્વજન શત્રુને કેમ મળીએ, મુકી ચંદન કાં વળગે બાવળીએ;
તજી રત્ન કોડી કો આણે, તજી મદગળ મહીષ પલાણે.
તજી ધેનુ અજા કો બાંધે, તજી સાળ કુસકા કોણ રાંધે ;
માટે હું છૌં તારો નેગીયો, દેવ તેજપુંજ નળ આગીયો.
બેસી નળ માનવ શા લેખે, અમરને તું કાં ઊવેખે ;
વાસવ વન્હી ને વરૂણરાય, જમ આદે વર્યાની ઇચ્છાય.
મોકલ્યો છૌં મળીને ચારે, તો હું આવ્યો છૌં માનવી દ્વારે.
તું ત્રિભોવનપતિને ભજ, નળ અલ્પ જીવને તજ;
માગ અમરાવતીનો વાસ, અમર ઇક્ષુ ને નળ ઘાસ.
સુર પરણે તુંને નહીં મર્ત, નળ વરે દુખતું નહીં નિવર્ત ;
સુરસંગે ભોગવવા ભોગ, નળ અલ્પ આયુષ ભર્યો રોગ.
મનુષ્યને વ્યાધિ શતને આઠ, મરિમરિ અવતારનો ઠાઠ ;
મનુષ્યને વિજોગ પીડ, આયુષ ઉતાવળું હીંડે.

મનુષને ઘડીમે શત ઘાત, પીડે જ્વર શીત સનેપાત ;
માનવ ભર્યાં હોય મળમૂત્ર, ઘેલી તે સાથે ઘરસૂત્ર.
ગંગાજળ તજી કૂપનું અણાવે, તજી કીર કો કાગ ભણાવે ;
દેવ સુખસમુહના દાતા, નવ ઓસરે અમૃત પાતા.
ઇંદ્ર મંદિર હીંડોળે હીંચ, તુંથી દેવાંગનાવૃંદ નીચ;
પી સુધા ભોગની વારૂણી, થા ત્રૈલોકપતીની તારૂણી.
થઇશ અમર સુધાને પીતાં, પરણ ઇંદ્રને જગ જીતાં ;
છાસટ સહસ્ત્ર રંભા આદે, થઇ તમ વાસવસંગ સ્વાદે.
ઇંદ્રાણીને છે તાહારી બીક, રખે દમયંતી થાતી અધીક.
પરણી ઇંદ્ર સાચવ આ તક, જેની કલ્પવૃક્ષ પારિજાતક.
રથ ઐરાવતનું સુખ લેરે, વરવા વાસવને હા કેહેરે ;
કરી સણગાર સર્વાંગે, ઘટે રેહેવું ઇંદ્રઅરધાંગે.
વર વન્હીને હો બાળી, નહીં સમો આવે વળી વળી ;
સર્વ દેવતાનું એ વદંન, અગ્નિરૂપ તે કોટી મદંન.
વળી વરવા ઇચ્છે છે જમ, તેને ના કેહેવાશે કયમ;
છે વરૂણને ઇચ્છા ઘણી, રઢ લાગી છે તમતણી
મુકો બાળઅવસ્થાની ટેવ, ફરી માંગું ન મોકલે દેવ ;
હંસ મિથ્યા કરી ગયો લવ, રૂપહીણ છે નળ માનવ.

વલણ.

નળ માનવ કદરૂપ કાયા, નળ નિભંછ્યો નજેરે ;
પોતે પોતાનું આપ નિભંછ્યું, તે દેવતાનો દૂત સાંભળેરે.

કડવું ૨૨ મું–રાગ રામગ્રી.

નળને નિંદ્યો પ્રેમદા દાધીજી, દૂતત્વ ન સીધ્યું વિષ્ટિ ન વાધીજી ;
એ દુઃખદાધી ગુણવંત ગોરીજી, વન્હી વિજોગનો મુક્યો સંકોરીજી.

ઢાળ.

નિંદા કીધી નળતણી છે, વિજોગ વન્હી પ્રથમ ;
કોમળ કદળી કુહાડાના, ઘાવ સહે કહો કયમ.
વિરહિણી ઘણી વિકળ થઇને, પડી પૃથ્વી માંહે;
સાહેલી ચાંપે હૃદે ને, મુખે વદે ત્રાહે ત્રાહે.

આશ્વાસના કરતી કિંકરી, વળી શ્યામાને સાન ;
દૂત પ્રત્યે કહે કન્યા, શું કરૂં સુરરાજાન.
અપ્રાપ્તિ અમને અમરની ને, અલ્પ માનવ કાય ;
જઇ કોહો તમો દેવને જે, એ કારજ નવ થાય.
ઉત્કૃષ્ઠ અમર નિકૃષ્ટ નળ મેં, તમથી જાણ્યું આજ ;
પણ નૈષધપતિને પિંડ સોંપ્યો, અન્યતણું નવ કાજ.
અકળ અજ ને અનંગઅરિ જો, વરવા આવે ત્રણ ;
તોહે પણ મુકું નહીં ચિત્ત, ચોહોટું નળને ચર્ણ.
વિરસેનસુતનો દૂત હંસ મેં, દીધી તેને આશ ;
ના કહું તો લાજે જનુની, જનમાં હોએ હાસ.
તમો પધારયા દૂત થઇને, દેવનું કરવા હેત ;
શકે તો નળ વિષ્ટીને આવ્યા, સુરસું કરી સંકેત.
જથારથ બોલેરે જોગી, ભોગી છો ભૂપાળ ;
મનમાં છો તેવા દેખુંછૌં, હંસે નાંખી મોહજાળ.
સંન્યાસી કેહે સુંદરી કોણ, માત્ર નૈષધપત્ય ;
દેવ વિના નોહે મનુષ્યને, અગોપ આવ્યાની ગત્ય.
બુધ્યહીણ બાળા દેખીયે છે, માનવ ઉપર મોહ ;
સ્વર્ગસદન મૂકીને કાં, ઇચ્છે નળઘર ખોહ.
તું નહી વરે તો દેવ ચારે, કરશે બળાત્કાર ;
કલ્પવૃક્ષ તુંને તાણી લેશે, જો જાચશે સુર લગાર.
દમયંતી કેહે દેહ પાડું, જળમાં કરૂં જળસાઇ ;
વરૂણ વસે છે નીરમાં તુંને, સદ્ય જાશે સાહી.
પાવક પ્રગટી કાષ્ટ સીંચી, માંહે કરૂં જંપાપાત ;
વન્હી વરવા રહયો બેશી, વારૂ વેવાની વાત.
કંઠપાશ કરૂં કે વિષ પીઉં, જેમ તેમ પાડું કાય ;
તો અવગતે જમલોક પામે, સદ્ય વરે જમરાય.
અનશન વ્રતે તપ કરૂં, મરૂં ગુફામાં પેસી ;
તે પુન્યે તું સ્વર્ગ પામશે, ઇંદ્ર રહયો છે બેસી.

વલણ.

બેસી રહયો છે સુરપતી, તું મુંએ ન છુટશે ઘેલીરે ;
અંતે અમર વરે ખરા માટે, પરણ પ્રેમદા પેહેલીરે.

કડવું ૨૩ મું–રાગ દેશાખ.

દૂત કેહે સાંભળ સુંદરી, અમર ન મૂકે પરણે ખરી ;
તવ કન્યા કેહે જોગી જંન, તમારૂં નળના જેવું રે વદન.
જેવું હંસે રૂપ વર્ણવ્યું, તેવું તમારૂં દર્શન હવું ;
નોહું નળ દેવને દાસ, નારી કેહે ન આવે વિશ્વાસ.
બ્રહ્મા કરે કોટી ઉપાય, નળ જેવો અન્ય નહીં નીરમાય ;
જો સતવાદી હો તો સતને વદો, તાતના સમ જો મિથ્યા વદો.
સાંભળી નળને આવ્યું હાસ્ય, દેખી દમયંતી ગઈ પ્રભુપાસ ;
શીદ નાહાસોછો અરાપરા, પ્રીછ્યા સ્વામી તમે ખરા.
તોએ નળ સતથી નવ ચળે, તે સર્વ દેવને દૂત સાંભળે ;
ધસી દમયંતી ગઇ પ્રભુપાસ, નળ અંતરધાન હવો આકાશ.
જારે મીટામીટજ ટળી, ત્યારે ભીમકતનયા ધરણી ઢળી ;
મૂળ સ્વામીની લે છે સદા, મળીજાતાં વાધી આપદા.
દાસી પ્રતિબોધે છે સબળ, બાઇ તમને વરસે નળ ;
વદે વૃહદશ્વ હો ધર્મરાય, નળ પેહેલો દૂત શીઘ્રે જાય.
વદે સેવક ઇંદ્રને નમી, શે અર્થે રહ્યાછો ટમટમી ;
નળનું કાંઇએ ન લાગું કહેણું, ન છુટે હંસે ઝાલ્યું પ્રેમરહેણું.
કામિની કુંદન નળ હીરો સાર, જડનારો હંસ સોવણકાર ;
નળે દૂતત્વ મન મૂકી કરયું, પણ કન્યાયે શ્રવણે નવ ધરયું.
જેમ ગતી કરે બળીયો મારૂત, તેમ વર્ત્યે વીરસેનનો સૂત ;
નળને સત્યે મેઘ વૃષ્ટિ કરે, નળને સત્યે ધરા શેષ ધરે.
નળ નોહે તો મેરૂ નિશ્ચે ડગે, ધર્મ રહયો છે નળરાય લગે ;
તમે ન પરણો તે કરમનો વાંક, બાકી નળે વાળ્યો આડો આંક.
એહવે સમે રાય આવ્યા તહીં, અથઇતિ વારતા સહુ કહી ;
સ્વામી માહારૂં કહ્યું મન ન ધરે, બીજો મોકલો જેનું કહ્યું કરે.
માહારે વિષે લીનતા તો હવી, બીજી ન ગમે વારતા નવી ;
ત્યારે દેવતા કરે વિચાર, ફરી જાતાં હસે સંસાર.
આપણો શ્રમ કેમ જાએ વ્રથા, તે માટે વરવી સરવથા ;
જો કન્યાને ગમ્યો નળ ભૂપ, તો આપણુ લીજે નળનાં રૂપ.
દેવ કહે સુણો નૈષધરાય, અમો ધરૂં તમારી કાય ;

પંચ નળ રહિયે એક હાર, ભાગ્ય હોય તેને વરશે નાર.
નળ કહેરે કાં નહી સ્વામ, મેં આવવું તમારે કામ;
માનવ કયાંથી સુરની સંગત, દેવ ચારની પામું પંગત.
બોલબંધ કીધો નળદેવ, કાલે એમ કરવું અવશ્યમેવ;
એ કથા કરી ધર્મ એઠલે, હવે કન્યાની કોણ થઇ વલે.
ગઈ દમયંતી જાંહાં છે માત, તવ સ્વયંવરની કીધી વાત;
લાડ વચન કન્યાનાં ગમે, ઘરમાં ભીમક આવ્યા તે સમે.
પુત્રીને શીર મૂકયો ભૂજ, કાલે વરને વરજે તુંજ;
ઝંખના તુંને છે જેહતણી, તે આવ્યો છે નૈષધધણી.
પુત્રી મનમાં પ્રસન થઇ, પોતાને અંતઃપુર ગઇ;
રાય ભીમક સભામાં આવ્યા, શત પડાદારને તેડાવ્યા.
આગન્યા દીધી વૈદર્ભરાય, જાઓ વજાડો પડો સૈંન્યામાંહે;
આવજો સભામાં રાજકુમાર, કાલ કન્યા આરોપશે હાર.
પ્રાણીમાત્ર આવજો સજ થઈ, જાઓ પડો વજાડો એમ કહી.
જેણે શિબીર ઉતરયા હોય ઘણા, ત્યાં સેવક ફરે ભીમકતણા.
ઠામઠામ પડા વાજતા, ક્ષત્રી સણગારે સાજતા;
મળસ્નાન કરે ને અંગ ઉલટ, ફરી ફરી બાંધે મુગટ.
રાતમાં શીખે ચાતુરી ચાલ, રખે વીસરી જાતા કાલ;
આખી રાત થયા સાંતરા, ઢળી ઢળી પડે છે ઉજાગરા.

વલણ.

ઉજાગરા આખી રાતના, સણગાર સજતાં થયું વાહાણું રે;
સ્વયંવરમાં ભૂપતી મળીયા, કવી કેહે શું વખાણું રે.

કડવું ૨૪ મું.—રાગ સોરઠી.

વૈશંપાયન કેહે રાજન, સાંભળ સ્વયંવરનું વર્ણન;
પડો વાજ્યો સુણ્યો સર્વે રાતે, ઉઠયા ઉજમ થાતે પ્રભાતે.
શીઘ્રે જઈયે વરયાની તકે, તેડાં મોકલ્યાં ભાઇયો ભીમકે;
નોહે અતિકાળ કીધાનું કામ, માંડવે નવ મળશે બેશવાનો ઠામ.
ભીડ ભરાઈ ગામ ભાગળથી, રંક જાયે રાય આગળથી;
મળે સૂકન સાહામા તેડે, સૂકન વંદે ને રથ ખેડે.

કરે તિરસ્કાર સેવકપર રીસ, પડે મુગટ ઉઘાડાં શીશ;
જાયે અસ્વાર બહુ અલબેલા, હય હીંડે જાણે જળના રેલા.
ભરાયે રથ માંહોમાંહે અટકે, ત્રાડે હસ્તી ઘોડા ભડકે;
અસ્વાર પડે છે નીસરી, તે મળે કહીંએ નવ ફરી.
વાહન પડઘાનો ચાલ્યો છબ, ચરણરેણુએ છાયો નભ;
થઇ રહ્યું છે અંધારૂં ઘોર, પડી રહયોછે શોહોરા શોહોર.
બોલે દુંદુભીના બહુ ડંક, અકળામણનો વળ્યો અંક;
સર્વને દમયંતીનું ધ્યાન, પ્રાણીમાત્ર વર નહિ કો જાન.
સ્વયંવર જોવા કારણે, પ્રજા મળી મંડપ બારણે;
દ્વારે ઉભા છે જયેષ્ટિકાદાર, તેડે જેને જેવો અધિકાર.
ડાહ્યા થઈ મંડપમાં પેશે, નામ વાંચે ને આસને બેસે;
એક મંત્રિ સેવક ખવાસ, ત્રણ ત્રણ સેવક રાયને પાસ.
કોણ રૂપ મંડપની રચના, વર્ણવી શકે શું એક રસના;
કદળીસ્તંભ રોપ્યા દ્વારે, માંડયાં આસન હારોહારે.
જસગીત બંદીજન બોલે, નહીં રાજા કો એને તોલે;
નાનાવિધ ચિત્ર ચિતરીયાં, જાણે દેવવૃંદ ઉતરીયાં.
ઉડે અબીલ ગુલાલના છંટા, વાજે ઢોલ ને ઘુઘર ઘંટા;
સભા માંહે બેઠા મહામુની, લાગી વેદશાસ્ત્રની ધુની.
જતી જોગી બેઠા પાવંન, રાયનાં ભાટ ભણે ભાવંન;
રાયને છત્ર ચામર ઢળે, મુગટે મણી જળહળે.
અગર ધૂપ ત્યાં ઉવેખે, વાજીત્રનાદ આવે અલેખે;
નટુઆ કરે છે નર્ત, ફરે ફૂદડી કાહાડે સર્ત.
બોલે ઘુઘરીકેરા રણકા, ગરવઘેલી નાચે ગુણકા;
પગપાનીએ શોભે ધરા, વાજે કંકણ ને ઘુઘરા.
ગીત ગાએ કોકીલસ્વરા, અનંગ વધારે અપછરા;
જાણે મંડપ નગરી અમરા, નાચે નારી નરચિત્તહરા.
ભીમક ભૂપને દે છે માન, આવી રહ્યા સરવ રાજાન;
ગાનારી ગાએ ગીત ગાથા, બાંધ્યાં તોરણ દેવાય હાથા.
વસ્ત્ર કેસરમાંહે ઝકઝોળ, બેસે આસને આરોગે તંબોળ;
વર થઇ બેઠા પ્રાણી માત્ર, સમાં કરયાં છે વરવાં ગાત્ર.

શરીર ક્ષુદ્ર કાષ્ટનાં ખોડ, તેને દમયંતી પરણ્યાનાં કોડ ;
બાળક યૌવન ને વળી વૃદ્ધા, તેને દમયંતી પરણ્યાની શ્રદ્ધા.
કોતો મોઠા ઘરના કુંઅર, કો કહે આદ્ય અમારૂં ઘર ;
આશા અભિમાને ભરયા નર, વાંકા મુગટ ધર્યા શિરપર.
ઘરડા થયા નાહાના વર, વતાં કરવતાં વાગા છર.
તન મન કન્યાને અરપણ, આગળથી નહીં ટાળે દરપણ.
કેટલા કરે તિલકની રેષ, કેટલા કરે માંહોમાંહે દ્વેષ ;
કેટલા કરે પૂછાપૂછ, હું કેહેવો કહી મરડે મૂછ.
જેનાં મુખ માંહે નહીં દંત, તેને પરણવાનું ચંત ;
કેવળ વૃદ્ધ ડાચાં ગયાં મળી, તે બેઠા ડુંપાવી પળી.
જોશીની પ્રણીપત્ય કરી, દેખાડે હાથ ને જનમોતરી ;
જો દમયંતી મૂને પરણે, તો જોશી હું લાગું ચરણે.
જેનાં બેસી ગયાં ગળસ્થળ, મુખમાં રાખ્યાં બબે ફોફળ ;
એમ ઊંચા કરી ગલોહા, ઘેલા જુએ કાચમાં મોંઢાં.
પૂરણ આશાએ સર્વ કોય, પણ કન્યા નળની વાટ જોય ;

વલણ.

વાટ જુએ છે નળતણી, દાસીને કહે છે સતીરે ;
હું મંડપમાં પછે આવું, પ્રથમ આવે નૈષધપતીરે.

કડવું ૨૫ મું–રાગ રામગ્રી.

મંડપમાંહે ભૂપતી મળીયાજી, અભિમાને ભરયા રૂપબુદ્ધિ બળીયાજી ;
તેડો કન્યાને ભીમક ઓચરેજી, વૈદર્ભી સણગાર ધરેજી.

ઢાળ.

સણગાર સજતી સુંદરી તે, શોભતી શ્રીકાર ;
નળ નથી આવ્યો મંડપે, માટે લગાડે વાર.
કૃષ્ણાગર મર્દન વાસવર્ધન, મહીલા કરે મંજન ;
બહુ નાર આવે વધાવે, વરસે મુક્તાપરજંન.
શુભ વચન બોલે શકુન વંદે, ઉદયો હર્ષ અનંત ;
ભેરીનાદ થાયે ને ગીત ગાયે, બહુ કિંકરી નાચંત.
માનપૂરણ માનુની, મહીપત મોહવા કાજ ;
સ્વયંવરના સુભટ જીતવા, ધરે શ્યામા સાજ.

પ્રેમપાશ લીધો પ્રેમદા, નાખવા મંડપક્ષેત્ર ;
ભ્રકુટી ધનુષ આકરશીઉં ને, બાણ બન્યો નેત્ર.
તારૂણીને તેડાં મોકલે, રાય ભીમક વારેવાર ;
કુંવરી બાહેર નીસરે, કરમાં ગ્રહીને હાર.
વાજિત્ર વાજે ઘોષ ગાજે, થાય કુસુમની વૃષ્ટ ;
રાજા માત્ર જુએ બારણે, કેમ મળે દ્રષ્ટે દ્રષ્ટ.
એ કન્યા આવી એ કન્યા આવી, ઘોષ એહેવો થાય ;
શર શબ્દ વાજે ગાન થાએ, વાંકા વળી જુએ રાય.

વળણ.

જુએ રાજા ફરી ફરી, કેહેવું હશે કન્યાનું રૂપરે ;
એહેવે સમે દેવ ચાર સાથે, આવીયો નળ ભૂપરે.

કડવું ૨૬મું–રાગ મારૂ.

વાગી સ્વયંવરમાં હાક, તે નળ આવ્યોરે ;
ભાગા ભૂપ સર્વના નાક, એ નળ આવ્યોરે.
જાણે ઉદયો નૈષધભાણ, તે નળ આવ્યોરે :
અસ્ત થયા સહુ તારા સમાન, એ નળ આવ્યોરે.
તેજ અનંત અનંગનું અંગ, તે નળ આવ્યોરે :
જાણે કનક કાયાનો રંગ, એ નળ આવ્યોરે.
ઝળકે ઝળાહળ જોત, તે નળ આવ્યોરે ;
મુગટપર ચળકે ઉદ્યોત, એ નળ આવ્યોરે.
જોત રવિની પેર કુંડળ લેહેકે. તે નળ આવ્યોરે ;
અરગજા અંગે બેહેકે, એ નળ આવ્યોરે.
શોભે વદન પુનેમનો ચંદ્ર, તે નળ આવ્યોરે.
કમળ નયન પ્રેમના ફંદ, એ નળ આવ્યોરે.
જાણે નાસા કીરની ચંચ, તે નળ આવ્યોરે ;
કોયે ન દેખે સરખા પંચ, એ નળ આવ્યોરે.
કંઠે ગજમુક્તાનો હાર, તે નળ આવ્યોરે ;
કર કુંજરશુંડાકાર, એ નળ આવ્યોરે.
હૃદે નાભીકમળ શોભાળ, તે નળ આવ્યોરે ;
કટીએ જીત્યો કુંજરકાળ, એ નળ આવ્યોરે.

ચાલતો શારદુલની ગત્ય, તે નળ આવ્યોરે ;
નીરાશ થયા નરપત્ય, એ નળ આવ્યોરે.
એ તો દમયંતીનો પ્રાણ, તે નળ આવ્યોરે ;
હવે એ પરણે નીરવાણ, એ નળ આવ્યોરે.
કન્યાને થયું તવ જાણ, એ નળ આવ્યોરે ;
જેનું હંસે કીધું વીખાણ, તે નળ આવ્યોરે.
તેજે તો તપે જાણે ભાણ, એ નળ આવ્યોરે ;
શીતળતાંએ સોમ સમાન, તે નળ આવ્યોરે.
ગતે કરીને જેવો વાય, એ નળ આવ્યોરે ;
મહિમાએ શંકર રાય, તે નળ આવ્યોરે.
મનસ્થિરતાએ જેમ મેર, એ નળ આવ્યોરે ;
જાણે ધને બીજે કુબેર, તે નળ આવ્યોરે.
સતવાદી શિબિ સમાન, એ નળ આવ્યોરે ;
ઐશ્વર્યે નિઘોષ રાજાન, તે નળ આવ્યોરે.
એ તો જુધ્ધે જાણે ઇંદ્ર, એ નળ આવ્યોરે ;
ત્યાગી જેહેવો હરિશ્ચંદ્ર, એ નળ આવ્યોરે.
વિદ્યાયે ગુરૂ શુક્ર જેમ, એ નળ આવ્યોરે ;
દુખહર્તા ધન્વંતરિ તેમ, એ નળ આવ્યોરે.
દમયંતી ઘણું હરખે, એ નળ આવ્યોરે ;
રખે વાર લાગે મન ફરકે, એ નળ આવ્યોરે.
એક આસને બેઠી નાર, એ નળ આવ્યોરે ;
દાસી ઉંચલી ચાલે ચાર, એ નળ આવ્યોરે.
શોભે સુંદર અતિ સકુમાર, એ નળ આવ્યોરે ;
જઇ પોહોંતાં મંડપદ્વાર, એ નળ આવ્યોરે.

વલણ.

બાહેર પધારયાં પ્રેમદા, ચતુરા ઉંચલે ચાર રે ;
નળ બેઠો સિંધાસન, ચતુરા ચિંતતી તેણીવારરે.

કડવું ૨૭ મું—રાગ સારંગ.

મંડપ મધ્યે આસને, માનની બેઠી જોય ;
સ્વયંવર સુભટ ને સુંદરી, વરણવું હું સોય.

છંદ હરિગીતની ચાલ.

નૃપબિમહ તનયા, રૂપ બનયા, રસીલી રંગ પૂરણા;
નર અંગના, દેવાંગના, માનની મનમદ ચુરણા.
દુખમોચની, મૃગલોચની, છે લલિત લક્ષણવંતિ એ;
નિજ મન ઉલ્લાસી, વેણી વાસી, અકલ લટ વિલસંતિ એ.
રાખડિ અમુલ્યે, શીશ ફુલે, સેંથે સીંદુર શોભિવાં;
શુભ ઝાલ ઝળકિત, રત્ન ચળકિત, ભૂપનાં મન લોભિયાં.
મુખ સુધાસિંધુ, અધર બિંદુ, ભૃગુટિ ભમર બે ગુંજ છે;
બે નેત્ર નિર્મળ, દિસે છે કમળ, ફૂલ ફૂલ્યાં કુંજ છે.
આંજેલ અંજન, ચપળ ખંજન, મીન મૃગ બે હારિયાં;
પડયા રાય શૂરા, જાય પૂરા, બાણુકટાક્ષે મારિયાં.
જુએ વિવિધ પેરે, નયનઘેરે, તિલક ભાલે કીધલાં;
દીપક પ્રકાશા, એમ નાસા, કીરનાં મન લીધલાં.
શોભીત દાઢમ, બીજ રદ જયમ, ચિબુક મધુકર બાળરે;
ગળબંધ જુગતા, હાર મુકતા, માણિકમય શોભાળરે.
અબળાના અંબુજ, જયમ જુગમ ભુજ, બાજુબંધ ફુમતાં ઝુલે;
થાય નાદ રણઝણ, ચુડિ કંકણ, મુદ્રિકા કર બહુ મુલે.
દશ આંગળી, મગની ફળી, નખ જોત્ય જયમ પુખરાજ છે;
ફુલના મનોહર, હાર ઉપર, આભુષણ બહુ સાજરે;
પડિ વેણિ કટિપર, જાણે વિષધર, આવી કરે પયપાનરે;
ગુછ કુસુમ ઉદે, કુચ રૂદે, કુંજરકુંભસ્થળ માનરે.
અલકાવળિ લલિતા, માલ સલિતા, ઉદર પોયણપાનરે;
છે ચિત્ર લંકી, કટી વંકી, મેખલા ઘુઘરમાનરે.
બે જંઘા રંભા, તણા થંભા, હંસગત્ય પગ છાંડતી;
સુખપાળ મૂકી, રાય ઢુંકી, જાય પગલાં માંડતી.
નેપૂર ઝમકે, અણુવટ ઠમકે, ઘુઘરિનો ધમકાર છે;
ઘાઘરે ઘુઘર, અમુલ્ય અંબર, ફુલેલ છાંટયાં અપાર છે.
ત્યાં અગરબતિ બળે, ચમર શિર ઢળે, રસિલિ રામા રાજતી;
ગાયગિત કલોલક, ચંગ ઢોળક, મૃદંગ વેણા વાજતી.

વળિ કીર્ત્તિ અતિઘણિ, બોલે બંદણિ, ચાલે જેષ્ટિકદ્દાર ત્યાં ;
પંચ કામબાણે, કરિ સંધાણે, રાજપુત્રને માર ત્યાં.
ભરમાઇને ભુપ, પડયા મોહકુપ, પ્રેમપાશે બાંધિયા ;
ઠામથી ડગિયા, સ્વાર્થ રગિયા, સાંભિ મીટે સાંધિયા.
કો આડા ઉતરે, ખુંખારા કરે, ભામનિ નિચું ભાળેરે ;
કો આસને પડયા, લડથડયા, શકે આવી લીધો કાળેરે.
બોલી ન શકિયા, ચિત્ર લખિયા, કો નમે વારે વારેરે ;
કો સમિપ ધશિયા, મુગટ ખશિયા, પુંઠેથિ સેવક ધારેરે.
કો કનક કાપે, લાંચ આપે, સાહેલીને સાધેરે ;
જોઇયે તે લીજે, વખાણ કીજે, વિવા મારો વાધેરે.
બાંભિ ડોક કરતા, નથી નરતા, કહે હાર આરોપરે ;
ફરિ મુગટ બાંધે, પ્રેમ સાંધે, પડયા નવ ગ્રહ કોપરે.
રાય ગોરાં ગાત્રે, તૃણ માત્રે, તારૂણી નવ લેખતી ;
જોઇ મૂખ મરડે, આંખ થરડે, સર્વને ઊવેખતી.

વલણ.

અનેકને ઉવેખતી, આધી ચાલી નારરે ;
ગઇ એક નળ જાણી કરી, દીઠી પંચનળની હારરે.

કડવું ૨૮ મું–રાગ સારંગ.

મન ઇચ્છા નૈષધ રાયતણી, કન્યા ગઇ પંચનળ ભણી ;
જુએ તો ઉભા છે નળ પંચ, કન્યા કેહે આ ખોટો સંચ.
હંસનું કહ્યું અવરથા ગયું, નળનાથનું વરવું રહ્યું ;
એક નળ સાંભળીઓ ધરા, આ કપટી કો આવ્યા ખરા.
પાંચે નળ ચેષ્ટાને કરે, લેવા માળ કંઠ આગળ ધરે ;
ત્યારે દમયંતી થઇ ગાભરી, દીઠું વિપરીત ને પાછી ફરી.
આવી જ્યાંહાં પિતા ભીમક, અરે તાત જુઓ કૌતક ;
હું એક નળને આરોપું હાર, દેખી પંચને પડયો વિચાર.
ભીમક કેહે આશ્ચર્યજ હોય, તું વિણ પંચ ન દેખે કોય ;
શકે દેવતા તાંહાં નીરધાર, થઇ આવ્યા નળને આકાર.
એ પરીક્ષા નિમેષ નહી ચક્ષ, વીરજ વસ્ત્ર ઉભા અંત્રીક્ષ ;
વાત સાંભળી ભીમકતણી, કન્યા આવી પંચનળ ભણી.

પિતાએ મારગ દેખાડયો, નારીએ નળ શોધી કાહાડયો ;
દમયંતી જેમ વરવાને જાયે, ધસી ઇંદ્ર નળ આગળ થાયે.
એક એકને અળગા કરે, લેવા હાર કંઠ આગળ ધરે ;
નહીં આવે સંચ ફરી, ત્યારે દમયંતી થઇ ગાભરી.
ઇંદ્રે મનમાં શાપ્યો હુતાશંન, વાંદરના જેવું થયું વદંન ;
અગ્નિયે જાણ્યું એ ઇંદ્રનું કાજ, રીંછમુખ થાજો મહારાજ.
વરૂણે શાપ મનમાંહે દીધો, જમને માંજરમુખો કીધો ;
ધર્મે અંતર ઇચ્છયું એહેવું, વરૂણનું મુખ થાજો સ્વાનના જેવું.
રીંછ, વાનર, સ્વાન, માંજાર, કન્યા કેહે વર રૂડા ચાર;
ઇંદ્રરાય વાણી એમ ભણે. ખાધાવેધ માડયો આપણે.
જમ કેહે કાં હસાવો લોક, શાપ કીધા માંહોમાંહે ફોક ;
દમયંતી વિચારે વળી, સમાન શોભે પંચનળી.
કોહોને વરીયે કોહોને ઉવેખીયે, વરમાળ કોહોને આરોપીયે ;
જોવાને મળ્યા રાજકુમાર, તે એક નળ દેખે નિરધાર.
બુધ્ધમાન નારી છે ઘણું, માન મુકાવે દેવતાતણું ;
ચારોને પૂછે કરી પ્રણામ, તમારા તાતનાં શાં શાં નામ.
લોભવિષે નહીં ગણ્યું પાપ, વીરસેન પાંચેનો બાપ ;
કન્યા વળતી કરને ઘસે, સખી સામું જોઇ જોઇ હસે.
સખી કેહે શું ઘેલાં થયાં, શું કપટરૂપને વળગી રહ્યાં ;
બીજા પુરૂષ છે રૂપનાં ધામ, સાંભળો દેશ દેશનાં નામ.
દેશ સકળ નરેશનાં નામ, દાસી કેહે વર્ણવી ગુણગ્રામ ;
તોયે કન્યાને ન ગમ્યા કોય, ફરી ફરી પાંચે નળને જોય.
હું હું નળ પાંચે ઉચરે, પણ કન્યા કોહોને ન વરે ;
નારદજી અંત્રિક્ષ આવીયા, ઇંદ્રાણી આદે તેડી લાવીયા.
ચાહારે દેવની ચાહારે નાર, ગગને દીઠી ભરતાર ;
લજ્જા પામ્યા લોભી ઘણું, એ કારજ તે નારદતણું.
કન્યાએ દીઠી દેવાંગના, અમર જાણીને માડી વંદના ;
અમો અલ્પ જીવ કરૂપ, તમો બારેખમ છો ભૂપ.
અમો જમ જરાથી ત્રાસીએ, પૂજનીક તમને ઉપાસીએ ;
તમો અમને ભીમક રાજાન. હું તમને પુત્રી સમાન.

એમ કહીને ભરીયાં ચક્ષ, ભ્રાજ્યા દેવ થયા પ્રત્યક્ષ;
ઇંદ્ર વરૂણ વન્હી જમરાય, શોભે મંડપે જય જય થાય.
નળને થયા તુષ્ટમાન, દેવ કેહે માગો વરદાન;
બબ્બે વર આપે સુરરાજ, નળનું સહજે સરીયું કાજ.
કમળમાળ આપી ઇંદ્રરાય, લક્ષ વર્ષે નહીં સુકાય;
અશ્વમંત્ર આપ્યો રાજંન, દિન એકે હીંડે શત જોજંન.
કેહે અગ્નિ નવ દાઝે તુંય, જાંહાં સમરે તાંહાં પ્રગટું હુંય;
ધર્મ કેહે ભોગવે રાજભોગ, તાંહાં લગે પુરમધ્યે નહી રોગ.
જે કરશે તારી કથાવાંછના, તેને નવ હોયે જમજાચના;
વરૂણ ભણે સાંભળ નળરાય, સુકું વૃક્ષ નવપલ્લવ થાય.
સમરયું જળ ઉપજે તતકાળ, આઠે વર પામ્યો ભુપાળ;
પછે દમયંતીને આપ્યો વર, અમૃતસ્ત્રાવીયા થજો તુજ કર.
સર્વે સ્તુતિ કીધી દેવતણી, વિમાને બેસી ગયા સ્વર્ગભણી;
દમયંતી હરખી તતકાળ, નળને કંઠે આરોપી માળ.
સાધુ રાજા સર્વે બેસી રહ્યા, અદેખીયા ઉઠીને ગયા;
વરકન્યા પરણ્યાં રીત કરી, ભીમકે પેહેરામણી ભલી કરી.
લાડ કોડ પોહોતાં કુંઅરીતણાં, નળને વાનાં કીધાં ઘણાં;
નળ દમયંતી બન્યો જાય, વોળાવી વળ્યો ભીમક રાય.
વાજતે ગાજતે નળ વળ્યો, એહેવે કળિયુગ સાહામો મળ્યો;
વરવા વૈદર્ભી નારદે મોકલ્યો, આવે ઉતાવળો સ્વાસે હળફળ્યો.
બેઠો મહીષ ઊપર કળીકાળ, કંઠે મનીષનાંશીશની માળ;
કરમાં કાતું લોહશૃંગાર, શિર સગડી ધીકે અંગાર.
જૈ વરૂં દમયંતી રૂપનિધાન, જુએ તો મળી સાહામી જાન;
જાણ્યો કન્યાને નળ વરયો, કળી ક્રોધે પાછો ફરયો.
જો નળે પરણવા દીધો નહીં, આજથી લાગું પૂઠે થઇ;
નળરાજા આવ્યા પુરવિષે, કરે રાજ નારીસું સુખે.
ભોગવે ભોગ વિવિધ પેર, સ્વર્ગતણું સુખ પામે ઘેર;
પ્રભુપત્નીને વાધ્યો પ્રેમ, સાચવે બહુ સત્ય ને નેમ.
ચોહોવર્ણ પાળે કુળધર્મ, ચાલે યજ્ઞાદિકનાં કર્મ;
તેણે કળીનું ચાલે નહીં, હીંડે છિદ્ર જોતો અહીં તહીં.

નગર પૂઠે ફેરા બહુ ખાય, સંત આગળ પ્રવેશ ન થાય ;
સહસ્ર વર્ષ વહીને ગયાં, દમયંતીને બે બાળક થયાં.
જુગ્મ બાળ સાથે પ્રસવ્યાં, પુત્રપુત્રી રૂપે અભિનવાં ;
નળ દમયંતી હરખે ઘણું, બાળક વડે શોભે આંગણું.
એક દિવસે નળ ભૂપાળ, મગાવ્યું જળ થયો સંધ્યાકાળ ;
રહી પાહાની કોરડી ધોતાં પાગ, કળી પામ્યો પેઠાનો લાગ.
સંધ્યાવંદન કીધું રાજાન, પ્રવેશ કળીનો થયો તે સ્થાન ;
જ્યાં સેજ્યા સૂતો ભૂપાળ, સર્વાંગે વ્યાપ્યો કળીકાળ.

વલણ.

કળીકાળ વ્યાપ્યો રાયને, ભ્રષ્ટ થયો નૈષધધણી રે ;
હવે વહરાડું પીત્રાઇને, કહી ચાલ્યો પુષ્કર ભણી રે.

કડવું ૨૯ મું.–રાગ કહાલેરો.

કળીજુગ દ્વાપર મળીને આવ્યા, પુષ્કર કેરે પાસરે ;
હસ્ત ઘસે ને મસ્તક ધુણે, મુખે મુકે નિશ્વાસરે. કળીજુગ.
વેશ વિપ્રનો ધરયો અધર્મી, ને બન્યો મસ્તક ડોલેરે ;
નૈષધપતિ બેઠો તપ કરવા, થઇ તૃણને તોલેરે. કળીજુગ.
એક કુળમાં ઉદય બન્યોના, તું જોગી નળ રાણો રે ;
તે ભોગ ભોગવે નાના વિધના, તાહારે નહીં જળ દાણો રે. કળીજુગ.
કળિ કહે છે જોજો ભાઇયો, કર્મે વાળ્યો આડો આંકો રે ;
એકજ બોરડીના બે કાંટા, એક પાધરો એક વાંકો રે. કળીજુગ.
તારા પિતાસું અમારે મૈત્રી, તે માટે હિત કીજે રે ;
એમ કહી કર ગ્રહી ઉઠાડયો, આવ આલિંગન દીજેરે. કળીજુગ.
ભેટતાંમાં પિંડ પુષ્કરના મધ્યે, કીનો કળીયે પ્રવેશ રે ;
તેડી ચાલ્યો નૈષધપુર ભણી, કરવા નળસું કલેશ રે. કળીજુગ.
વાટે જાતાં વારતા પરઠી, ન મળવું નાખે જાંશા રે ;
કળી કેહે તું ધૂત રમજે, હું થાઉં બે પાશા રે. કળીજુગ.
પ્રથમ પોણ કરજે વૃષભનું, દ્વાપર થાશે પોઠી રે ;
સરવસ હરાવી લેજે નળનું, એ વાત ગમતી ગોઠી રે. કળીજુગ.
જદ્યપી પુષ્કર પવિત્ર હુતો, ન્હોતી રાજની અભિલેપારે ;
ઊપજી અરિસ્યા નળરાય ઉપર, મળ્યા જુગ બે આદેખારે. કળીજુગ.

વૃષભવાહન પાસા કરમાં, આવ્યો રાજસભાય રે;
બાંધવ જાણી દયા મન આણી, નળ ઉઠી બેઠા થાયરે. કળીજુગ૦
ભલે પધારયા પુષ્કર ભાઇ, જોગી વેશને છાંડોરે;
આ ઘર રાજ તમારૂં વીરા, રાજની રીતી માડોરે. કળીજુગ૦
આસન આપી કરે પૂજન, પૂછે કુશળી ક્ષેમરે;
નળને કેહે બીજી વાતે ન રાચું, ધૂત રમવાનો પ્રેમરે. કળીજુગ૦
નળ કેહે બાંધવ ઘુત ન રમીયે, એ અનરથનું મૂળરે;
તું જોગેશ્વર કાં ઉપજાવે, ઉદર ચોળાને શૂળરે. કળીજુગ૦
પુષ્કર કેહે માહારો પાંચ મુદ્રાનો, પોઠી જીતું કે હારૂં રે;
એકી પાસે બળદ માહારો, એકી પાસે રાજ તાહારૂં રે. કળીજુગ૦
કળીને સંગે પુણ્યસ્લોકને, પાપતણી મતિ આવીરે;
ઘુત રમવું અપ્રમાણુ છે પણુ, વાત આગળ ભાવીરે. કળીજુગ૦

વલણ.

ભાવી પદારથ ભૂપને, વેઠવું છે બહુ કષ્ટરે;
ઘુત રમવા બેઠો રાજા, કીધો કળીયે ભ્રષ્ટરે.

કડવું ૩૦ મું—રાગ મેવાડો.

નળરાજાએ ઘુત આરંભ્યું, સત્ય થયું સર્વ ફોકજી;
નગ્રમધ્યે વારતા જાણી, ત્રાહે ત્રાહે કરે લોકજી.
દમયંતીએ નળને કાહાવ્યું, બળદ ભણી મા જોસોજી;
એ વૃષભમાં વેરી છે કારમો, રાજ રમતાં ખોસોજી.
ડાહ્યા લોક નગરના વારે, ઘણું વારે પરધાનજી;
કળીજુગે બુદ્ધ ભ્રષ્ટજ કીધી, કહ્યું કોનું ન ધરે કાનજી.
બેઠા બાંધવ પોણુ પરઠીને, બોલે પુષ્કર રાયજી;
જે હારે તે રાજ મેહેલી, ત્રણ વરસ વન જાયજી
ત્રણ વરસ ગુપ્તજ રેહેવું, વેશ અન્ય કો ધરીજી;
કદાચિત પ્રીછયું પડે તો, વંન ભોગવે ફરીજી.
મહીમા મોટો કળીજુગ કેરો, નળને ગમી તે વાતજી;
નળ કેહેરે નાંખ પાસા, ત્યારે વરસ્યો સોણીત વરસાતજી.
હાહાકાર હવો પુર મધ્યે, વાયુ સામટો વાયજી;
નાખ્યા પાસા પુષ્કરે જીત્યો, સરવસ હારયો રાયજી.

હારયો નળ ને પુષ્કર જીત્યો, જૈ બેઠો સિંહાસનજી :
આણ પોતાની વરતાવી પુરમાં, કેહે નળને જાઓ વનજી.
વનફુળ પેહેરી વંન વસો ને, કરો વનફળ આહારજી ;
એક વસ્ત્ર રાખો શરીરે, બાકી ઉતારો સણગારજી.
સર્વ તજી એક વસ્ત્ર રાખી, ઉઠયો નળ ભૂપાળજી ;
દમયંતીને કાહાવીયું તું, પીહેર જાજે આ કાળજી.
રૂદન કરતી રાણી આવી, બાળક ઝાલ્યા હાથજી ;
શીશ નામીને સ્વામીને કેહે, મુને તેડો સાથજી.
સુખદુ:ખની કહીયે વારતા, એખલાં નવ સોહાયજી ;
હું સેવાને આવું સહીરે, થાકોતો ચાંપું પાયજી.
કંથ કેહે હો કામની, તું આવે મુજને જંજાળજી ;
એ દુ:ખ સઘળાં વેઠીયે પણ, ટળવળી મરે બંને બાળજી.
રોતી કેહે છે કામનીરે, જેમ છાયા દેહને વળગીજી ;
તેમ હું તમારી તારૂણીરે, કેમે ન થાઉં અળગીજી.

વલણ.

જો અળગી કરશો નાથજી તો, પ્રાણ તજું તતકાળરે ;
નળ કેહે આવો વંન વિષે તો, પીહેર વોળાવો બાળરે.

કડવું ૩૧ મું.–રાગ ગોવાડો.

મોસાળ પધારોરે, મોસાળ પધારો–
મોસાળ પધારો બાડુઆંરે, મારા લાડવાયાં બે બાળ ;
નમાયાં થઇ વરતજો, સહેજો મામીની ગાળ–મોસાળ૦
હૃદયા ચાંપેરે, રાણી હૃદયા ચાંપે,–
હૃદયા ચાંપે પેટનેરે, એ છેલું વેહેલું લાડ ;
હવે મળવાં દોહેલાંરે, મળીયે તો પ્રભુનો પાડ–મોસાળ૦
થયાં માત વોહોણાંરે, થયાં માત વોહોણાં,–
માત વોહોણાં થયાં દામણાંરે, નહીં કો રૂડો સાથ;
રૂએ રાણી હૃદયા ફાટેરે, કોણ માથે ફેરવશે હાથ–મોસાળ૦
મંદીરના ગુરૂજીરે, મંદીરના ગુરૂજી ;
મંદીરના ગુરૂજી સુદેવજીરે, તમારે ખોળે સોંપું બે તંન:
જઇ કેહેજો મારી માતનેરે, જીવની પેરે કરજો જતંન–મોસાળ૦

પુત્રી જમાઇરે, તમતણા પુત્રી જમાઇ-
પુત્રી જમાઈ તમતણા, કેહેજો વનમાં પુર્યો વાસ;
જઇ કેહેજો માહારા તાતનેરે, એમ જોગીનો લે તપાસ-મોસાળ૦
ચુંબન કરતીરે, માવડી ચુંબન કરતી-
ચુંબન કરતી માવડીરે, ફરી ફરી મુખ જોય;
હૈયેથકાં નવ ઉતરેરે, એમ કહી દમયંતી રોય-મોસાળ૦

વલણ.

રોયે રાણી અતિઘણું, વત્સ સોંપ્યાં ગુરુકરમાંહેરે;
ઋષી સાથે બે બાળકાં, વોળાવ્યાં નળરાયરે.

કડવું ૩૨ મું-રાગ વેરાડી.

બાળકાં વોળાવ્યાં ઋષિ સંગાતે, દમયંતી કરે આક્રંદ;
હાહાકાર હવો પુરમધ્યે, મળ્યાં સહીએરના વૃંદ.
પડો વાગો પુષ્કર પાપીનો, નળને કો નવ રાખે;
એક અંજળી જળ ન પામ્યાં, જો ભમ્યાં પુર આખે.
દ્વાર અડકાવે નળને દેખી, જે પોતાના લોક;
તરશી દમયંતી પાણી ન પામી, કંઠે પડીઓ શોખ.
એક રાત રહ્યાં નગરમાં, ચાલ્યા વાહાણું વાતે;
પુણ્યશ્લોકની પૂઠજ લીધી, કળી થયો સંગાતે.
જ્યાં વાવ સરોવર કુવા આવે, પાકાં ફળની વાડી;
રીપુ કળીજુગ આગળ જઇને, સર્વ મેહેલે ઉડાડી.
ફળ જળ ને પત્ર ન પામ્યાં, રાણી કરે આંસુપાત;
વનમાં ફરતાં રૂદન કરતાં, વહી ગયા દિન સાત.
એકેકું પટકૂળ પેહેર્યું, પ્રેમદા કોમળ કાયા દાઝે;
પાય પંકજપત્ર જેહેવા, તીવ્ર કાંટા ભાંજે.
એક માન સરોવર આગળ આવ્યું, તેમાં દીઠું પાણી;
ઘણા દિવસની તૃષા સમાવવા, પીધું રાય ને રાણી.
વારંવાર પાણી પીયે ને, બેસે વળી હીંડે;
નરનારી વારે તૃપત થયાં, પણ ક્ષુધા પાપણી પીડે.
સ્વામી કેહે સાંસતા થઇયે, શ્યામા બેશ થઇને સ્વસ્થ;
હૈ સરોવરમાં શોધી લાવું, જો જડે એક બે મચ્છ.

થોડા જળમાં પેઠો નળરાજા, ઢીમરનું આચરણ;
સાધુરાયને શ્રમ કરતાં, મચ્છ જડીઆં ત્રણ.
આણીને અબળાને આપ્યાં, વામા કેહે થયું વાર;
નળ કેહે આપણ બે પ્રાણીને, શું હોશે એટલા સારૂ.
ભાર્યાના ભુજ મધ્યે સોંપી, ભૂપ ગયો બીજીવરાં;
કળીજુગ સર્પ થઇને બીહાવે, મચ્છ નાસે અરાંપરાં
નળે શ્રમ કીધો ઘડી બે, મચ્છ ન ચઢીયાં હાથ;
પેલાં ત્રણે મચ્છ વેંચીને લીજે, વિચારયું મન સાથ.
નળ આવ્યો નિરાશ થઈને, ત્રણ મીનમાં ચીત;
એટલામાં દમયંતીજીને, થઇ આવ્યું વિપરીત.
અમૃતસ્ત્રવીયા કર અબળાના, સજીવ થયાં મચ્છ પળમાં;
હાલ્યાં મહીલા મુકી દીધાં, ઉડી પડયાં જઈ જળમાં.
ઘેલી સરખી મીનને કાજે, પાણીમાં વેવલાં વીણે;
હવે સ્વામીને શો ઉત્તર આપીશ, રૂદન કરે સ્વર ઝીણે.
વીહીલે મુખ દીઠી વૈદરભી, નાથ આવતો નીરખે;
ચોહોદશ ભાળે આંસુ ઢાળે, સ્વાતિબિંદુ શું વરખે.
રોતી પત્ની પતિયેં દીઠી, ઘોળું મુખ થઇ દીન;
કેહેરે પાપણી શકે મુજ પાખે, ભક્ષ કરયાં તે મીન.
હું ક્ષુધાતુર ફરીને આવ્યો, રઝળ્યો પાણી માંહે;
દોઢ દોઢ મચ્છ ભોજન કીજે, લાવ પાપણી કાંહે.
હૃદે ફાટતે બોલી રાણી, આંસુ પડે મોતી દાણા;
ક્ષુધાતુર પાપણીએ મચ્છ ભક્ષ્યાં, મેં ન રહેવાયું રાણા.
નળ કેહે હંસે શીખામણ દીધી, વીદાય થયો આકાશ;
એક ઘૂત ન રમીયે, બીજું ન કીજે, નારીનો વિશ્વાસ.
બે વાનાં વારયાં તે કીધાં, હાથે દુઃખ લીધું માંગી;
હું ભુખ્યો ને તેં મચ્છ ખાધાં, શું આગ પેટમાં લાગી.
દમયંતી હાહા કરે, જાણે સમ ખાઉં સાંને;
સજીવન થયાં ઉડી ગયાં, કહું તો રાય નવ માને.

વલણ.

ન માને રાજા એ આશ્ચર્ય મોટું, ઉઠી ચાલ્યો નળ રાયરે;
અણતેડી રાણી દમયંતી, પતિની પૂઠે ધાયરે.

કડવું ૩૩ મું–રાગ વેરાડી.

આગળ નળ પૂઠે પ્રેમદા, સતીને અંતર આપદા ;
નળ તિરસ્કાર હીંડતાં કરે, હૃદે ફાટે અબળા આંખ ભરે.
ખાધાં મચ્છ હશે ગત ઘણી, તો હીંડે છેરે પાપણી ;
પીરે પાણી ફરી ફરી, કાંજે મચ્છ ખાધાં પેટ ભરી.
એ મારગ આવ્યા આગળે, વિદા કીધી નારી નળે ;
તું નહીં નારી હું નહીં કંથ, આ તાહારા પીહેરનો પંથ.
માહારો સંગ તુજને નહીં ગમે, પીહેરમાં પેટ ભરીને જમે ;
મુને નાથજી કરજો ક્ષમા, માહારે નથી પીહેરની તમા.
ફોકટ કરો મુજપર રીસ, અજુગત આળ ચઢાવો શીશ ;
દેવતાનું મુને વરદાન, તે કાં નવ જાણો રાજાન.
હોતી વાત કામનીએ કહી, કળીને જોગે નળ માને નહીં ;
આગળ પાછળ બંને જાય, કળીએ કીધી બગની કાય.
થોડી પાંખ ને માંસજ ઘણું, લોભાણું મન રાજાતણું ;
પંખિમાં દિસે ઘણો ભાર, માનવી બેનો પૂર્ણ અહાર.
કોણ પ્રકારે બગને હણું, ઉપર વસ્ત્ર નાખું મુજતણું ;
ઉફરાટી કરી સુંદરી, નળ ચાલ્યો દેહ નગ્ન કરી.
લાજ્યાં પંખી ને લાજ્યું વંન, લાજ્યો સૂરજ મીચ્યાં લોચંન ;
સ્વાદ ઇંદ્રિયે પીડયો મહારાજ, થયો નગ્ન લોપીને લાજ.
પીતાંબર ઝાલી ભૂપાળ, જેમ માછી ગ્રહી નાખે જાળ ;
બગ નિકટ ગયો જવ રાય, તેમ તેમ કળી આઘેરો જાય.
ઘાઇ વસ્ત્રનો નાખ્યો પાશ, કળીજુગ લે ઉડયો આકાશ ;
એક વસ્ત્ર પંખી ગયો લેઇ, નળ બેઠો કપાળે કર દેઇ.
અરે દૈવ તેં એ શું કરયું, વસ્ત્ર જતાં કાંઇ ન ઉગરયું ;
ગયું રાજ છત્ર મહિમા ઘણો, ન રહો અંગે સૂત્ર તાંતણો ;
વિહંગમ વસ્ત્ર ગયોરે હરી, દમયંતી મા જોશો ફરી.
પાછે પાગે ગઈ સ્ત્રીજંન, આપ્યું અર્ધું વસ્ત્ર સ્વામી ઢાંકો તન.
એકેકો છેડો પેહેરયો ઉભે, તીરથ નાહે તેવાં શોભે ;
અંનવિના અડવડીયાં ખાય, સતને આધારે ચાલ્યાં જાય.

મહાવનની આવી જંખજાળ, તે સ્થાનકે થયો સંધ્યાકાળ;
બંને બેઠાં દ્રુમને તળે, ચુંટી પત્ર પાથરયાં નળે.
દુઃખની વાત કરી નવ નવી, દમયંતી નિદ્રાવશ હવી;
ક્ષુધા અંગાઅંગ રહી હસી, મુખ જાણે પૂનેમનો શશી.
નળે સુતી દીઠી સુંદરી, નિશ્વાસ મુકયો બે નયણાં ભરી;
કોણ દિવસ આવ્યો શ્રીહરી, એ દુઃખે પ્રાણ ન જાય નીસરી.
વૈદરભી વસુધાવશ પડી, દુઃખ નોતું દીઠું એક ઘડી;
ઘણે દોહેલે વરી મેં એહ, રૂએ રાજા જોઇને દેહ.
નખથી નિરખતાં જોયું મૂખ, ત્યારે મનમાં લાગ્યું દૂખ;
કળિ વળી તેનું ચિત ફેરવે; રાજા મનમાં દ્રેષ મેળવે.
શી સગાઇ પરતનયાતણી, દુષ્ટ દમયંતી એ પાપણી.
શી પ્રીત છેહ દીધો જેણીયે, હું વિના મચ્છ ખાધાં એણીયે;
મલીન મન એનું નિરધાર, કો સમે માહારો કરે આહાર.
ન ઘટે એસું રહેવું મળી, રાયને ઉપજાવે બુદ્ધિ કળી;
તો સમે રૂદેની દાઝ, મુકું વનમાં એકલી આજ.
બુદ્ધભ્રષ્ટ મન રાજાતણું, કળીનો પ્રેરયો ક્રોધે ઘણું;
મનમાંહે આશંકા ગણે, એક વસ્ત્ર પેહેરયું બે જણે.
મધ્યે ચીર ફાડું બળ કરી, થાય શબ્દ જાગે સુંદરી;
હોય છુરી તો છેદું પટકૂળ, કળી થયો કાતું અનરથનું મૂળ.
નળે લીધું છુરીકા શસ્ત્ર, વચેથી વેહેર્યું અડધું વસ્ત્ર;
કટકા બે પટકુળના કરી, મૂકી નળ ચાલ્યો સુંદરી.
ગયો ડગલાં સાતજ ભરી, પ્રીત શ્યામાની સાંભરી;
નળ વિમાસણ મનમાં કરે, એકલી એ ફાટીને મરે.
વરયો હું દેવતા પરહરી, વળી વનમાં સાથે નીસરી;
ત્રૈલોકમોહન એ માનની, કેમ વેદના સેહેશે રાનની.
ન ઘટે મૂકી જાવું મને, નળ આવ્યો દમયંતી કને;
દીઠું મુખ અંતર પરજળ્યો, સંભારી મચ્છને પાછો વળ્યો.
કળી તાણે વાટ વનતણી, પ્રેમ તાણે દમયંતી ભણી;
વિચાર વારિનિધિમાં પડયો, આવાગમન હીંડોળે ચહડયો.
સાત વાર આવ્યો ફરી ફરી, તજી ન જાયે સાધુ સુંદરી;
બળ પ્રબળ કળીનું થયું, પ્રેમબંધન ત્રુટીને ગયું.

સર્પ કંચુકીને તજે જેમ, મેં દમયંતી તજવી તેમ ;
વૃક્ષ પત્રને જેમ પરહરે, પુનરપિ તે અંગી નવ કરે.
જેવું હોય વમનનું અંન, તેવી માહારે એ સ્ત્રીજંન ;
કો વેળા મુને મારે નેટ, હું પેં વાહાલું એહેને પેટ.
એહેવું કહીને મૂકી દોટ, ઉવાટે દોડયો સાસોટ ;
ત્યાં લગે ધાયો ભૂપાળ, રહ્યો જ્યાં થયો પ્રાતઃકાળ.

વલણ.

કાળ ઉદે અરુણ તણો, ત્યાં લગે ધાયો ધીશરે ;
જાગ્યો હૃદે થયું દુખ ઉદે, જ્યારે દીઠો દીશરે.

કડવું ૩૪ મું.–રાગ–રામગ્રી.

નળ જળ નયણે ભરે ને, કરે વિવિધ વિલાપ ;
વ્યાકુળ અંગ પોતાતણું, અવની પછાડે આપ.
વૈદર્ભી વામા, રંક રામા, એકલડી વન મધ્ય
ભય ધરશે, ને ફાટી મરશે, જીવ્યાની ટળી અવધ્ય.
નહીં મળે ફરી, કોકીલાસ્વરી, શે ઉપન્યો વિખવાદ ;
મનગમયંતી, બોલ દમયંતી, નળે માંડયો સાદ.
વિશ્વમોહિની, સૃષ્ટિદોહિની, સુંદરી સુજાણ ;
વિરહિણી વલ્લભ, દર્શ દુર્લ્લભ, બોલ પિયુના પ્રાણ.
વંન ફરતો, રૂદન કરતો, જોતો આવ્યાની વાટ ;
કળીયે ચણું ધણીના ભુસ્યાં, વંન કીધું નિરવાટ.
વડડાળે ભૂપાળ વળગ્યો, તે રૂએ રૂદયાફાટે ;
મોહધારણ, કર્મકારણ, કેહે ભૂજ દેઇ લેલાટે.
રાય વિલપે, ઘણું કલપે, સંભારે સુખ સ્નેહ ;
કુબુધ આવી, મન ભાવી, અન્યાયે દીધો છેહ.
અજગર વાઘ વરૂ નાગ છે, દારૂણ વનની હધ
કરાડ કોતર, સહીંના સ્વર, સ્યામા ફાટી મરશે સધ.
દોહેલે પામી, ગજગામી, દેવ ગયા નિરમૂખ ;
સ્વયંવર સાથ, સાંભળી વાત, સર્વ પામશે સૂખ.
કોણ નેત્ર લુહે, રાય રૂએ, એવે શબ્દ સાંભળ્યો ગાઢો ;
લોહ પ્રેમજળ, મુકાવ રાય નળ, બળતાને બાહેર કાઢો.

સાંભળી વાણી, જાણી રાણી, રોઇ રોઇ બેઠો સ્વર;
હરખે ભરાયો, સ્વરે ધાયો, વીરસેન કુંઅર.
પાડે બરાડા, બળે દવાડા, તરફડે મોહોટો વ્યાળ;
કેહે દયાસિંધુ, દીનબંધુ, કાઢ નળ ભૂપાળ.
વન્હી વરદાન, ગયો સુજાણ, નાગે કીધો નમસ્કાર;
આપ પ્રાણદાન, હો ગુણવાન, કાંઇ હુંએ કરીશ ઉપકાર.
વિષથી ન બીધો, નાગ લીધો, જોજન દેહ પ્રમાણ;
ખાંધે ચહડાવી, મુકયો બ્હાર લાવી, શાતા પામ્યો પ્રાણ.
પુણ્યશ્લોક સાચા, વિપ્રવાચા, મળ્યો વૈદર્ભીકાંત;
પૂછે નળ, દાધો સબળ, મુને કેહે માડી વૃત્તાંત.

વલણ

વૃતાંત કેહે ભાઇ કોણ છે, પામ્યો બહુ પરિતાપરે;
સર્પ કેહે રાય સાંભળો, મુને હવો ઋષિનો શાપરે.

કડવું ૩૫ મું.—રાગ દેશાખ.

બોલ્યો નાગ કરી પ્રણામ, રાય માહારૂં કરકોટક નામ;
હું પ્રાચિન કર્મે પામ્યો સંતાપ, સપ્ત ઋષિયે દીધો શાપ.
વિમાન જાતું હતું સ્વર્ગ ભણી, અજ્ઞાનતા જાગી મુજ તણી;
ફુતકારી ફણા નાખી જવાળ, દાધા સપ્ત ઋષિ ચહડયો કાળ.
પતિત તેં નાખી વિંખની લેહેર, બળ દવમાં અવની ઉપેર;
બહુકાળ લગે વસે વન્હીમાંહે, ભોગવ દુઃખ જીવ નહીં જાયે.
મેં જાણ્યું શાપ ટળે નહીં ખરો, મુને શાપનો અનુગ્રહ કરો;
વન્હી વેદના દોહેલી ઘણું, કહ્યું દરશન થાશે નળતણું.
પુણ્યશ્લોક બાહેર કાહાડશે, તે તુને શાતા પમાડશે;
તે દિવસનો વન દાઝુ છૌં અહીં, સાત સહસ્ત્ર વરસ ગયાં વહી.
તે તમો આજ દુઃખ ટાળીયું, પુણ્યશ્લોકપણું પાળીયું;
માહારી દેહને અતિ સુખ થયું, ઋષિ વચનનું ફળ લહ્યું.
એહેવું કહીને સર્પજ ધસ્યો, કરકોટક નળને કંઠે ડસ્યો;
લાગી વિખજ્વાળ દાધો ભૂપ, કાળી કાયા થયું કુબડું રૂપ.
કાજળપેં શ્યામતા વિશેષ, વાંકું મુખ પંચવર્ણા કેશ;
છતે દાંતે ડાચાં ગયાં મળી, નીસરી ખુંધ કટી બેવડ વળી.

નળ કેહે ધંન કદ્રુકુમાર, ઘણો રૂડો કરયો ઉપકાર;
તુંને મેં આપ્યું પ્રાણદાન, તેં હુંને કીધો સાહી સમાન.
નાગ કેહે રખે દુઃખ ધરો, જોતાં એ ઉપકાર છે ખરો;
ગુપ્ત રેહેવું સંવત્સર ત્રણ, કો નવ ઓળખે એહેવું વર્ણ.
ત્રણ વસ્ત્ર આપું છઉં ભૂપ, પરિધાને થાશે મૂળગું રૂપ;
તે જોયાં પેહેરી પરીક્ષા કરી, તતક્ષણ કાંતિ ભૂપની ફરી.
હરખ્યો નળ થયું દિવ્ય કામ, નાગે બાહુક ધરિયું નામ;
ભૂપાળ વ્યાળ થયા વીદાય, ગયો અયોધ્યા નૈષધરાય.
દેખી માણસ નાહાસે અરાંપરાં, ધાયે બાહુક પૂઠે છોકરાં;
જે જે મારગ મહીપતી પળે, તાંહાં માણસ જોવાને મળે.
હસે લોક રૂપે લીક વાળી, પૂઠે છોકરાં પાડે તાળી;
રાજસભામાં રાજા ગયો, પ્રતિહાર સાથ ખસીને રહ્યો.
હસી સભા હસ્યો ઋતુપર્ણ, વિધિયે આ કાંહાં નિરમ્યું વર્ણ;
હારે કાજળ ને જાંબુફળ, જાણે રૂપે બીજો નળ.
કોહો કોણ છો સ્વરૂપના ધામ, કેમ આવવું પડયું શું કામ;
નળ કેહે માહારૂં બાહુક નામ, આવ્યો ઊદર ભરવા કામ.
અશ્વમંત્ર જાણું રાજંન, એક દિવસે ખેડું શત જોજંન;
કેહે ઋતુપર્ણ મોટું કારણ, આ રૂપ ને વિદ્યા અસાધારણ.
નળ ઈંદ્રવિના કો જાણે નહીં, મંત્રપ્રાપ્તિ તુંને કયાંથી થઇ;
મંત્રપાઠ કરતા નળરાય, હું નળનો સેવક શીખ્યો વિદ્યાય.
કો સમે પ્રકાશી ભણતા તેહ, ત્યાંથી વિદ્યા હું પામ્યો એહ;
નૈષધનાથ તે વનમાં ગયો, તે દુઃખે હું આહાવો થયો.
આવ્યો છઉં રહેવા તમકને, અંનવસ્ત્ર આપજો મને;
નહીં કરૂં હું નીચું કામ, નહીં ધરાવું સેવક નામ.
રાયજી તમને નહીં નમું, સ્વયંપાક કરીને જમું;
રાજા કહે રહો જેમ તેમ, વિદ્યાવાન જવા દેઉં કેમ.
હયદાસપતિનો અધિકાર, સેવક માત્ર કરે નમસ્કાર;
જદ્યપી માન પામે ઘણું, પણ કહેવાયે દાસત્વપણું.
અશ્વપતી મહારાજા થયો, હયશાળામાં વાસો રહ્યો;
છે વિજોગની વેદના ઘણી, નિત્યે સુએ શ્લોક એક ભણી.

श्लोकः स्वागतावृतं

आतपेघृतिमता सहवध्वा । यामिनी-विरहिणा विहगेन ॥
सेहिरे नकिरणा हिमरश्मे । दुःखिते मनासिसर्व मसह्यम्.

ભાવાર્થ-વસંતતિલકા છંદ.

જે ચક્રવાક દિવસે વહુ સાથ રાખે, તે સંગ રંગ રમતાં રવિતાપ સાંખે;
રાતે વિજોગયકિ ચંદ્રપ્રકાશ ખૂંચે, જો દુઃખ હોય દિલમાં કશું એન રૂચે.

રાગ ચાલતો.

એવું કહિને કરે શયંન, વિસ્મય થાય પાડોશી જંન.
બાળ બીહામણો આવી વસ્યો, કદરજને વિજોગ તે કશો;
તે સ્રીયે સુકૃત શું કરયું, જેણે આ સ્વરૂપને વરયું;
વારૂ થયું જે વીપત પડી, આ ભૂતથી છુટી બાપડી.

વલણ.

બાપડી છૂટી લોક કેહે, રખ્યા રાયને રીઝવીરે.
બૃહદશ્વ કેહે યુધિષ્ઠિરને, દમયંતીની શી ગત હવીરે.

કડવું ૩૬ મું.-દોહોરા.

સ્વપનૂ આવ્યું નારને, મુકી જાય છે નાથ;
જાગી ઉઠી અચાનકે, ગ્રેહેવા પ્રભુનો હાથ.
વૈદર્ભી થઇ ગાભરી, વળી જુઓ ચોપાસ.
અમ અબળાનાં હ્દે કારમાં, બીહું તમારે હાસ,
જોયું વંન ફરી ફરી, સમ દેઇ કીધા સાદ;
પછી રૂએ બહુવિધકરી, પામી અતિ વિષાદ.

રાગ-મારૂ.

અમો અબળા માણુસ બીજે, નવ કીજે હાસ, હો નળરાય;
કેમ ધીરજ ધરૂં હું નારી, તમારી દાસ, હો નળ॰
રાત્ર અંધારી તો માહારી, વલે કોણ થાશે, હો નળ॰
તમ ચર્ણકેરી આણ, પ્રાણ મુજ જાશે, હો નળ॰
આંહાંતો બોલે સાવજ, નાગ, વાઘને વરૂ, હો નળ॰
બોલો બોલો વાહોછો કયમ, સમ હું તો મરૂં, હો નળ॰

કાંહાંજી જાઓ છો હાડ, રાડ થશે હાંસુ, હો નળ૦
અગોપ રહ્યા ન આવે દયા, દેખી આંખડીયે આંસુ, હો નળ૦
તમારાં પગલાં નવ પેખું કંથ, પંથ કેમ લહુંરે, હો નળ૦
નિશા અંધારી ભયાનક, સ્થાનક કેમ રહુંરે, હો નળ૦
નૈષધ દેશની રાણી, તાણી અતીસેં રોવ રે, હો નળ૦
પ્રભુજી અંગ અવેવ મારા, તારા જોયરે, હો નળ૦
ઘેલી સરખી ચાલે, વાહાલે વછોહીરે, હો નળ૦
માડયું વલવલવું જોવું, રોવું મુક્યું છોડી, હો નળ૦
વલવલતી વૈદરભી વાટે, ઉચાટે ભરી, હો નળ૦
કારણ સ્વામી શુંય, હુંય પરહરી, હો નળ૦
વાહાલા નવ દીજે છેહ, નેહ વિચારો, હો નળ૦
કર્મે વાળ્યો આડો આંક, વાંક શો માહારો, હો નળ૦

વલણ.

શો અપરાધ માહારો સ્વામી, દારૂણ વનમાં મુકી ગયારે;
અલ્પ ભ્રાંતે હું તજી, અંતર ન ઉપજી દયારે.

કડવું ૩૭ મું—રાગ રામગ્રી.

વૈદરભી વનમાં વલવલે, અંધારી રાત;
ભામની ભય પામે ઘણું, એકલડીરે જાત. વૈદરભી૦
રસનાયે નામજ નળતણું, મુખ જપતીરે જાય;
શુદ્ધ નથી શરીરની, ભાંજે કંટક પાય. વૈદરભી૦
રોઇ રોઈ રાતી આંખડી, ભરે આંસુ નીર;
નયણે ધારા બુએ ઝરે, વેહે અંગ રૂધીર. વૈદરભી૦
હીંડતાં તે આખડે, પગમાં વાગે ઠેસ;
ચાલંતી ઉભી રેહે, ભરાયે કાંટે કેશ. વૈદરભી૦
અંગે ઉઝરડા પડયા ઘણા, વેહે શોણિતધાર;
હો નળ હો નળ બોલતી, બીજો નહી વિચાર. વૈદરભી૦
ઊંડા કોતર ઉતરે, ચઢે ગીરી કરાડ;
અશુધ્યે ઉધડકે નહી, પાડે વાઘ બરાડ. વૈદરભી૦
વાંકી વાટ ટીંબા ટેકરા, ભયાનક ખોહ;
રાફ માંહે સાપ ફુંફવે, ઘણું ઘુઘુવે ઘોહ. વૈદરભી૦

શબ્દ પશુ પંખીતણા, ન પડે કાંઈ પ્રીછ;
વરૂ વણીઅર બીહાવે અણુમાં, ધાયે વળગવા રીંછ. વૈદરભી૦
શૂકર રોઝ ચિકારડા, ચીતરા દે ફાળ;
ફાલુનાદ હોયે ઘણા, બહુ બોલે શીઆળ. વૈદરભી૦
આંબા આંબલી લીમડા, અરીઠા અપાર;
શીમળ સમડી સેગઠા, ન સૂઝે પંથ વિચાર. વૈદરભી૦
ખેર ખાખર ને કાચકી, કંટાળા થુએર:
બાવળીયા બહુ બોરડી, સરગુના સમેર. વૈદરભી૦
આખડી પડતી સુંદરી, ચરણે વેલા વીટાય;
છુટા કેશ કામનીતણા, ઝાંખરે ઝીટાય. વૈદરભી૦
વૃક્ષ અથડાએ અંગસું, મુકે કાંટામાં પાય;
શુદ્ધ નથી રે શરીરની, ભજતી નળરાય. વૈદરભી૦
દિવસ નિશા પ્રીછે નહી, એહેવું ઘાડું અરણ્ય;
દમયંતી ભૂલી ભમી, ત્યાં દિવસ ત્રણ. વૈદરભી૦
અંન ઉદક પામી નહી, નહી બેસવું શયંન;
ત્રણ દિવસ એમ વહી ગયા, ભમયંતાં વંન. વૈદરભી૦

વલણ.

વન ભયાનક ભામ્યની ભમી, દિવસ ત્રણ ગયા વહીરે;
વાટ ઘાટ ને ગામ ઠામ કાંઇ, પ્રેમદા પામી નહીરે.

કડવું ૩૮ મું.—રાગ રામગ્રી.

ભૂલી ભમે છે ભામની, નૈષધનાથની નારરે;
હો નળ હો નળ બોલતી, ભીમકરાજ કુમારરે. ભુલી૦
ધોવાયું કાજળ આંસુએ કરી, વેદનાએ વ્યાકુળરે;
અર્ધ ઉઘાડી દેહડી, નાથે ફાડયું છે પટકૂળરે. ભુલી૦
એહેવે દીઠો એક ચીતરો, ધાઇ દમયંતી ઉલટરે;
પૂછે બાળ નળ ભૂપાળની છે, તારા જેવી કટરે. ભુલી૦
શાર્દૂલ દીઠો વાટમાં, વૈદરભી પૂછે ધરી વાહાલરે;
નૈષધનરેશ વાટે મળ્યા, છે તાહારા જેવી ચાલરે. ભુલી૦
સાવજ થાયે ગાભરા, ભય પામી નૌસી જાયરે;
રખે વનદેવી અમને ઝાલતી, પશુઅરિ કંપાયરે. ભુલી૦

પૂછે ઊભા દ્રુમને તાહારી, ગગને ગઇ ડાળરે;
તરૂવર જો માહારી વતી, કહીં દીસે ભૂપાળરે. ભુલી૰
પર ઉપકારી સદા તમો, વળી શીતળ તાહારી છાંયેરે;
નૈષધનાથ કયહું દીઠડા, જોઉં છૌં વનમાંહેરે. ભુલી૰
તરૂ ઉત્તર આપે નહીં, તેમ તેમ રાણી રોયરે;
પુણ્યશ્લોકે જ્યારે પરહરયાં, શત્રુ થયાં સર્વે કોયરે. ભુલી૰
અજગર પડયો છે વાટમાં, વીકાશી મુખ ભાગરે;
દમયંતીયે જાણ્યું નહીં, તેનાં મુખમાં મુકયો પાગરે. ભુલી૰
ચર્ણ ગળ્યો જાનું લગે, વિષ ચઢી ગયું શરીરરે;
પડી ભોમ સાદ નળને કરે, મુખે પાડે રીરરે. ભુલી૰
અજગર આનંદ પામીયો, ભલું જડયું ભક્ષરે;
વૈદર્ભી ઘણું વલવલે, ઉંચા ચઢી ગયાં ચક્ષરે. ભુલી૰
કંઠે બંધાઇ કાચકી, મુખે પડીયો શોકરે;
મર્ણ સમે મુકે નહીં, હૃદે રસના પુણ્યશ્લોકરે. ભુલી૰
રોતી રાણી સાંભળી, પારધી આવ્યો ધાઇરે;
પગ દીઠો અજગર મુખમાં, તેણે શ્યામાને સાહીરે. ભુલી૰
પારધીયે અજગર મારીયો, કોહોવાડાને ઘાયરે;
જત્ન કરીને મુકાવીયો, નળપત્નીનો પાયરે. ભુલી૰
વૈદર્ભીને વિષ ચહડયું નહી, છે વાસવનું વરદાનરે;
કરતળ વાસ સુધાતણો, દેહી રહી પરમ નિધાનરે. ભુલી૰

વલણ૰

દેહી રહી પરમનિધાન, હળાહળ ગયું ઉતરીરે;
કહે ભટ પ્રેમાનંદ પછે, શું દુઃખ પામી સુંદરીરે.

કડવું ૩૮ મું૰—રાગ મારૂ૰

વિષધર મારયો વ્યાધે આવી, મહીલા મૃત્યુથકી મુકાવી;
વ્યાધે અજગર લીધો હાથે, ચાલ્યો તેડી દમયંતી સાથે.
પારધી હીંડયો જગને જીતી, વૈદરભી જાય બીહીતી બીહીતી;
ગયો એક તળાવની તીર, પ્રક્ષાલણ કીધું સર્પ શરીર.
દેખતાં દમયંતી પ્રત્યક્ષ, તે અજગર કીધો ભક્ષ.
મુખનું પાસું રેહેવા દીધું, બાકી શરીરનું ભોજન કીધું.

દમયંતી વિસ્મે હવી, આ તો વારતા દીઠી નથી;
જીવાંતક કહે હો નારી, તમો દીઠી વિદ્યા અમારી.
મનની ખટપટ સઘળી છાંડો, પ્રેમ કટાક્ષ મુજપર માંડો;
હું તો પારધીપતિ છૌં વ્યાધી, પટરાણી કરૂં ભલે લાધી.
કુણ માત તાત કુણ સ્વામી, વન નીસરયાં વૈરાગ પામી;
એખલાં આવ્યાં આણી દશે, કોણ નામ બોલો રળી રસે.
કોણે વચન કહ્યું કવરધું, કાં અંબર અંગે અરધું;
શું નળ નળ મુખે જપો, છો ડાહ્યાં ઘેલામાં ખપો.
જદપી દુઃખ તમને પડિયું, પણ ભાગ્ય મારૂં ઉઘડિયું;
એમ કહિને ગયો સ્પર્શ કરવા, ત્યારે અબળા લાગી ઓસરવા.
ધસ્યો રાહુ ચંદ્રને ચાંપે, તેમ દમયંતી થરથર કાંપે;
મા ભરિશ ઓરેરૂં ડગ, તુજપર તૂટી પડશે ખડગ.
હું તો ભીમકરાયનિ બાળી, અલ્યા હું નહિ ચુકવા વાળી;
હું તો દમયંતિ નળની નારી, પારધિ કહે ભાગ્યદશા મારી.
એવું કહિને પારધિ ધશિયો, અબળાને ક્રોધ મન વશિયો;
મૂરખ કહ્યું માનરે મારૂં, હો જમપુરના વટેસારૂ.
ઊપકાર તારો હું જાણું, તે માટે હું દયા કાંઇ આણું;
બળ મા કર તું મૂજ સાથે, મુરખ મરણ ચડયું છે માથે.
કેમ જાવા દેઉં ભોળી ભામ, મુજ વિરહીતણો વિશ્રામ;
હુમાં શો અવગુણજ દેખો, મને શા માટે ઉવેખો.
મારે મંદિર સ્ત્રી છે તરણ, તે રહેશે તમારે ચરણ;
આપણ બે જીવ જીવશું જડિયાં, કોણ સુકૃતથી સાંપડિયાં.
થનાર હશે તે દેઇશ થાવા, પણ નહિ દેઉં તમને જાવા;
સુખે પારધિ વંશમાં વરતો, હું નળથી નથી કાંઇ નરતો.
લક્ષણવંતિ મને લોભાવો, પૂરી વાસ સદન શોભાવો;
અન્ન વસ્ત્રે નહી દમાવું, લ્યો ગ્રહસ્થાશ્રમનો લાવું.
ભક્ષદુઃખ ન ધરશો ચિત્ત, સત પશૂ વેધું છું નિત્ય;
ઊંચું જોઇ કહે ધન્ય વિધાતા, મને દમયંતીનો દાતા.
મારી કર્મદશા છે ચડતી, વૈદરભી પામ્યો રડવડતી;
દેવ નહી પામ્યા ખપ કરતાં, મને વાર ન લાગી વરતાં.

તૃણનો મેરૂ ને મેરૂનું તરણ, તારી લીલા અશરણશરણ ;
ભોગવિ ન શકયો નૈષધસ્વામી, નળે ખોઈ નારી મેં પામી.
શું નળ નળ જંખના લાગી, પહોર નિશાયે ગયો ત્યાગી ;
શે લોભે લ્યો નળનું નામ, જેણે દુખિઆં કીધાં આમ.
બોલો આધાર પ્રાણજીવન, ધાયો દેવાને આલિંગન ;
ક્રોધે સતિયે સંભાળ્યું સત્ય, રોષ સમર્થા કમળાપત્ય.
વીઠલજી ચડજો વારે, હું તો રહી છું તમ આધારે ;
જો વિપત સમેના શામ, મધુસૂદન રાખો મામ.
આપ્યું પદ ધ્રુવને અવિચળ, ગ્રાહથી મુકાવ્યો મદગળ ;
રાખ્યો પ્રલ્હાદ વસિયા થંભ, રક્ષા કરો ધરો ન વિલંબ.
સત હોયે સદા નિરંતર, અસતથી હોઉં સ્વતંતર;
ન મુકયા હોયે નળ મનથા, કદષ્ટે ન જોયું હોયે અન્યથા.
આપત્કાળ રહી હોઉં સત્યે, નળ સમરી રહી હોઉં શુભમતે;
પંચ મહાભૂત સાક્ષી ભાણ, ન ચુકી હોઉં નળનું ધ્યાન.
સત બળે દેઉં છો શાપ, ભસ્મ થાજો વ્યાધીનું આપ;
વચન નીસરયું મહિલાનાં મુખથી, અગ્નિ લાગ્યો પગના નખથી.
સ્તવન કીધું બેહુ કર જોડી, જોત જોતાં થયો રાખોડી;
પ્રેમદા પામી પરિતાપ, ઉપકારીને દીધો શાપ.
જધપી વ્રત ન ભાગું, પણ લૌકિક લાંછન લાગું;
લોકને પારધીનો સંદેહ, માટે પાડું હું મારી દેહ.
પ્રાણત્યાગે નથી હું બીહીતી, શું કરૂં સ્વામી પાખે જીવી.
કેશનો પાંગરો ગુંથી ગંઠે, લેઈ ભરાવ્યો ફાંસો કંઠે;
હો વિષ્ણુ એટલું માગતી મરૂં, નળની દાસી થઇ અવતરૂં.
એવે કળજુગે ધાર્યું મંન, કરૂં કૌતક હું ઉત્પન્ન.
મહિથી ઉગારી લીધી, ત્યાં માયા કળીયે કીધી;
દીઠી તાપસ આશ્રમ વાડી, ગઇ દમયંતી ફાંસો કાહાડી.
નગ્ન દિગંબર છે મહંત, મઇ પાસે હરખ્યું ચંત;
બોલે કળીજુગ નાસા ગ્રહી, અપ્રીત મચ્છ માટે થઇ.
શકે ભીમકસુતા દમયંતી, તજી નાથે હીંડે ભમયંતી;
અલ્પ અપરાધની ભ્રાંતે, કામની તજી છે કાંતે.

ભીમક સુતા આનંદી અપાર, જોગી જગદીશનો અવતાર;
ફરીફરીને પાગે નમે, નળનું પ્રશ્ન કરોજી તમે.
મુની કહે નળને છે ક્ષેમ, પણ ઉતરયો તુજથી પ્રેમ;
નળ નારી શોધે છે અન્ય, તું કરજે જે ઉપજે મંન.
તવ હરખ્યો પ્રેમદાનો પ્રાણ, મારા પ્રભુને છે કલ્યાણ;
લક્ષ નારી કરો રાજાન, પણ માહારે નળનું ધ્યાન.
દરીઠાર તે જાણી નળ, નારીએ લીધાં જળ ફળ;
પામી વિરામ કીધું શયંન, નિદ્રાવશ થઇ સ્રીજંન.
સ્વપ્નાંતર દીઠા નળરાય, જાગી તો દુખ બમણું થાય.

વલણ.

નળની સ્રી નિદ્રામાં, સ્વપ્નવિષે પુણ્યશ્લોકરે;
ચાર ઘડીએ જાગી ચતુરા તો, આશ્રમ વાડી ફોકરે.

કડવું ૪૦ મું.—રાગ મલ્હાર.

ભીમકસુતા જાગી કરીને, ચાહારે દિશાયે જોયરે;
નહીં તાપસ વન બીહામણું, નળની નારી રોયરે.
હું પાપણીને પગલે કરીને, મુનીએ મુકયો ઠામરે;
મેં કોણ કૃત્યરે આચરયાં જે, વીપત પડેછે આમરે.
હીંડે સાદ કરંતી વનમાં, ત્રિભોવનનાયક નરરે;
ગગને રહ્યા હરખે ઘણું, મેં ઉવેખ્યા અમરરે.
લક્ષણવંતે લોક હસાવ્યા, સ્વયંવરના સર્વરે;
આજ રિપુને વહીજાયછે, કૌતકકેરૂં પર્વરે.
એવું જાણી મારા નાથજી, દાસીની લેજો સંભાળરે;
હો વિંહગમ વેવીસાળીયા, મુને મુકી નળ ભુપાળરે.
હો વજ્રાવતી માવડી માહારૂં, ઢાંક ઉઘાડું ગાત્રરે;
હો ભીમક માહારા તાતજી શોધી, મનાવજો જામાત્રરે.
હો નૈષધ દેશના રાજીયા, અણચિંત્યું દો દર્શનરે;
ભૂપરૂપને જાણીં બામણે, હો સલુણા સ્વામીનરે.
વૈદરભી નાથ વિજોગણી, વિરહે વ્યાકુળ શરીરરે;
ચતુરાને વન ચાલતાં, આવ્યું સરિતાતીરરે.

આનંદી અબળા અતિઘણું, ઉતરતા દીઠા લોકરે;
ધાઇને પુછે પ્રેમદા ભાઇ, દીઠા કહી પુણ્યશ્લોકરે.

વલણ.

પુણ્યશ્લોક છે એ સાથમાં, પુછે નળની નારરે;
નદી ઉતરતાં આશ્ચર્ય પામ્યા, પરદેશી વેપારીરે.

કડવું ૪૧ મું. રાગ–મારૂ.

શ્વાસ ભરી પૂછે સતી, વેપારીરે, કયહું દીઠા છે નૈષધપતી, વેપારીરે.
પ્રભુ ગયા છે પરહરી, વેપારીરે; છે તમમાં વાત કહો ખરી, વેપારીરે.
કાંઇ દેખાડો નળ નાથને, વેપારીરે; રૂડું હજો સઘળા સાથને, વેપારીરે.
સાચું બોલો જગતીર છો, વેપારીરે; તમે વિપત સમેના વીર છો, વેપારીરે.
રૂપે બ્રહ્માએ વાળી હદરે, વેપારીરે; માહારો સ્વામી ઓળખીયે સદરે. વેપારીરે.
છે અદભુત ગોરૂં ગાત્રરે, વેપારીરે; દીઠે અડસેઠ વળે જાત્રરે, વેપારીરે.
ગોરૂં મુખ મુછ વાંકડી, વેપારીરે; મોટી આંખ ચાલ છે ફાંકડી, વેપારીરે.
ચાલ જેની છે લટકતી, વેપારીરે; કાંતિ મણી જેહેવી ચટકતી, વેપારીરે.
કંઠે મોતીનું લેહેરીયું, વેપારીરે; અરધું પટકુળ પેહેરીયું, વેપારીરે.
મુગટે માણેક ચળકતાં, વેપારીરે; કરણે કુંડળ લળકતાં, વેપારીરે.
અધર આંબાની કાતળી, વેપારીરે; વિશાળ હૃદે કટિ પાતળી, વેપારીરે.
બોલ સાકરપેં મીઠડા, વેપારીરે; એહેવા નૈષધનાથ દીઠડા, વેપારીરે.
વણજારા એમ ઓચરે, સુણ શ્યામારે; નિર્લજ વનમાં શું ફરે, સુણ શ્યામારે.
કો કેહે કૃત્યા વન વસી, સુણ શ્યામારે; કો કેહે દીસે રાક્ષસી, સુણ શ્યામારે.
કો કેહે મોટી પાપણી, સુણ શ્યામારે; કો કેહે દીસે શાકણી, સુણ શ્યામારે.
કો કેહે હું નૈષધપતી, હો ઘેલીરે; આવ આલિંગન દીજે સતી, હો ઘેલીરે.
વાંકી દૃષ્ટે જોયે ઘણા, હો ઘેલીરે; દુઃખ પામ્યામાં નહીં મણા, હો ઘેલીરે.
રોતી નાવ બેઠી સુંદરી, સુણ રાયરે; લોકમાંહે મળી ઉતરી, ધર્મરાયરે.
વેપારી ત્યાં વાસો રહ્યા, સુણ રાયરે; બે પોહોર નિશાના ગયા, ધર્મરાયરે.
નયણે આંસુડાં ગળે, સુણ રાયરે; દમયંતી બેઠી ઝાડ તળે, ધર્મરાયરે.
ગજજૂથજળ પીવાં આવ્યાં, સુણ રાયરે; સિંહ થઇ કળીયે બીહાવીઆં, ધર્મરાયરે.
ભડકી મેગળમંડળી, સુણ રાયરે; વેપારી મારયા મગદળી, ધર્મરાયરે.
જે સતીને કુત્સિત વાક્ય બોલીયા, સુણ રાયરે; તે પાપી ગજે રગદોળીયા, ધર્મરાયરે.

અધિષ્ઠાતા વેપારીતણો, સુણ રાયરે; તેડયો જીવતો સાથ આપણો, ધર્મરાયરે.
ભાઇઓ કુતોહળ મોટું હવું, સુણ રાયરે; મુને ઘટેછે વન બીજે જવું, ધર્મરાયરે
એહેવે કળીજુગ પાપી આવીયો, સુણ રાયરે ; વેષ તે જોશીનો લાવીયો, ધર્મરાયરે.
તિથિ પત્ર વાંચીને એમ કેહે, સુણ રાયરે; ચેતો વેપારી કો જીવતો ન રેહે, ધર્મરાયરે.

વલણ.

નહી રેહે કો જીવતા, ઉત્પાત દારૂણ હોયરે ;
એ કૃત્યા આવી કાલની, તેણીએ ખાધાં સર્વે કોયરે.

કડવું ૪૨ મું–રાગ મેવાડો.

દેખાડી દીધી હો, કળિયે સુંદરી ;
ધાયા વેપારી હો, લાવ્યા બંધન કરી.
સર્વે ડરાવી હો, અબળા શાકણી ;
નળને સમરે હો, મધૂર ભાષણી.
બોલ્યો અધિકારી હો, મારો સરવે મળી ;
પડયા ત્રુટી હો, અબળાને નાખી દળી.
ગડદા ને પાટુ હો, પાહાણ ને લાકડી ;
એણીપેર મારી હો. બાળા બે ઘડી.
રહ્યું બોલાતું હો, કંઠે કાંટા પડે ;
બંધન ત્રુટું હો, નાહાસતી આખડે.
હું વધૂ દેખી હો, પૂર્વજ લાજીયા ;
મુને રાખો હો, નૈષધ રાજીયા.
ત્રાસે નાહાસે હો, પાછું ફરી જુએ ;
રાજ મારગે હો, દમયંતી રૂએ.
અંગે ઢીમાં હો, રૂધિરધારા ઝરે ;
બહુ સળ ઉઠયા હો, અવિલોકન કરે.
ઉષ્ણજ રેણુ હો, ચરણે દાઝેરે ;
કળી પુઠે પડીયો હો, દેવા દુઃખ કાજેરે.
નગ્ર એક આવ્યું હો, અબળા ઓહોલાસીરે ;
રાજ કરે છે હો, ભાનુમતી માસીરે.
પુરમાં પેઠી હો, આપત અવસ્તારે ;
ઘેલી જાણી હો, લોક સહુ હસતારે.

બાળક પૂંઠે હો, તાળી પાડેરે ;
શે ઢાંકે કાયા હો, રેણુ ઉરાડેરે.
ચૈદરભા વીહાલી હો, શેરી ચહુટે ફરેરે ;
નાંખે કાંકરા હો, કર આડા ધરેરે.
છજે બેઠી હો, માસી ભાનુમતીરે ;
મોકલી દાસી હો, તેડાવી સતીરે.

વલણ.

સતી તેડાવી રાણીયે, જૈ આગળા ઉભી રહી રે ;
ભાણેજે માસી ઓળખી પણ, માસીયે ભાણેજ ઓળખી નહીરે.

કડવું ૪૩ મું. રાગ ગોડી.

દમયંતી મંદીરમાં પજે, અવાસ ન આવે આંખડી તળે ;
ભાનુમતી જોઇ વિસ્મે હવી. કેહે પ્રેમદા કોણે પરભવી.
પ્રભુતા તાહારા તનમાં રમે, ભાગ્યવાન દીસે કાં વન ભમે ;
છો રુદ્રાણી બ્રહ્માણી કે વૈષ્ણવી, કોણ કારણ રૂપ ધરયું માનવી.
લૌકિક કષ્ટ વેઠો છો માત, કોહો મન મુકી જથારથ વાત ;
બાઇ હું માનવી સર્વથા, કર્મજોગે ભોગવવી વ્યથા.
નરનારીયે તીર્થ જાત્રા માંડી, અંતરિયાળ પ્રભુ ગયા છાંડી ;
ન જાણીયે શું દુઃખ મનમાં ધરી, નિશાયે નાથ ગયો પરહરી.
કર્મકથા એ માતા માહારી, માસી કેહે સાંભળ નારી ;
કહીંએક તું દીઠી છે ખરી, જાણે ભગિનીની દીકરી.
પણ તેને નોહે અવસ્થા એહેવી, રૂપે છે તું દમયંતી જેહેવી;
સુખે રેહે સદનમાં સતી, તું માહારે જેવી ઇંદુમતી.
સુબાહુ માહારો સુત જેહ. બેહેન કહીને રાખશે તેહ ;
કેહે દમયંતી રાખી મામ, નહીં કરૂં હું નીચું કામ.
દાઢી એક વિપ્રને આપું અંન, હવિષ્યાન્ન કરૂં ભોજંન ;
એહેવું સાંભળી હરખ્યાં રાણી, રાખી પ્રેમદા ઉલટ આણી.
સતી નામ ધરાવી રહી, દમયંતી ઓળખાઈ નહીં ;
રાતદિન કરે નળનું ધ્યાન, વિદેશી વિપ્રને આપે આમાન.
તેડાવે ટેહેલીઓ વાટે જતો, જાણે નળ સ્વામી થાય છતો ;
હવિષ્યાન્ન જમે ને અવની સુએ, દેહ દમન કરી દિન ખુએ.

સાંભરે સુખ ત્યારે તન તપે, રાત દિવસ નળને જપે ;
એમ ઘણા દિવસ ગયા વહી, કળીને મન ચંતા થઈ.
નળથી મંન ચળે નહી સતી, તો કેમ વરાય માહારીવતી ;
જો દ્વેષ આણે નળ સાથે, તો દમયંતી આવે હાથે.
કાંઇ વળી વિપત પાડું, એહેને માસી સાથે વઢરાડું ;
માસીની કુંઅરી ઈંદુમતી, એક દિવસે નાહાતી હતી.
દમયંતી પાસે તે સમે, સંગ ઈંદુમતીને ગમે ;
મોતીનો હાર કંઠેથી કાહાડયો, ભીંતને ટોડલે વળગાડયો.
ટોડલામાં પેઠો પાપી કળી, મુક્તાફળની માળા ગળી ;
ઈંદુમતીયે માડયો સણગાર, જુએ તો નવ દેખે હાર.
અહરોપહરો તે ખોળ્યો ઘણું, વિચાર્યું એ કૃત્ય દાસીતણું ;
પુછયુ તેડીને એકાંત, બાઈ તુજપર આવે છે ભ્રાંત.
લાવ વેહેલી કાંહાં મુકી માળા, દમયંતીને લાગી જ્વાળા ;
બાઇ બેહેન મા ચહડાવો આળ, પૃથ્વી જાશે રસાતાળ.
જોઈ બોલવું વદને વાક, સ્વામીદ્રોહી પડે કુંભીપાક ;

વલણ.

કુંભીપાક પડશે સર્વથા, સાચું ન બોલે જેહરે ;
ઘેર રાખી, રંક જાણી, હવે કાં આપો છેહરે.

કડવું ૪૪ મું. રાગ પરજીયો.

ઈંદુમતી કેહે બાઈ સાંભળ, લોકને કાં સંભળાવો ;
કેહે વૈદરભી વણ ચોરીયે, શામાટે અકળાવો.
હાથમાંહેથી હાર લઇને, ના કેહે કેમ ચાલે ;
તસ્કર કરીને તો બાંધે જો, વસ્તુ હાથે ઝાલે.
મિથ્યા હું કેહેતી નથી, કોણ માળા લે તુજ પાખે ;
એહેવી ચોરટી હું હઉં તો, રાજમાતા કેમ રાખે.
માતા મારીએ માન દીધું, સતી સરખી જાણી ;
અસાધવી મુને કેમ ઓળખી, શુ લેતાં અડગો છે પાણી.
અમે પરીક્ષા તારી કરી જો, ભરતારે પરહરી ;
બાપ હું મેહેણાં જોગ થઇ, તમારા ઘરની પેટભરી.

ચોરી કરવી આંખ ભરવી, એ તે કયાંનો ન્યાય;
એહવે રાજમાતા પધારયાં, રોઇ બંને કન્યાય.
આપ આપણું દુઃખ કેહે માતાને, નયણે ઢાળી આંસુ;
એક કેહે માહારો હાર લીધો, એક કેહે ચોરી ફાંસુ.
ચતુરશિરોમણી રાજમાતા, અંતરમાં વિમાસે;
માળા ગઇ તે મોટું અચરજ, સતીને કેમ કેહેવાસે.
તું તો દેવી જેવી દીસે છે, નારાયણની દાસ;
આપો હાર કલેશ નિવરતે, જો કીધું હોએ હાસ.
સરખે સરખાંમાં હોય કૌતક, આપો હાર મોતીતણો;
રાજકુંઅર રીસાળ ઘણું છે, જાણે થશે કલેશ ઘણો.
માળા હોયે આપણા ઘરની, તો ફરી શોધ નવ કીજે;
છે શ્વશુર પક્ષની સરવે જાણે, તેહેને શો ઉત્તર દીજે.
હૃદે ફાટને કેહે દમયંતી, અપવાદ દીધો એહેવો;
હાં હાં બાઇજી હાર તમારો, લીધો છે મેં દેવો.
ન ઘટે રાજમાતાજી તમને, દુઃખ દેવું ઘેર રાખી;
અમો ન હોઉં ચોરી કરનારાં, છૌં જશના અભીલાખી.
ઇંદુમતી કેહે આપે છુટશો, શો શોહોર કરવો ઠાલો;
માળા માહારી કરમાં મુકો, જો જશ હોયે વાહાલો.
સેવક સખીયો એમ કેહે છે, એણીએ માળા લીધી;
મારો બાંધો તાણો પછાડો, અબળા આકળી કીધી.

વલણ.

કીધી એ નિશ્ચે ચોરટી, રાજમાતાએ જણાવી રીશરે;
દમયંતી દુખ પામી ઘણું, પછે સમરયા શ્રી જુગદીશરે.

કડવું ૪૫ મું. રાગ મારૂ.

હો હરિ સત્યતણા સંધાતી, હરિ હું કહીંયે નથી સમાતી;
હરિ માહારે કોણ જન્મનાં કરતુ, પ્રભુ ચોરીથકી શું નરતું.
હરિ હું શામાટે દુઃખ પામું, પ્રભુ જુઓ હું રાંકડી સાહામું;
હરિ તમે ગ્રાહથી ગજ મુકાવ્યો, તો હું ઉપર શો રોષ આવ્યો.
હરિ હું નથી દુઃખની ધીર, તમો છો વિપત સમેના વીર;
હરિ તમે મન અપરાધ ન લાવો, હરિ તમે અનાથબંધુ કાહાવો.

હરિ હું હરખે હણાઇ, હરિ હું ચોરટીમાં ગણાઇ;
હરિ હું કેહેની ને કોણુતણી, હરિ જુઓ હું રાંકડી ભણી.
હરિ હું તારી સેવા ચુકી, તો નળે વનમાં મૂકી;
હરિ મેં વિપ્ર ન પૂજ્યા હાથે, તેથી શું તરછોડી નાથે.
હરિ મેં શિવ ન પૂજ્યા જળે, તો શું રોતી મૂકી નળે;
હરિ દોહેલે ઉદર ભરવું, હરિ મુજને ઘટે છે મરવું;
હરિ હું ભરતારે છાંડી, હવે દુઃખ કહું કેને માડી.
હરિ મેં કોણ પાતક કીધાં, હરિ મેં સાધુને મેહેણાં દીધાં;
હરિ મેં રાખ્યું હોયે સત્ય, જો વાહાલા હોમ્એ નળપત્ય.
મારા કોટિક છે અવગુણ, પણ તમો તો છોરે નીપૂણ;
અપરાધ સરવ વિસારી, ચઢો વીઠલા વ્હારે મારી.
જો નહિ આવો જગદીશ, તો પ્રાણ મારો હું તજીશ;
એવું કહિને આંખે ભર્યું જળ, અમો અબળાતણું શું બળ.
એહેવું મનમાં ધરીયું ધ્યાન, સતીની વારે ચઢ્યા ભગવાન;
અંતરજામીએ બુધ દીધી, સતીયે આંખ રાતડી કીધી.
કેહે માસીને કરી ક્રોધ, ફરી કરો હારની શોધ;
સાખી સૂરજ વિષ્ણુ ને વાવ, જો મેં કીધો હોય અન્યાય.
બાઇ હાર તમારો જડજો, લેનારો ફાટી પડજો;
એહેવું કેહેતામાં કળીજુગ નાઠો. ત્યારે તડાક ટોડલો ફાટો.
માંહે થકો પડયો નીસરી હાર, સતીને ત્રુઠા વિશ્વાધાર;
અંત્રિક્ષથી આકસમાત, વરસ્યો હારતણો વરસાત.
એક એકપેં અદકાં મોતી, રાજમાતા ટગટગ જોતી;
પછે દમયંતીને પાગે, રાજમાતા ફરી ફરી લાગે.
બાઇ તું છે મોટી સાધ, માહારો ક્ષમા કરો અપરાધ;
ઈંદુમતી થઇ ઓશીયાળી, મુખડું ન દેખાડે વાળી.

વલણ.

વાળી મુખ દેખાડે નહી, સત સતીનું રહ્યું રે;
વૃહદશ્વ કેહે યુધિષ્ઠિરને, વૈદર્ભ દેશમાં શું થયું રે.

કડવું ૪૬ મું.-રાગ દેશાખ.

બ્રહદશ્વજી કેહે કથારે, સુણો ધર્મ ભૂપાળ;
સુદેવ સાંચરયોરે, લેઇને તે બંને બાળ.
માધવી કેશનીરે, સખી દમયંતીની જેહ;
શોભે સાહેલડીરે, જેમ પ્રાણવોહોણી દેહ.
કુંદનપુર આવીયાંરે, ઋષી, સખી ને સૂત;
દેખીને દોહેલાંરે, ભીમકે જાણ્યું થયું અકૃત.
છોરૂ છેહ પામીયાંરે, રાયે હૃદયાસું લીધાં;
માબાપે મુકીયાંરે, દીસે દામણાં બીધાં.
સુદેવ શોકે ભરયોરે, દુઃખે દાધી દાસીની જોડી;
મીટ મીટ મળીરે, મોટે સ્વર રુદન મૂકયાં છોડી.
જાતાં જામાત્રનેરે, જાણ્યું જોગી થઇને જાવું;
સજન સાંભરયુંરે, માંડયું નળના ગુણનું ગાવું.
પુછે વજ્રાવતીરે, બોલો સુત સાહેલી;
દીકરી કાંહાં ગઇરે, બે બાલકડાંને મેહેલી.
નાથ નૈષધતણોરે, ગયો માથા ઊતારી;
સુદેવે વારતારે. ભૂપને કહી વિસ્તારી.
વિલપે વિદર્ભપતીરે, નિશ્વાસે સાગર સૂકે;
ભીમકની ભામનીરે, બાળક હૃદેથી નવ મૂકે.
કુટુંબ ટોળે મળીરે, ભોમ્ય સ્વયંવરની નીરખે;
દમયંતીયે આંહાં નળ વરયોરે. હીંડયાનાં પગલાં પરખે.
રાણી કેહે રાયજીરે, ફરી શોધ પૂન્યની કીજે;
જમાઇજી નવ જડેરે, તો આપણ જોગવટો લીજે.
શોધી કાહાડો સર્વથારે, જો માહારૂં જીવવું જાણો;
દીકરી મળ્યા વિનારે, મુખે નવ મુંકું જળ દાણો.
ભીમકે મોકલ્યારે, સેવક સહસ્ર એક;
ખપ કરી ખોળજોરે, કાહાડજો ક્ષિતિકેરો છેક.
ઉડતી વારતારે, ભીમકે સાંભળી કાન;
દમયંતી એકલીરે, નળે રોતી મૂકી રાન.
વણજારે કહયુંરે, અમે દીઠી સરિતાને તીર;
રૂપ ઘણું હતુંરે, જાણ્યું શકિતનું શરીર.

કેસ છુટા હતારે, વસ્ત્ર તે અડધું અંગ જાણ ;
વાત ખરી મળીરે, વદતી હતી નળ નળ વાણ્ય.
માતા વિલપે ઘણુંરે, દુઃખે દાધું અંતઃકર્ણ ;
મેળાવો ક્યાં હશેરે, દીકરી રવડી પામશે મર્ણ.
ભજાવતી માતને રે, નીર આવે નેણ અપાડ;
પુત્રીને શોધવારે, સુદેવને ચહડાવ્યો પાડ.

વલણ.

પાડ ચહડાવ્યો સુદેવને, કેહે રાણીને રાયરે ;
ગુરૂજી તમ વિના અર્થ ન સરે, એમ કહી લાગાં પાયરે.

કડવું ૪૭ મું. રાગ રામગ્રી.

બ્રાહ્મણ ચાલ્યો અનુચરવેશજી, અટણ કરતો દેશેદેશજી ;
કળા પાડી વરવું ગાત્રજી. જીરણ વસ્ત્ર ગ્રહ્યું તુંબીપાત્રજી.

ઢાળ.

પાત્ર કરમાં રહિત જેપમ, જ્યેષ્ટિકા જીર્ણ વસંન ;
દુઃખી દરિદ્રી સરખો દેખીયે, જધપિ છે સ્વપંન.
નિરખે ઓવારા નવાણના, જાંહાં નીર ભરતી નાર ;
જોયાં જુથ જુવતીતણાં, પણ ન જડી ભીમકકુમાર.
તીરથ જાત્રા જગ્ન જાગ્રણ, જાંહાં સ્ત્રીયોનો સંવાય ;
અજાણ્યો થઇ જુએ બ્રાહ્મણ, શીશ ધુણીને જાય.
પગે અટણ રસનાએ રટણ, મુખે દમયંતીનું નામ ;
એમ કરતાં સુદેવ આવ્યો, રાજમાતાને ગામ.
વિપ્ર પુરમાં આવીયો, વધામણી પામ્યો તર્ત ;
સાંભળ્યું જે રાજમાતા, ઉજવે છે વર્ત.
પૂર્ણાહુતિવેળા હુતી, જોવા મળ્યાં બહુ જંન ;
દાસી સાથે દમયંતી કરે, પંથીનું દરશંન.
અપૂર્વ મનીશનું કરે દરશન, નીરખે નરની કાય ;
વિચાર એહેવો વૈદર્ભીને, આવી મળે નળરાય.
વેદ અધ્યયન કરે વાડવ, અભિષેક આશીર્વાદ ;
કિંકરી બહુ ગીત ગાયે, હોય ભેરીનાદ.

દીક્ષા લેઈ સુબાહુ, બેઠો તેજસ્વી જંન ;
હુતદ્રવ્ય હોમાયે વિવિધ પેરે, ધુમ્ર ગયોરે ગગંન.
દાન આપે ગાય સ્વચ્છી, રાય ભરયો અહમેવ ;
જગ્નકેરા કુંડમાં આગળ, આવી રહયો સુદેવ.
દેહ દુર્બળ રેણુએ ભરયો, જયેષ્ટિકાએ તુંબી ભરાવ્યું ;
સભા સરવ ખડખડ હસી, આ રત્ન કાંહાંથી આવ્યું.
જગ્ન મંડપ જોયો નહીં, નહીં જોયો દીક્ષિત નરેશ ;
ઘેલો જસો આવ્યો ધસ્યો, સરવને મારે ઠેસ.
લોક કેહે હો ઘેલીયા, ટેહેલીયા અંતરનો અંધ ;
ભિક્ષુક ભ્રષ્ટ વિકળ દૃષ્ટ, શો સ્ત્રીસાથે સંબંધ.
કહ્યું કોનું નવ સાંભળે, છે કલેવરમાં કષ્ટ ;
એહેવે સુદેવને દમયંતીની, મળી દૃષ્ટે દૃષ્ટ.
નિમેશ થાતી રહી નયણે, વિચારમાં પડયાં બેહ ;
માહારે પીહેરથી પધારીયો, સુદેવ સાચો એહ.
વિપ્ર કો વિદર્ભનો એ, નાહાનપણ મધ્ય નેહ ;
માંહોમાંહે જોયાં કરે, સરવને થયો સંદેહ.
ગુરૂએ ગોરી ઓલખી, જડયું અબળાનું એધાણુ ;
ભામનીના ભાળ ઉપર, વિધિયે નિરમ્યો ભાણુ.
અગોપ રાખતી માસી મંદિર, કેશકેરી લટ ;
ખસી વેણી સૂરજ ઝલકયો, હૃદે ભરાયું ઉલટ.
સમીપ આવ્યાં સાહામસાહામાં, નેત્ર જળ જેમ નેવ ;
સાથે બન્યો બોલીયાં હો, દમયંતી સુદેવ.

વલણ.

સુદેવ દમયંતી મળ્યાં, ધરણી ઢળ્યાં મોરછા હવીરે ;
સભા સર્વ વિસ્મે થઇ, આતો વારતા દીસે નવીરે.

કડવું ૪૮ મું. રાગ વેરાડી.

મોરછાથી મહીલા જાગી, પુછયું ગોરને પાગે લાગી ;
શકે છો ઘરના મુની, હા દીકરી કાં તું સુની.
દુરબળ કોણ કારણે, દાસી માસીને બારણે ;
ઓળખી નહીં તુને માડી, મેં દેહીની કળા પાડી.

શું માસીયે દુઃખ દીધું, નાજી ત્રાછળ કીધું ;
નાથજીયે તને કાં મૂકી, હું નેટ કાંઇએક ચૂકી.
નથી બાઈ તું ચુકવાવાળી, નહીં તજે અન્યા ટાળી ;
માતા પિતા જે તાહારાં, રોતાં હશે તે ચોધારાં.
પીહેરથી આવ્યો સતી, શું પ્રગટયા નૈષધપતી ;
હા નળની થઇ છે શોધ, મુજને દોછો પ્રતિબોધ.
હા નિશ્ચે નળ પ્રગટ, છે વાણીમાંહે કપટ ;
છોરૂને છેહ કાં આપાં, છતે બાપે થયાં નબાપાં.
રાજમાતાજી એમ પુછે, ઋષિ તાહારે એહેને શું છે ;
એ કોણ કોહોને જાણેજી, એ તો તમારી ભાણેજી.
કેઇ ભાણેજી એ મહારી, દમયંતી નળની નારી ;
એ વાત તે કેમ નીપજી, ભરતારે એહેને કાં તજી.
દ્યૂત રમીને નૈષધ હારયા, તેમાટે વંન પધારયા ;
શું જાણીયે શા કાજે, ત્યાજ કરી મહારાજે.
તું દમયંતી દીકરી, હા થઈ રહી કિંકરી ;
સુણી માસી ધરણી ઢળી, સભા થઇ વ્યાકુળી.
સુદેવ કહેછે નાટ, એમ ભુલાં તે સ્યામાટ ;
જે પોતાનું પેટ, તેને કેમ વિસરીયે નેટ.
હું વરાંસીરે બાપ, એમ માસી કરે વીલાપ ;
ત્યાં થઇ રહ્યો હાહાકાર, સુદેવ કેહે સૌને ધિક્કાર.
ઓળખી નહીં શું સુરતી, ઓશિયાળી થઇ ઇંદુમતી.

વલણ.

સુદેવ કેહે ધિક્કાર રે, ઓળખી નહીં સુંદરી સતીરે ;
રાજકુંઅર લાજ્યો ઘણું, રૂએ અતીસે ઇંદુમતીરે.

કડવું ૪૯ મું.—રાગ ગોડી.

કાયા કુસુમરૂપે કિંકરીને, દેખિ દાઘો સુદેવ ;
અજાણ્યાં થઇને ઇહાં રહ્યાં, થઇ દાસી કીધી સેવ.
અન્યોઅન્યે વાત પુછી ને, રૂદયે પામ્યાં શોક ;
રાજમાતા સુબાહુને, સુદેવે દીધો દોષ.

માસી મૂર્છા પામિયાં રે, હવો હાહાકાર;
દમયંતી પરદાસત્વ ભોગવ્યું, પ્રીછ્યો નહિ પરિવાર.
રાજમાતા લજ્જા પામ્યાંરે, આવ્યાં દમયંતી પાસ;
દીકરી દુઃખે દાહાડા નિરગમ્યારે, વરત્યા થઇને દાસ.
અધમ આળ ચહડાવીયુંરે, એઠું આપ્યું અન્ન;
ભોજન પેટ ભરી નવ પામીયાંરે, વસતું લેખ્યું વંન.
છબીલી તું મુજને છાનું કેહેત, તો નિશ્ચે ન પ્રગટત નેટ;
પરાધીન પિંડ પોખીયોરે, પરવશ ભરીયું પેટ.
રત્ન માહારી દીકરીરે, મેં ગણી ઠીકરી સમાન;
ચૈદરની વિપત વેઠી ઘણીરે, ખોયું વપુનું વાન.
દાસપણે રહી બાપડીરે, તેણે દુઃખે હું બાળી;
દુર્ભગ દારિદ્ર જણાવીયુંરે, નહીં વાલની વાળી.
સુવાને કાજે સાથરોરે, વસ્ત્ર પેહેરવાને જાડું;
શીતળ નીરે નાહી દીકરી ને, નહીં નેહેરી ને નાહ્યું.
દાધું કલેવર માહારૂંરે, ચીરી કોયલા કાહાડું;
ફુલફુલી માહારી દીકરીરે, અંન જમી દાધું ટાહાડું.
હવે જીવીને શું કરૂંરે, વિખ ખાઇને પોહોડું;
થઇ ગોઝારી બેન આગળરે, શું દેખાડીશ મોહોડું.
ઇદુમતી મુખ સંતાડતીરે, હું થઈ છેક છછોરી;
હું ભુંડી ભવોભવ વારતારે, ચહડાવી હારની ચોરી.
લજ્જા સાગરમાં બુડી ગયોરે, મસોઆઇ જે સુખાહુ;
સુતા સૂરજને આવી ગ્રસ્યોરે, અપરાધ રૂપીઓ રાહુ.
એમ ઓશિયાળાં સર્વ થયાંરે, બોલી દમયંતી વાણ;
માશી તમઘેર સુખ પામી ઘણુંરે, સાખી સારંગપાણ.
દોહેલા દાહાડા ઉતર્યારે, રહી માહારી લાજ;
પુત્રી સરખી હું ગણીરે, ન દીધું નીચું કાજ.
માસી ભાણેજ બન્યો મળ્યાંરે, ઓળખ્યાનાં આલિંગન;
શત સહસ્ર સ્વાગત માંડી પછેરે, માન્યો ઘણું મુનિજંન.
વસ્ત્ર વાહન આપીયાંરે, વિનવીયો વિપ્રરાય;
ઘણુંએક દમયંતીને આપ્યુંરે, માસી લાગી પાય.

સુબાહુ સાથે મોકલ્યોરે, વળાવ્યાં કુદનપૂર ;
સુખ શોભાએ જાયે સુંદરીરે, પંથ ઘણો છે દૂર.
ભાનુમતી ભેટી ઘણુંરે, દીકરી માહારી સાધ ;
તું છાં છત્રપતીની અંગનારે, માહારો ક્ષમા કરો અપરાધ.
પગે લાગી માગી આગન્યારે, બેસી બેડી સુખપાળ.
બેહેનમાસી જાતાં માગીયુંરે, વૈદર્ભી રાખે વાહાલ.

વલણ.

વાહાલ રાખે વૈદરભી, ક્ષેમે મળજો નૈષધધણીરે ;
થોડે કાળે પોહોતી પ્રેમદા, પીહેર ગઇ વધામણીરે.

કડવું ૫૦ મું.–રાગ મેવાડો.

હરખ ભર્યો સુદેવ વાણી ભણી,	હો દમયંતી ;
એ આવી નગરી ભીમકતણી,	હો દમયંતી.
કોહો તો લેઈ જાઉં વધામણી,	હો દમયંતી;
પીહેરપુરી જુએ નળની વિજોગણી,	હો દમયંતી.
એ દીસે ગઢકેરા કાંગરા,	હો દમયંતી;
એ હસ્તીસાંકળ લાંગરયા,	હો દમયંતી.
એ પેલાં ઘર વાડી ઝાડુઆં,	હો મૂનીજી;
શું કરતાં હશે માહારાં બાહુઆં,	હો ગુરૂજી.
કેમ જીવી હસે એ સાહેલડી,	હો મૂનીજી;
મુને દેખીને માતા થાશે ઘેલડી,	હો ગુરૂજી.
એ જાય સ્ત્રીનાં જોડલાં,	હો મૂનીજી;
એ હણહણે બાપજીકેરાં ઘોડલાં,	હો ગુરૂજી.
એ દીસે સ્થળ સ્વયંવરતણું,	હો મૂનીજી;
આંહાં હાર્યું દેવે દેવતાપણું,	હો ગુરૂજી.
મૂને ન વિસરે અવસ્થા રાનની,	હો મૂનીજી;
કયારે દેખું જાત જજમાનની,	હો ગુરૂજી.
પીયુવિના પીહેરિયું ગ્રસે,	હો મૂનીજી;
નળ વિના ઉજડ કો નવ વસે,	હો ગુરૂજી.
સ્વાસ ભર્યો સુદેવ પુરમાં સાંચરયો,	સુણ રાયજી;
વધામણી વધામણી એમ ઓચરયો,	સુણ રાયજી.

સભા સર્વ વિસ્મે હવી, સુણ રાયજી ;
જાણે પ્રગટ્યો નૈષધરવી, સુણ રાયજી.
હરખે ભીમક પૂછે ફરી ફરી, હો મૂનીજી ;
એ આવે રાય તમારી દીકરી, કેહે મુનીજી.
ચાલ્યો ભીમક કુંઅરી ભણી, કાંહાં દમયંતી ;
વજાવતી જાતી હરખે ઘણી, કાંહાં દમયંતી.
ધાયાં ભાઇ ને ભોજાઈ લજ્જા વીસરી, કાંહાં દમયંતી ;
હરખે ભરયાં ઝાંઝર પડે નીસરી, કાંહાં દમયંતી.
ઘેલી સરખી સાહેલી મળવા ધસી, કાંહાં દમયંતી ;
શીશ ઉઘાડાં પાલવીયા જાય ખસી, કાંહાં દમયંતી.
વાયુ ભરયા કેશ શોભે મોકળા, કાંહાં દમયંતી ;
અંબર છૂટે ત્રટે કટિમેખળા, કાંહાં દમયંતી.
આવીરે પીહેર પ્રજા સોહામણી. હો દમયંતી ;
દીઠીરે દીકરી દુઃખે દામણી, હો દમયંતી.
ભૂજ ભરી મહિયેરીયાંને મળે, હો દમયંતી ;
જાૂએ માવડી ભુજ મુકી ગળે, હો દમયંતી.
માહારી માવડી આવડી શે દુર્બળી, હો દમયંતી ;
શું પુછે માત પ્રીત પીઉની ટળી, કેહે દમયંતી.
આંસુ ફેડી તેડી મંદિરમાં ગયાં, સુણ રાયજી ;
દાસી વેષનાં વસ્ત્ર મુકાવીયાં, સુણ રાયજી.

વલણ.

મુકાવ્યો વેષ માત તાતે, બાળક મુકયાં ખોળેરે ;
એ વરષે બાળકાં તે, માતાને મળીયાં ટોળેરે.

કડવું ૫૧ મું–રાગ આસાવરી.

વૈશંપાયન વાણી વદે, સુણ જનમેજય ભૂપાળરે ;
વૃહદશ્વ કેહે યુધિષ્ઠિરને, મળ્યાં બન્યો બાળરે.
સાથ ભ્રાત ને ભોજાઇ મળ્યાં, માત ને વળી તાતરે ;
દમયંતીને નાથવિજોગે, અંતર માંહે અશાતરે.
કુટુંબ સરવે પૂછે પ્રેમે, શી શી વારતા વીતીરે ;
ઘટે તેહેવો સમાચાર સતીયે, કહ્યો અથ ઇતીરે.

ફરી શોધ નળની મંડાવી, ભીમકે મોકલ્યા દાસરે;
પ્રભુ પાખે દમયંતી, પાળવા લાગી સંન્યાસરે.
અલવણ અંન અશન કરવું, અવનીપર શયંનરે;
આભૂષણ રહિત અંગ અખળાતું, કાજળ વિના નયંનરે.
નીમ રાખ્યો નાનાવિધનો, ઉગ્ર આખડી પાળેરે;
પતિવ્રતા તો પિયુને ભજે ને, અન્ય પુરુષ નવ ભાળેરે.
નાગ નળનું, ધ્યાન નળનું, સખીસું નળની વાતરે;
દુઃખે જાયે દિવસ ને રયણી, નયણે વરસે વરસાતરે.
પરદેશી પંચ વિપ્રને, નિત્ય આપે આમાન રે;
વૈદરભી જાણે વાડવ વેષે, આવિ મળે રાજાન રે.
એવે આવી રૂતુ વરષાની, વૈદર્ભિ વિરહ વધારણ રે;
ગાજે મેહ ઉધડકે દેહ, સખિ આપે હઇયાધારણ રે.
વિનતા હીંડે વાડી માંહે, દ્રુમ લતાને તળે રે;
સુગંધ સંઘાતે બિંદુ શીતળ, ગોરી ઊપર ગળે રે.
કોકીલા બપૈયા બોલે, તે શબ્દ ભેદે અંગ રે;
વિરહિણી તે વીજળી જાણે, ભેદે રૂદયા સંગ રે.
વર્ષાકાળે વિજોગ પીડે, માનનિને મન ભાલો રે;
વૈદર્ભિને વરષાકાળ વીત્યો, આવ્યો શત્રુ શિયાળો રે.
આકાશ અંગિયા અંબુજ ઉઘડયાં, નિર્મળ ઈંદુ શરદે રે;
પતિવિજોગ પિડેછે પાપી, સતિ રહેછે સત્ય બરદે રે.
દુખે દિવસ નાંખે દમયંતી, એક વરસ ગયું વહી રે;
ત્રણ સંવત્સરની અવધ વીતી, નાથ આવ્યો નહીંરે.
સુદેવને તેડી સ્તુતી કીધી, આંસુ નયણે ઢાળી રે;
નૈષધનાથને કોણ મેળવે, હો ગુરુજી તમ ટાળીરે.
જન્મના તમો છો હેતસ્વી, કારજ મનથી કરવું રે;
ન ઘટે કહ્યાની વાટ જોવી, શોધવા નીસરવું રે.
ધીરજ આપી નૈષધનારને, વેશ નાનાવિધ ધરતો રે;
દમયંતીએ શીખવ્યો હીંડે, ટેહેલ સઘળે કરતો રે.
રથે બેઠો ફરે મુનીવર, સેવક સેવા કરે રે;
જાહાં ગામ આવે તાંહાં કળા પાઠી, વેશ ટેહેલીઆનો ધરેરે.

દોહોડ બાસ ગયો અટણ્ કરતાં, આવ્યો અયોધ્યા માંહેરે;
સભા માંહે ટેહેલ નાખી, જાંહાં બેઠો ઋતુપર્ણ રાયરે.
અલભ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઇ, પરિત્યાજ તેહેનો કીધોરે;
ધર્મધોરિંધર ધિક્ક તુજને, ફરી તપાસ ન લીધોરે.
રંકે રત્નનું જત્ન ન થાયે, જાત નીવડી નેટરે;
વિલપે છે વસ્તુ વોહોરતીઆ વિના, કાં ભરે પરઘેર પેટરે.
કુળ લજાવ્યું કરમી માણસે, કીરતી કીધી ઝાંખીરે;
જ્ઞાની પુરૂષ વિચારી જોજો, ટેહેલ સુદેવે નાખીરે.
સભા સહુ વિસ્મે થઇ કાંઇ, ટેહેલ છે મરમાળીરે;
ગેહેલીયો ટેહેલીયો કરીને કાહાડયો, કોઇ ઉત્તર નાપે વાળીરે.
સુદેવ ગયો હયશાળામધ્યે, ટેહેલ નાખી તેણે ઠારરે;
મહીલાનાં કાહાવ્યાં વચન સુણીને, બાહુક નીસરયો બાહારરે.
કદ્રજ કાયા કામળ હોડી, કરમાંહે ખરેરોરે;
પ્રગટ બારે ખંખારીને બોલ્યો, તીખો ને તરેરોરે.
કારમો સરખો કપોળ ચહડાવે, ટુંકડા કર નચાવેરે;
નાસીકાએ સડકા તાણે ને, નયણાં મચમચાવેરે.
ભારે વચન કહ્યાં તે બ્રાહ્મણ, નીસરયો મેહેણાં દેવારે;
વસ્તુને વીપત તો વોહોરતીઓ, કરતો હશે પરઘેર સેવારે.
બોહોરયું તે કાંઇ રત્ન જાણીને, કાચ થઇ નીવડીયુંરે;
તત્વ રહિત માટે તજ્યું છે, નથી છુટી પડીયુંરે.
તેહ મિત્રને તજીયે જેહેનું, મળાનું મન વિના ઠાલુંરે;
તે સ્ત્રીને પરહરિયે જેહેનું, પિયુ કરતાં પેટ વાહાલુંરે.
વાંક નહીં હોયે વોહોરતીઆનો, રહ્યો હોશે નિજધર્મેરે;
વસ્તુ વિપત પામતી હશે તે, પોતે પોતાને કરમેરે.
ગૂઢ વચન કહી ઘોડારમાં, બાહુક જઇને બેઠોરે;
સુદેવ તો સાંસાંમાં પડયો, પ્રાણ વિચારમાં પેઠોરે.
એ બોલી તો નૈષધનાથની, હારદ અનાકૃતરે;
નળ ભૂપ એહેને કેમ કદી માનું, રૂપે બીજો ભૂતરે.
જઠરભરણ કો રીસનું જાળું, ફરી ન જાય બોલાવ્યોરે;
પડોશીને પૂછી કાહાડયું, ત્રણ વરસ થયાં આવ્યોરે.

રાજાએ પ્રીત કરીને રાખ્યો, અશ્વવિદ્યા કોઇ જાણેરે;
પવિત્ર નૈવેદ્યને પાળે, વિજોગનું દુઃખ આણેરે.
એહેવું સાંભળી સુદેવ ચાલ્યો, આવ્યો વિદર્ભ દેશરે;
વૈદર્ભી તવ આનંદ પામી, વિપ્ર પૂજ્યો વિશેષરે.
શ્યામાએ સમાચાર પૂછયો, કહીં સ્વામીની ભાળરે;
સુદેવ કેહે નીસાસો મુકી, જડયો નહીં ભૂપાળરે.
દેશ વિદેશ ગામ ઉપગામ, અવની ખોળી બાધીરે;
અટણ કરતાં અયોધ્યામાં, શોધ કાંઇએક લાધીરે.
સભા નવ સમજી ઋતુપર્ણની, રહ્યા મસ્તક ડોલી રે;
બહુબીહામણો ઘોડારમાંહેથી, બાહુક ઉઠયો બોલીરે.
સ્વરૂપ જોઇ હું છળ્યો છઉં, સ્વપ્નમાં બીહાવેરે;
નાઠો આવ્યો છઉં ફરી ફરી જોતો, રખે પૂઠેથી આવેરે.
ભૂપ પિશાચ કે જમકિંકર, પ્રેત અથવા રાહુરે;
અયોધ્યામાં ફરતાં રાખવાં, બાળકને તે હાઉરે.
તેણે ટેહેલનો ઉત્તર આપ્યો, કાંઇ સ્વાદ ઇંદ્રીનો વાંકરે;
કેહે વસ્ત ખોટી થઇ નીવડી, શું કરે જોહોરતીઓ રાંકરે.
પિયુજનથી પેટજ વાહાલું, તેહેનો સંગ તે માહોરે;
એહુને દુઃખ સરખાં હોશે, કહી ઘોડારમાં નાઠોરે.
એ બોલીતો બાહુકીઆની, જુઓ વિચારી બાઇરે;
મર્મવચન સુણી મહિલાનું, રૂદે આવ્યું ભરાઇરે.

વલણ.

ભરાયું રૂદે રાણીતણું, ને આંસુ મુકયાં રેડીરે;
બાહુક નોહે એ નૈષધપતી, સુદેવ લાવો તેડીરે.

કડવું પર મું. રાગ સોરઠી મારૂં.

આંસુ ભરીને કામની કરે, વાણીનો વિચાર, ગુરુજી;
એ નોહે બાહુકના બોલડા, હોયે વીરસેન કુમાર, ગુરુજી.
એ જીવન પ્રાણઆધાર, ગુરૂજી, જાઓ મા લગાડો વાર, ગુરુજી;
ભ્રાંત પડે છે રૂપની, તે પ્રગટયાં માહારાં પાપ, ગુરુજી.
રૂપ ખોયું કહીં રાયજી, એ કોણે દીધો હશે શાપ, ગુરુજી;

માહરા જાએ તનના તાપ, ગુરૂજી, તમત્રડે થાય મેળાપ, ગુરુજી.
અશ્વરક્ષકનો નોહે આશરોરે, જાણે અંતરની વાત, ગુરુજી;
બોલે બોલજ મારીઓરે, નોહે ઘોડારીઆની ઘાટ, ગુરુજી.
હું જાણું બોલ્યાની જોત, ગુરૂજી, હોય પુષ્કરજીનો ભ્રાત, ગુરુજી;
પુનરપિ જાઓ તેડવારે, જીવન વસે છે જાંહે, ગુરુજી.
પરીક્ષા એ પુણ્યશ્લોકની, એકે દિવસે આવે આંહે, ગુરુજી;
જાઓ અયોધ્યામાંહે, ગુરૂજી, હવે બેસી રહ્યા તે કાંહે, ગુરુજી.
જઇ કહો ઋતુપર્ણ રાયને, તજી વૈદર્ભી નળ મહારાજ, ગુરુજી;
સ્વયંવર ફરી માંડીયોરે, છે લગ્નનો દાહાડો આજ, ગુરુજી.
એ વાતે નથી લાજ, ગુરૂજી, જેમ તેમ કરવું કાજ, ગુરુજી;
કપટે લખી કંકોતરીરે, ઋતુપર્ણને નિમંત્રણ, ગુરુજી.
સુદેવ તેડી લાવજો, જોઇએ બાહુકીઆનાં આચરણ, ગુરુજી;
એનું કેવું છે અંતઃકર્ણ, ગુરૂજી, એહેનાં જોઇએ વપૂ ને વર્ણ, ગુરુજી.

વલણ.

આચરણ અશ્વપાળકતણાં, આંહાં આવે ઓળખાયરે ;
પત્ર લેઇ પરપંચનો સુદેવ, આવ્યો અયોધ્યા માંહેરે.

કડવું ૫૩ મું—રાગ સામેરી.

સુદેવ સભામાં આવીયો જાંહાં, બેઠો છે ઋતુપર્ણ ;
કરમાંહે આપી કંકોતરી, ઉપર લખ્યું નિમંત્રણ.
પ્રીત વિશેષે પત્ર લીધું, કીધું અવિલોકન ;
સ્વસ્તિ શ્રી અયોધ્યાપુરી, ઋતુપર્ણ રાય પાવન.
વિદર્ભ દેશથી લખીતંગ ભીમક, નળે દમયંતી પરહરી ;
એહેને દેવનું વરદાન છે માટે, સ્વયંવર કીજે ફરી.
પૃથ્વીના ભૂપતી આવશે, તમો આવજો ખપ કરી ;
સૂરજવંશીને વરવો નિશ્ચે, કુંઅરીએ ઇચ્છા ધરી.
ભૂપતી આનંદે ભરયો, સભામાંહે એમ ભાખે ;
બાઇ વેદવાણી દમયંતી, કોને નહીં વરે મુજ પાખે.
અધર ડસે કર ઘસે, વિપ્ર ઉપર આંખ કાહાડે ;
નોહોતરીયો નિરમાલ દીસે, આવ્યો લગનને દાહાડે.

સુદેવ કેહે હું કયમ કરૂં, વેગળું તમારૂં ગામ;
રાત ઠામ થાતાં આવવું, કંકાતરીનું કામ.
ધાઇ ગયા સર્વ ભૂપ જે, પ્રથમ રૂપના પળકા;
ૠતુપર્ણ આસનથી.ઉઠે બેસે, થાય પરણવાના સળકા.
આહા ગઇ દમયંતી હાથથી, કંકોતરી આવી મોડી;
એક નિશાનો આંતરો હોત તો, જાત જેમ તેમ દોડી.
ત્રાહે ત્રાહે બોલે મસ્તક ડોલે, નીસાસા મુકે ઊંડા;
વૈદર્ભી વરતાં વેર વાળ્યું, અરે બ્રાહ્મણ ભુંડા.
સાંઢ તો સાંપડી નહીં, નહીં પવનવેગી ઘોડા;
કંસાર દમયંતીના કરનો, નહીં જમે આ મોહોડાં.
સભામાં બેઠો નિરાશ થઇ, પ્રધાન બોલ્યો વંચન:
પેલો બાહુકીઓ શે અરથ આવશે, બેઠો વણુસાડે અંન.
ૠતુપર્ણ આનંદ પામ્યો, મોકલ્યો સેવક;
લાવ તેડી બાહુકીઆને, જે જાણે ગયાની તક.
શ્વાસ ભરાયો દાસ આવ્યો, .અશ્વપાળકને પાસ;
ઉઠો ભાઈ ભૂપ તેડે છે. ગ્રંહા પરોણા રાસ.
બાહુક ચાલ્યો ચાબક ઝાલ્યો, મુખે તે બડબડતો;
આવ્યો નીચી નાડે નરખતો. નાકે તે સરડકાં ભરતો.
સભા મધ્ય સર્વ હસ્યા, આ રત્ન રથખેડણ;
ૠતુપર્ણ બોલ્યો માન દેઇ, આવો દુઃખફેડણ.
ઘણે દિવસે કારજ પડયું છે, રાખો અમારી લાજ;
તમો પરણાવો વૈદરભીને, વિદરભા જાવું આજ.
સમુદ્ર સેવ્યો રત્ન આપે, મેં સેવ્યા એમ જાણી;
આજ વિદર્ભા લેઇ જાઓ, ગ્રહું દમયંતીનો પાણી.
બાહુક વળતો બોલીયો, ફૂલાવીને નાસા;
આ ભિયા પરણશે દમયંતીને, અરે પાપણી આશા.
હંસ કન્યા કેમ કરે, વાયસસું સંકેત;
નિર્લજની સાથે અમે આવું, તો પછે થાઉં ફજેત.
છછોરા ન થઇયે રાયજી, પરપત્નીસું તલખાં;
કેમ વરે વર જીવતો, મિથ્યા મારતાં વલખાં.

પુણ્યશ્લોકની પ્રેમદા ને, ભીમક રાજકુમારી;
તમો વિપ્રયીને લજ્જા શાની, થાય ફજેતી મારી.
રાય કેહે હયપતી, માહારીવતી હયને હાંકો;
માહારે તો સરવસ ગયું રે, તમો જેવારે ના કોહો.
બાહુક વળતો બોલીયો, જહાં હોયે સ્વયંવર;
અંતર નહીં સેવકસ્વામીમાં, આપણ બંન્યો વર.
હાસ્ય કરીને કેહે રાજા, વર તમો પરથમ;
આયગ ભડશે કન્યા જડશે, તાંહાં જઇયે જ્યમ ત્યમ.
દુબળા ઘોડા ચાર જોડયા, રથ કરયો સાવધાન;
શીઘ્ર તાંહાં સણગાર સજવા, સાંચર્યો રાજાન.
રાણી કેહે ઋતુપર્ણને, પરહરી હુંપર પ્રેમ;
મિત્રી થઇને કરો ઘઘરાણું, નવ હોયે અંતે ક્ષેમ.
પતીએ તજી તે અણછતી, કાંઇએક ગોરી ગુથ;
બાહુક વડે પરણવી રાય, થશું ઉજળું દુધ.
સૂરજ વંશતણી એ શોભા, તમથી ઝાંખી હોય;
રીસ ચડી ઋતુપર્ણને, પછી ધણીઆણીને ધોય.
અમો ભ્રમર કોટિ કુસુમ સેવું, ચલાવીને ચાલ:
વીજળી સરખી લાવું વૈદરભિ, કરૂં સોકનું સાલ.
એમ કહી સભામાં આવ્યો, દુંદુભી રહ્યાં છે ગાજી:
રીસ કરી કહ્યું બાહુકને કાં, જોડયા દુર્બળ વાજી.
કરણ લુલા ને ચરણ રાંટા, બગાઇ બહુ ગણગણે;
અસ્થિ નિસરયાં ત્વચા ગાઢી. ભયાનક હણહણે.
ચાહારે નોહે ચાલવાના, આગળ નીચા પાછળ ઊંચા;
ખુંધાને ખાંડે ભરયા. બે કરડકણા બે બુચા.
ઋતુપર્ણ જોઇ શીશ ધુણીને, બોલ્યો વલતી ખીજી;
એ જોડી શું કુરૂપ લાવ્યા, જોડ ઘણી છે બીજી.
પવનવેગે પાણી પંથા, શત જોજન હીંડે હેઠ;
એહેવા ઘોડા મુકીને કાં, જોડયા દૈવની વેઠ.
બાહુક કેહે શી ચેષ્ટા માંડી, શું ઓળખો અશ્વની જાત;
જો પુષ્ટ હયને જોડશો તો, હું ન આવું સાથ.

એ અશ્વ રાખો ને રથ હાંકો, ચડી બેઠો ભૂપાળ;
રાસ પરાણો પછાડીઓ, બાહુકને ચડયો હાળ.
આટલીવાર લગે લજ્જા રાખી, બોલ્યો નહીં ગા મૂચ;
તું આગળથી રથે કેમ બેઠો, હું પેં તું શું ઉંચ.
ઋતુપર્ણ હેઠો ઊતરયો, વિધવિધ વિનય કરતો;
જાય રાય પાસે બાહુક નાહાસે, તે રથ પૂંઠે ફરતો.
પ્રણીપત્ય કીધું ઋતુપર્ણે, હયપતી હઠ મુકો;
ઉપકારી જન અપરાધ માહરો, બેઠો તે હું ચુકો.
બાહુક કહે જદ્યપી રાસ ઝાલું, બેસીયે બન્યો જોડે;
તુંને હરખ પરણ્યાતણો ત્યમ, હુંએ ભરયો છૌં કોડે.
સાહામસાહામા ચક્ર ધરીને, બંને સાથે ચહડયા,
એડી દીધી બાહુકે ત્યારે, અશ્વ ઢળીને પડયા.
મુગટ ખસી ગયો રાયજીનો, માન સુકન હુઆ:
બાહુકે અશ્વ ઉઠાડીયા, હાંકે ને કહે ધણીમુઆ.
અંન એવા અશ્વ નિર્બળ, ખોડે ખીજી ખીજી;
રાય કેહે લોક સાંભળો, એ વિના ગાળ દો બીજી.
સુદેવ તાણી બેસાડીઓ, રાય કાહાડે છે ડોળા;
સેરી સેરીયે જાન જોવા, ઉભાં લોકનાં ટોળાં.
દુર્બળ ઘોડા દારિદ્ર બ્રાહ્મણ, જોગ સારથીનો જોડો;
વૈદર્ભીને વરવા ચાલ્યા, ભલો ભજ્યો વરઘોડો.
હાંકે ને હીંડે પાછા પાછા, ઝુંસરી કાહાડી નાખે;
તાણી દોડે ઘરભણી, ઉભા રેહે વણ રાખે.
પૃષ્ઠ ઉપર પડે પરાણા, કરડવા પાછા ફરે;
પોહોળે પાગે રેહે ઉભા, વારે વારે મળમૂત્ર કરે.
રાય કેહે હો હયપતી નથી, વાત એકો સરવી;
બાહુક કેહે ચિંતા ઘણી છે, માહારે દમયંતી વરવી.
ઘણે દોહેલે ગામ મુકયું, રાયે નીસાસા મુકયા;
પુણ્યસ્લોકે હેઠાં ઊતરી, કાન અશ્વના ફૂંકયા.
અશ્વમંત્ર ભણ્યો ભૂપતીયે, ઇંદ્રનું ધરયું ધ્યાન;
અશ્વ આહારે ઉતપતા, ઉંચીશ્રવા સમાન.

અવનીએ અડકે નહીં, રથ અંત્રીક્ષ જાય;
દોટ મુકી બેઠો બાહુક, રખે પડતા રાય.
માંહોમાહે વળગીને બેઠા, ભુપ ને બ્રાહ્મણ;
રાય વિમાસે વરે કન્યા, વરૂઆમાં વશીકર્ણ.
કામણગારો કાળીયો, એહના ગુણ રસાળ;
ત્રણ કોડીનાં ટટુઆં, એણે કર્યાં પંખાળ.
હસી રાજા બોલીયા, થાબડી બાહુકની ખંધ;
તાહારે પુણ્યે માહારે થાશે, વૈદરભીસું સંબંધ.
વાજીવિદ્યા વાસવની, તુજ કને પરિપૂર્ણ;
નાહાની વાત નોહે ભાઇ, રેહે વિદ્યાનું સ્મરણ.
ઐરાવત ને ઉચ્ચીશ્રવા, હારયો ગરુડનો વેગ;
તાહારે હાંકવે હવણાં થઇશું, વિદર્ભ ભેગાભેગ.
વિખાણે પોતાનાં ભાગ્યને, ભૂપ કાહાડે ઘેલાં;
જો દમયંતી મુજને વરે તો, બાહુક પૂજું પેહેલાં.
ભીમકસુતાસું હસ્તમેળાપક, જો થાશે હયપતી;
બાહુક કેહે વિલંબ શો છે, પ્રબળ તાહારી રતી.
વાટ ઓસરે વાત કરતાં, ઉડતા ચાલે અશ્વ;
રાય વિદ્યાને વખાણે, ન જાણે મનનું રહસ્ય.
તાણ્યા ન રેહે ત્રેહેકતા, દે દોટ ઊપર દોટો;
એક ઝાંખરે વળગી રહ્યો, રાયની પામરીનો જોટો.
હાંહાં રાખ કેહેતાં હય દ્રોડયા, રથ ગયો જોજંન;
બાહુકે રથ રાખ્યો કેહે, લઇ આવો રાજંન.
રાય વળતો બોલીયો, શ્રમ મંન વિચારી;
દમયંતીના નામ ઊપર, નાખી પામરી ઓવારી.
જન ભાવ બાહુક તુંને આપી, પામરી બેહુ જોડ;
બાહુક કેહે દમયંતી ઊપર, તું સરખા ઓવારૂં ક્રોડ.
રાય મોટા દાનેશ્વરી બોલ્યા, બાહુક જાચક તૂં થા;
પરણુવા જાઉં દમયંતી, લેઉં તાહરી પામરીના ચુંથા.
એહેવું કહી રથ ખેડીયો ને, રાય મંન વિમાસે;
રંક હોય તો સઘ લાવે, મોહોટા કેમ વરાંસે.

હમપતી તમમાં વિદ્યા મોટી, ગુણે વખાણીયે છેક;
તાહારે પ્રતાપે મુજકને છે, અક્ષે વિદ્યા એક.
ગણિતશાસ્ત્રને હું જાણું છઉં, કોહોતો દેખાડું કરી;
એક બેહેડાનું વૃક્ષ આવ્યું, બાહુક પડયો ઉતરી.
રાય પ્રત્યે કેહેરે બાહુક, ગર્વ વચન શાં આવડાં;
આ બેહેડાંની જમણી ડાળે, કેટલાં છે પાંદડાં.
રાયે વિચારીને કહ્યું, સહસ્ત્ર ત્રણ ને શત ત્રણ;
બાહુકે . જઈ વૃક્ષ છેદી, ડાળ પાડી ધર્ણ.
ગણી જોયાં બાહુકે, ઉતરયાં તંતોતંત;
ઉત્કૃષ્ટ વિદ્યા દેખીને, હરખ્યું નળનું ચંત.
ફરી આવ્યો રથ પાસે, કહ્યું રાય તમો ધન્ય;
ભૂપ કેહેજો મન મળે તો, વિદ્યા લીજે અન્યો અન્ય.
માંહોમાંહે મંત્ર આપ્યા, મને મન ગયાં મળી;
પરીક્ષા કરવા વિદ્યાની, નળે ડાળ છેદી વળી.
કલપ્યાં તેટલાં પત્ર ઉતરયાં, ગણિત સંખ્યા મળી;
બીજી વિદ્યાને પ્રતાપે, દેહમાંથી નીસર્યો કળી.
પાડાનું ચર્મ પેહેરીયું, ઉંઠ ચર્મનાં ઉપરણું;
ટુંકડા ચર્ણ ને શ્યામ વર્ણ, કેશ છે પંચવર્ણા.
કરમાં કાતી આંખ રાતી, મુખે રુધિરના ઓઘરાળા;
ભરયો રીસે સગડી શીશે, ઉડે અગ્નિની જ્વાળા.
નીસરી નાઠો ભયે ત્રાઠો, ઉઠયો નળ નરેસ;
લપડાક મારી સગડી પાડી, ગ્રહ્યા કળીના કેશ.
વીજળી સરખું ખડગ કાહાડયું, ન જાય જીવતો પાપી;
રાજભ્રષ્ટ કીધું દુઃખ દીધું, રહ્યો દેહમાં વ્યાપી.
રગદોળ્યો રેણુ માંહે રોળ્યો, કેમ પડયો હુતો પૂઠે;
આંખ તરડે દાંત કરડે, મારે ખડગની મૂઠે.
ઉઠે અડવડે અવની પડે, અકળાવ્યો અક્ષેખે;
બાહુકના હસ્ત કળીનાં અસ્થ, ઋતુપર્ણ નવ દેખે.
રુદન કરતો આંખ ભરતો, કળી પાગે લાગે;
પુણ્યશ્લોકજી ઉગારીયે, નવ મારીયે ઘણું વાગે.

અરે અધર્મનાં મૂળીયાં, તુને જીવતો કેમ મૂકું;
અમો ઘણું તે રવડાવ્યા, નથી નેત્રનું જળ સૂકું.
અરે પાપી ધર્મછેદન, વિશ્વ વેદનાકારી;
વિજોગદાતા છેદન શાતા, તેં તજાવી નારી.
અવગુણ કેહેવા કરાવી સેવા, પારકે મંદીર;
વદે દીન વાણી મરણ જાણી, નેત્રે ભરીયાં નીર.
મહારાજ વળતી મારજો, ગુણ અવગુણ બે જોઇ;
નળ કહે અવગુણભાજન તેં, સૃષ્ટી સર્વે વગોઇ.
સ્વામી બે ગુણ મોટા મુજમાં, અવગુણના છેદન;
નળ કહે ગુણ અવગુણ તું, બેઉનું કર વરણન.
સ્વામી પ્રથમ અવગૂણ વરણવું, મારૂં જે આચરણ;
જ્યાં હું ગયો ત્યાં ધર્મ નહી, ને ભ્રષ્ટ ચારે વર્ણ.
દંભી લોભી ને લલુતા, બ્રાહ્મણને કરૂં ભ્રષ્ટ;
અલ્પ આયુષ ને અલ્પ વિદ્યા, અલ્પ મેઘની વૃષ્ટ.
અનાચાર ને અપરાધ બહુ, અનંત આભડછેટ;
સિદ્ધ હોય સન્યાસિ શીગિયો, ભ્રષ્ટ કરૂં હું નેટ.
મરજાદા લાજને મુકાવું, ઉમારગ મંડાવું;
જપ તપ તીરથને જાત્રા, દાન દયા છંડાવું.
ધ્વંસ કરૂં હું ધ્યાનમાં, તાપસને ડોલાવું;
અભક્ષાભક્ષ અસ્પર્શાસ્પર્શ, અસત્ય વાક્ય બોલાવું.
સ્વજનવૈર ને પરશું મૈત્રી, હોય નીચ સંગત્ય;
વૈષ્ણવતા ફેડી વિષય સ્થાપું, એવી મારી મત્ય.
માત પિતાને પુત્રી ઉવેખે, દેખે શામામાં સાર;
ક્રીડા કામે આઠે જામે, સ્ત્રીમાં તદાકાર.
વિખવાદ કરતાં જન્મ જાય, ગાય ગોરીના ગુણગ્રામ;
લંપટ નિર્લજ થઇ અતી, જપે નારીનું નામ.
હેલામાં બ્રહ્મચર્ય મુકાવું, જતિ પડે મોહમાંજ;
પાખંડિ લાંઠ સુખે જીવે, એવું મારૂં રાજ.
હું વ્યાપું ત્યાં હરિ હર નહીં, નહિ દેવ દેવસ્થળ;
જ્ઞાન ગોષ્ટિ કથા નહીં, એવું મારૂં બળ.

સ્વામીદ્રોહી ને મિત્રદ્રોહી, ગુરૂદ્રોહી નર ઘણા ;
વચનદ્રોહી ને બ્રહ્મદ્રોહી, એ સઉ ગુણ આપણા.
પ્રજા ખોટી રાજા લોભી, નિરંકુશ લંપટ નાર ;
વ્યભિચારણી દ્રોહકારણી, ભમતી હીંડે બહાર.
ભરથાર પેહેલી કરે ભોજન, સૂએ સ્વામી પેહેલી;
થાકે નહી તે વાત કરતાં, વઢકણી મન મેલી.
ક્રોધમુખી ને ચોરટી, લોભણી ને લડતી ;
સાચી વાત મળે નહી ને, આઠ પહોર બડબડતી.
થોડાબોલી સાધમુખી તે, સુતો સ્વામીને વેચે ;
પુછયો ઉતર આપે નહીં ને, બોલે પેચે પેચે.
અભડાવે રસોઇ અન્ન ચાખે, જણાય પરમ પવિત્ર;
કળિ કહે છે મારે પ્રતાપે, એવાં સ્ત્રીનાં ચરિત્ર.
પંડિત દુખિયા ને મૂરખ સુખિયા, ભોગી રોગે ભરિયા;
અસાધુ સુખે અન્ન પામે, સાધુ ઘડિયે નહિ ઠરિયા.
દાતાર જયાં ત્યાં ધન નહીં, દાતાર નહીં ત્યાં ધન ;
ખાનાર જયાં ત્યાં અન્ન નહીં, ખાનાર નહીં ત્યાં અન્ન.
રૂપ હોય ત્યાં ગુણ નહીં, ને ગુણ તહાં નહી રૂપ ;
શાશા અવગુણ વરણવું, જે પ્રતાપ મારો અનુપ.
શિષ્યની સેવા ગુરૂ કરે, સાધુ અસાધુનું આચરણ ;
સ્ત્રીની સેવા કરે સ્વામી, શૂદ્રને સેવે બ્રાહ્મણ.
છળ છળભેદ અધિક અધિકારી, અઘટિત કરે અન્યાય;
અન્નવિક્રય હયવિક્રય, કરે વિક્રય ગાય.
પરપતીસંગને પરનિંદા, અરીખ્યા અપલક્ષણ;
ઉપવિત અન્ન સીમંત અન્ન, ક્રીયા અન્ન ભક્ષણ.
કન્યાવિક્રય ભૂમીવિક્રય, કરે અકરાવ્યું કામ ;
સજ્જા લે ને ગોદાન લે, ને બોળે બાપનું નામ.
વાટ પડાવે વિશ્વાસઘાતી, માંહોમાંહે વૈર સાધે ;
પંચ દેવનું પૂજન તજીને, અસુરને આરાધે.
વૈરાગી વિષયી ને જોગી તે ભોગી, ખોટા વણજ વેપારી;
વિષયસેવન કરે ને ગર્ભ ધરે, નવ વરસની નારી.

સુરભી દૂધ થોડું કરે ને, કાળ પડે દુર્ભક્ષ;
શોક રોગ વિજોગ ઘેરે ઘેરે, સદા ભરે જળ ચક્ષ.
કોનું રૂડું નવ દેખી શકું, મારે કો સાથે નહિ સ્નેહ.
કળિ કહે નળરાયજી, છે અવગુણ મારા એહ.
વિશેષ કેશ આંબળી ઝાલ્યા, ચડી રાયને રીસ;
હવે ન મૂકું અધરમી, હું છેદું તારૂં શીશ.
અધર્મ અવની વિષે, આવડો તારો ઉન્માદ;
તારો વધ જાણી મને, સઉ દેશે આશિર્વાદ.
ભયને ધરતો રૂદન કરતો, રાયને કહે કળી;
પછે મુજને મારજો, બે ગુણ મારા સાંભળી.
કૃત ત્રેતા દ્વાપરે, શત વર્ષ તાપસ તાપે;
તોય તેને હરિ હર બ્રહ્મા, દર્શન કોય ન આપે.
કળી કહે મારા રાજ્યમાંહે, ધ્યાન ધરે વિશ્વાસે;
તો તેને ઇષ્ટદેવતા તે, આવી મળે ષટ માસે.
એ ગુણ છે એક માહરો, હવે બિજો કહું વિસ્તારી;
શત વાર દાન કરે ત્રણ યુગે, એકવાર પામે ફરી.
ભાવે કભાવે મારા વારામાં, જો હેતે નર નાર;
પુન્ય કરે જો એકવારે, તો પામે શતવાર.
નળ કહે જો નહિ હણું, ઉપજી મુજને માયા;
અનંત અવગુણ તાહારા તે, બે ગુણે ઢંકાયા.
મારા રાજ્યમાં તું નહીં, જો હોય જીવ્યાનું કામ;
કળિ કહે હું કયાં વસું, વસવાનો આપો ઠામ.
જ્યાં જાઊં ત્યાં નામ તમારૂં, તો કયાં રહું હું દાસ;
નળ કહે બેડાના દ્રુમમાંહે, સદા તારો વાસ.
જ્યાં કથા હોય મહારી, અથવા હરિકીર્ત્તન;
એવે સ્થાનક તું નહી, તેનું લીધું વચન.
રાય બેઠા રથ ઉપર, ઋતુપર્ણ સમજ્યો નહીં;
હર્ષે પૂરણસું હય હાંકયા જાણે, પ્રેમસરિતા વહી.

વલણ.

વહી ચાલ્યો પ્રેમરસ, રથ ગાજતો ગડગડાટરે;
કહે ભટ પ્રેમાનંદ નાથની, વૈદર્ભી જુએ વાટરે.